

T.C
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE
ÇOKEŞLİLİK OLGUSU (ŞANLIURFA ÖRNEĞİ)
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN
Prof. Dr. Zuhal KARAHAN KARA

HAZIRLAYAN
Mahmut KAYA

ŞANLIURFA-2004

	Sayfa
İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	IV
TABLoların LİSTESİ.....	V-VII
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI	4
1.1. Araştırmanın Amacı.....	4
1.2. Araştırmanın Önemi.....	4
1.3. Araştırmanın Yöntemi	5
1.3.1 Veri Toplama Teknikleri	6
1.3.2 Uygulama.....	6
1.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırları.....	7
1.5. Araştırmanın Varsayımları.....	7

İKİNCİ BÖLÜM

2. EVLİLİK VE ÇOKEŞLİLİK	8
2.1. Tanımlar Ve Kuramlar	8
2.1.1. Evliliğin Tanımı.....	8
2.1.2.. Evlilik Türleri.....	10
2.1.2.1. Eş Sayısına Göre.....	10
2.1.2.2. Yerleşme Yerine Göre.....	12
2.1.2.3. Eş Tercihine Göre.....	14
2.1.3.. Kuram ve Görüşler.....	16
2.1.3.1. Çokeşliliğin Nedenleri.....	23
2.1.3.2. Çokeşlilik ve Din.....	29
2. 2. Tarihsel Gelişim	32
2. 2.1. Evliliğin Kökeni.....	32
2.2.2. Tarihsel Olarak Çokeşlilik.....	35
2.2.3. Eski Türklerde Çokeşlilik.....	38
2.2.4 Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Çokeşlilik.....	40
2.2.5. Cumhuriyet Döneminde Çokeşlilik	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ŞANLIURFA YÖRESİNDE EVLİLİK VE ÇOKEŞLİLİK OLGUSU	47
3.1.Şanlıurfa Tarihi ve Sosyo-Kültürel Yapısı.....	49
3.2. Evlilikle İlgili Adet ve Anlayışlar.....	51
3.3. Şanlıurfa Yöresinde Çokeşlilik Nedenleri.....	54
3.3.1.Sosyo-Ekonomik Yapı.....	54
3.3.2 Aşiret Yapısı.....	57
3.3.3 Aile Tipi.....	59
3.3.4 Geleneksel Yapı.....	60
3.3.5 Dinsel Normlar.....	63
3.3.6 Eğitim Faktörü.....	64
3.3.7.Çocuksuzluk.....	66
3.3.8 Aile İçi İlişkiler.....	67
3.3.9 Aşk Faktörü	69
3.4.Günümüzde Çokeşlilik.....	70

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ŞANLIURFA YÖRESİNDE ÇOKEŞLİLİK OLGUSU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI ve TABLOLAR	73
4.1 Hane Halkı Yapısı.....	73
4.2 Örneklem Nitelikleri.....	77
4.3.Kadınlara Yönelik Elde Edilen Bulgular.....	82
4.4. Erkeklerle Yönelik Elde Edilen Bulgular	94
4.5. Çapraz Tablolar.....	109

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ ve ÖNERİLER	119
5.1 SONUÇ.....	119
5.2 ÖNERİLER.....	127
KAYNAKÇA.....	128
EKLER (Görüşme Formları Örneği).....	132

KISALTMALAR

a.g.e : Adı geçen eser

a.g.m : Adı geçen makale

a.g.y. : Adı geçen yazar

ansk.: Ansiklopedi

A.Ü: Ankara Üniversitesi

B.A.A.K.: Bakanlık Aile Araştırma Kurumu

c: Cilt

Çev.: Çeviren/ler

Der.: Derleyen/ler

D.İ.E. Devlet İstatistik Enstitüsü

Enst.: Enstitü

F/f: Frekans

Fak: Fakülte

Gap: Güneydoğu Anadolu Projesi

haz.: Hazırlayan

H.Ü: Hacettepe Üniversitesi

İ.Ü: İstanbul Üniversitesi

Üniv.: Üniversite

Yay.: Yayınevi

v.b.: ve benzeri

v.d.: ve diğeri

TABLULARIN LİSTESİ

	Sayfa
1. Tablo-1 Şanlıurfa il ve ilçeleri demografik dağılımı.....	73
2. Tablo-2 Araştırma Yapılan Köylerin Cinsiyet dağılımı.....	74
3. Tablo-3 Araştırma Yapılan Mahallelerin Cinsiyet dağılımı.....	75
4. Tablo-4 Cinsiyete Göre Şanlıurfa'daki Genel Eğitim Oranları.....	76
5. Tablo-5 Cinsiyet dağılımı.....	78
6. Tablo-6 Doğum yerine göre dağılım.....	78
7. Tablo-7 Konuşulan ana dile göre dağılım.....	79
8. Tablo-8 Mesleki dağılım	79
9. Tablo-9 Eğitim düzeyine göre dağılım.....	80
10. Tablo-10 Evlenmeden önceki aile tipinin ne olduğu hakkındaki dağılım.....	81
11. Tablo-11 Kadınların yerleşim yerine göre dağılımı.....	82
12. Tablo-12 Kadınların evlenme biçimi hakkındaki dağılım.....	82
13. Tablo-13 Eşlerle olan yakınlık derecesi hakkındaki dağılım.....	83
14. Tablo-14 Kadınların kaçınıcı eş olduğu hakkındaki dağılım.....	83
15. Tablo-15 Kadınların evlenme yaşı hakkındaki dağılım.....	84
16. Tablo-16 Çokeşli evlilikte aile ve akraba etkisi olup olmadığı hakkındaki dağılım....	84
17. Tablo-17 Kur'an-ı Kerimdeki çokeşli evlilikle ilgili ayetin bilinmesi hakkındaki dağılım.....	85
18. Tablo-18 Kadınlarda din çokeşli evliliğe izin vermeseydi yine evlenir miydiniz sorusuna verilen cevap hakkındaki dağılım.....	85
19. Tablo-19 Çok eşliliğin gerekliliği hakkındaki dağılım.....	86
20. Tablo-20 Erkek (koca) hiç çocuk sahibi değilse ikinci evlilik yapmalı mı sorusuna verilen cevabın dağılımı.....	86
21. Tablo-21 Erkek (koca),erkek çocuk sahibi olmak için ikinci kez evlenmeli mi sorusuna verilen cevabın dağılımı.....	87
22. Tablo-22 Zengin bir erkeğin ikinci evlilik yapmasının uygunluğunun dağılımı.....	87
23. Tablo-23 Kocanın eşlere eşit davranması hakkındaki dağılım.....	88
24. Tablo-24 Kocayla yaşanan sorunlar konusu hakkındaki dağılım.....	88
25. Tablo-25 Kumalar arası ilişkiler hakkındaki dağılım.....	89
26. Tablo-26 Çokeşli evlilik yasağının kalkması hakkındaki dağılım.....	89
27. Tablo-27 Tüm eşler için resmi nikahın olması hakkındaki dağılım.....	90
28. Tablo-28 Kuma sözünden rahatsız olma hakkındaki dağılım.....	90

29.	Tablo-29 Çokeşli evliliğin aile kurumuna etkisi hakkındaki dağılım.....	91
30.	Tablo-30 Evlilikten sonraki aile tipi hakkındaki dağılım.....	91
31.	Tablo-31 Kadınların ifadesi ile çocukların çokeşli evlilik hakkındaki görüşleri hakkındaki dağılım.....	92
32.	Tablo-32 Kadınların çokeşliliği çocukları için uygun görüp görmediği hakkındaki dağılım.....	92
33.	Tablo-33 Kadınların yaşadığı aile ortamından memnun olması hakkındaki dağılım..	93
34.	Tablo-34 Erkeklerin yerleşim yerine göre dağılım.....	94
35.	Tablo-35 Erkeklerin ekonomik durumu hakkındaki dağılım.....	94
36.	Tablo-36 Evlenmeden önceki aile tipi hakkındaki dağılım.....	95
37.	Tablo-37 Erkeklerin evlenme biçimleri hakkındaki dağılım.....	95
38.	Tablo-38 Erkeklerin evlenirken başlık parası vermesi hakkındaki dağılım.....	96
39.	Tablo-39 Erkeklerin sahip olduğu eş sayısı hakkındaki dağılım.....	96
40.	Tablo-40 Erkeklerde ikinci eşin akraba olması hakkındaki dağılım.....	97
41.	Tablo-41 Erkeklerin çokeşlilik hakkındaki görüşlerinin dağılımı.....	97
42.	Tablo-42 Erkeklerin çokeşlilik nedenleri hakkındaki dağılım.....	98
43.	Tablo-43 Kur'an-ı Kerimde çokeşlilikle ilgili ayetin bilinmesi hakkındaki dağılım..	99
44.	Tablo-44 Erkeklerde, din çokeşli evliliğe izin vermeseydi yine evlenir miydiniz sorusuna verilen cevap hakkındaki dağılım.....	99
45.	Tablo-45 Çokeşli evlilikte akraba etkisinin olup olmadığı hakkındaki dağılım.....	100
46.	Tablo-46 Erkek (koca) hiç çocuk sahibi değilse ikinci evlilik yapmalı mı sorusuna verilen cevabın dağılımı	100
47.	Tablo-47 Erkek (koca),erkek çocuk sahibi olmak için ikinci kez evlenmeli mi sorusuna verilen cevabın dağılımı.....	101
48.	Tablo-48 Zengin bir erkeğin ikinci evlilik yapması uygunluğu hakkındaki dağılım.	101
49.	Tablo-49 Eşlerin mekan paylaşımı hakkındaki dağılım.....	102
50.	Tablo-50 Erkeklerin ikinci evliliklerini yaparken ilk eşlerinden izin alması hakkındaki dağılım.....	102
51.	Tablo-51 Erkeklerin en çok problem yaşadığı eşler hakkındaki dağılım.....	103
52.	Tablo-52 Erkeklerin eşlerine karşı adaletli olması hakkındaki dağılım.....	103
53.	Tablo-53 Erkeklerin eşlerle yaşamış olduğu problemin nedeni hakkındaki dağılım.	104

54.	Tablo-54 Erkeklerin ifadesi ile çocukların çokeşliliğe bakış açısı hakkındaki dağılım.....	105
55.	Tablo-55 Erkeklerin çokeşliliği çocuklarına tavsiye etmesi hakkındaki dağılım.....	105
56.	Tablo-56 Erkeklerde çokeşli evlilik nedeni ile kaynaklarla problem yaşanması hakkındaki dağılım.....	106
57.	Tablo-57 Erkeklerde çokeşliliğin aile kurumuna katkısı hakkındaki dağılım.....	106
58.	Tablo-58 Çokeşlilik yasağının kalkması hakkındaki dağılım.....	107
59.	Tablo-59 Tüm eşler için resmi nikahın olması hakkındaki dağılım.....	107
60.	Tablo-60 Çokeşlilikten dolayı toplum tarafından eleştiri veya ayıplanma olması hakkındaki dağılım.....	108
61.	Tablo-61 Erkeklerin yaşadığı aile ortamından memnun olması hakkındaki dağılım.....	108
62.	Tablo-62 Doğum Yerine göre çokeşliliğin ihtiyaç olması hakkındaki dağılım.....	109
63.	Tablo-63 Eğitim düzeyine göre çokeşliliğin ihtiyaç olması hakkındaki dağılım.....	110
64.	Tablo-64 Mesleki konuma göre çokeşliliğin ihtiyaç olması hakkındaki dağılım.....	111
65.	Tablo-65 Cinsiyete göre çokeşli evlilikte akraba etkisinin olup olmadığı hakkındaki dağılım.....	112
66.	Tablo-66 Cinsiyete göre Kur'an-ı Kerimde çokeşli evlilikle ilgili ayetin bilinmesi hakkındaki dağılım.....	113
67.	Tablo-67 Cinsiyete göre Din çokeşli evliliğe izin vermeseydi yine evlenir miydiniz sorusuna verilen cevap hakkındaki dağılım.....	113
68.	Tablo-68 Cinsiyete göre çokeşliliğin ihtiyaç olması hakkındaki dağılım.....	114
69.	Tablo-69 Cinsiyete göre Erkek (koca) hiç çocuk sahibi değilse ikinci evlilik yapmalı mı sorusuna verilen cevabın dağılımı	114
70.	Tablo-70 Cinsiyete göre Erkek (koca), erkek çocuk sahibi olmak için ikinci kez evlenmeli mi sorusuna verilen cevabın dağılımı.....	115
71.	Tablo-71 Cinsiyete göre zengin bir erkeğin ikinci evlilik yapmasının uygunluğu hakkındaki soruya verilen cevabın dağılımı.....	116
72.	Tablo-72 Cinsiyete göre çokeşli evlilik yasağının kalkması hakkındaki dağılım.....	115
73.	Tablo-73 Cinsiyete göre çokeşliliğin aile kurumuna katkısı hakkındaki dağılım.....	116
74.	Tablo-74 Cinsiyete göre çokeşliliğin çocuklara tavsiye edilmesinin dağılımı.....	117
75.	Tablo-75 Cinsiyete göre tüm eşler için resmi nikahın olması hakkındaki dağılım.....	118

ÖNSÖZ

Toplumbilimin temel inceleme konuları arasında yer alan aile, evlilik yoluyla oluşan bir kurumdur. Sosyolojik ve Antropolojik çalışmalar, evlenme olgusunun insanların ilkel dönemlerinde bile var olduğunu ortaya koymaktadır. Tarihsel olarak toplumdan topluma farklılık gösteren evlenme olgusu, her toplumda varlığını sürdürmekte olan sosyo-kültürel normlar doğrultusunda şekillenmiştir. Bazı toplumlarda çokeşli evlilik görülürken birçok toplum tekeşli evlenme tipini meşru ve yasal evlilik olarak kabul etmiştir. Sosyoloji literatüründe bu evlenme türleri, poligami ve monogami olarak tanımlanmıştır.

Çokevliliğin alt türü olan polijini yani erkeğin birden fazla kadınla evliliği birçok toplumda görülürken bir kadının birden fazla erkekle evliliği yani poliandri, dünya ölçeğinde çeşitli yerlerde görülen sıra dışı bir evlenme türü olmuştur. Ülkemizde de görülen polijini tipi evlenme, günümüzde bir çok bölgede yaygın olarak devam etmektedir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi çokeşlilik açısından ülke ortalamasının en yoğun olduğu bölgelerdir. Bu çalışmada, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde çokeşli evlilik konusu Şanlıurfa yöresi ile sınırlı tutulmuştur. Toplumsal yapının anlaşılması ve çözümlenmesi o toplumdaki kurumların analitik olarak incelenmesine bağlıdır. Aile ve akrabalık ilişkilerine yön veren evlenme olgusu, toplumdaki din, eğitim, kültür ve ekonomi benzeri diğer olgularla karşılıklı ilişki içerisinde.

Araştırma, resmi olarak yasak olmasına rağmen sosyolojik bir olgu olarak Şanlıurfa yöresinde görülen çokeşlilik ile bu olguyu ortaya çıkaran sosyo-kültürel ve psikolojik faktörleri bulmayı hedeflemiştir. Yöredeki birden fazla kadınla evlenmeye yol açan faktörler, hem kuramsal hem de alanda yapılan görüşme formundaki sonuçlar açısından incelenmiş ve elde edilen bulgular çalışma içerisinde tartışılmıştır. Çalışma sonucunda polijinin, sosyo-kültürel yapı ve bu yapıdaki bireylerin psikolojik donanımlarına bağlı olarak çok yönlü ve çok boyutlu olarak ortaya çıktığı görülmüştür.

Araştırma süresince bana yol gösteren tez danışmanım Prof. Dr. Zuhale KARAHAN KARA'ya, değerli eleştiri ve katkılarından dolayı Doç. Dr. Adnan GÜMÜŞ ve Yrd. Doç. Dr. Salih Aydemir'e, görüşme formlarının uygulanması ve verilerin değerlendirilmesi sırasındaki yardımları için Yüksek Lisans programından değerli arkadaşlarım; Salih ÖKTEN ve Erol ERKAN'a teşekkür ederim.

Mahmut KAYA
Şanlıurfa-2004

GİRİŞ

İnsan hayatının en önemli dönüm noktalarından birisi olan evlenme; biyolojik, ekonomik, sosyal, psikolojik ve kültürel amaçlarla karşı cinsten iki veya daha fazla kişinin yasaların ve kültürün belirlediği yetki ve sorumluluklar çerçevesinde birlikte yaşamaya karar vermelerini sağlayan sosyal bir kontrattır.¹ Aile sosyolojisinin temel konuları arasında yer alan evlenme olgusu; evlenme çağı, yaşı, evlilik şekli ve uygulamalar açısından kültürlerle göre değişmekte ve yine kültürel özelliklere göre geliştirilmektedir.

Toplumsal kurumlar arasında yer alan ailenin oluşmasında büyük bir öneme sahip olan evlilik olgusu, toplumdan topluma yapı ve işlev farklılıkları gösteren sosyolojik bir olgudur. Toplumsal yapının örgütlenmesi ile direkt alakalı olan evlenme biçim ve yöntemleri ile sosyal yapı arasında çok boyutlu ilişkiler ağı vardır. Evlenme biçimleri, antropolog ve sosyologlar tarafından çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bu sınıflandırmalara temel olan poligami türü evlilikler, tarihte farklı toplumlarda değişik şekillerde yapılmıştır. Anadolu'da yapılan kazı ve çalışmalar sonucunda bu bölgede yaşayan Asurluların evlenme adetlerinde çokeşliliğe belirli şartlar altında izin veren değişik uygulamalar görülmüştür.² Söz konusu vesikalarda şayet kadın iki yıl içinde eşine bir erkek çocuk vermezse erkeğin bu nedene bağlı olarak başka bir kadınla evlilik yapmasından söz edilmektedir.

Yine Moğol ailesi, kan bağı esasına dayalı olduğundan, dıştan evlilik kuralı hakimdir. Ailede poligami uygulaması yaygındı. Evliliklerde iki kabile anlaşarak evlilik sözleşmesi yaparlardı.³

Ginenin batısında yaşayan Kapaukalar'a göre bir erkek, evlenebildiği kadar çok kadınla evlenmelidir. Kadın kocasının yeniden evlenebilmesi için kocasına maddi destek sağlamalıdır. Erkek yeniden evlenecek paraya(başlık parası) sahip iken evlenmiyorsa, erkeğin eşlerinin boşanma hakkı ortaya çıkar. Kapaukalarda erkeğin evlenmesi değil, evlenmemesi suçtur.⁴P.Murdock tarafından yapılan bir araştırmada yeryüzündeki birçok toplumda varolan evlilik tipleri incelenmiştir. Monogami, poliandri ve polijini tipi evliliklere rastlayan Murdock, 193 toplulukta polijini evlenme biçimine ulaşmıştır.⁵

¹ Ahmed Maden, *Evlenme ve Evlenme Şekilleri* Türk Aile Ansk., Aile Araştırma Kurumu Ankara, 1991, s., 493

² A.Muhibbe Darga, *Eski Anadolu'da Kadın*, İ.Ü Edebiyat Fak. Yay.,s.14

³ Rifat Özdemir, *Tokatta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Aile Yazıları Temel Kavramlar Yapı ve Süreç, B.A.A.K. Ankara, 1991, s.414

⁴ William A.Hawiland, *Kültürel Antropoloji* (Çev. Hüsamettin İnaç), Kaknüs Yay.2002, s.572

⁵ Hans Freyer, *Sosyolojiye Giriş*, (Çev.,Nermin Abadan), A.Ü Siyasal Bilgiler Fak. Yay. Sevinç Matbaası, Ankara, 1963

Dünya genelinde birçok toplumda görülen çokeşliliğin nedenleri hakkında değişik kuram ve görüşler bulunmaktadır. Ailenin oluşumu, ilk cinsel davranış kalıpları ve bunların evlilik biçimleri hakkında iki temel görüşten bahsedilebilir.⁶ Bunlardan ilki aile ve evlenme biçimlerini toplumların sosyo ekonomik gelişme evreleri ile açıklayan evrimci görüştür. Bu kuramın savunucuları H.Morgan, F.Engels, Bachofen, Briffault v.d. dir. Bu kuramcılara göre insanlığın ilk topluluklarında serbest cinsel ilişki vardır. Daha sonra toplumların gelişmelerine bağlı olarak çokeşlilik ve son olarak da tekeşlilik ortaya çıkmıştır.

İkinci kuramın savunucuları ise; Westermack, W.Wundt, W.HRivers v.d.'dir. Aileyi toplumsal yapının temel bir parçası olarak algılayan bu kuramda, aile ve evlilik kurumu ilk insanlarla birlikte düzenli kalıplar içinde var olmuştur. Bunlara göre insanlığın ilkel dönemlerinde serbest cinsel ilişki dönemi olmamıştır. Aile de ta başından itibaren monogam bir karaktere sahiptir. Çokeşliliğin nedenleri hakkında sosyolog ve antropologlar değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Morgan, Weber, McLennan, Bachofen, Engels, W.Wundt, E.Vilar, P.Kottak, v.d. kişilerin görüşlerine kuramsal bölümde ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Çokeşlilik, Eski Türk topluluklarından günümüze kadar gelen süreçte Türk toplumlarında da görülmüştür. Fındıklıoğlu'nun aktardığına göre, Çin Türkistan'ında yaşayan Türkler arasında çokeşlilik görülen bir uygulamaydı.⁷ Kırgız Türk kültürü de çokeşliliğe izin veren bir yapıya sahipti.

Osmanlı toplumu ile ilgili yapılan çalışmalar sonucu çokeşlilikle ilgili çeşitli istatistik bilgiler elde edilmiştir. Osmanlı dönemine ait sicil kayıtlarında çokeşliliğin düşük oranda da olsa çeşitli nedenlerle yapıldığı kayıtlar altına alınmıştır. 18. yüzyıl Konya Şeriyeye sicillerini günümüz Türkçe'sine çeviren Hayri Erten, bu ilde çokeşliliğin çok düşük oranda olduğunu, 16, 17 ve 18. yüzyıllarda Ankara, Kayseri, Bursa ve Tokat ile alakalı yapılan araştırmalarda da tekeşli evlilik şeklinin yaygın olduğunu ve çok kadınla evli erkeklerin ancak % 10 oranın altında kaldığını ifade etmektedir.⁸

Günümüz Türkiye'sinde de halen sosyolojik bir olgu olarak varlığını sürdüren birden fazla kadınla evlilik, çokevlilik çeşitleri arasındadır. Orta Anadolu'da Eskişehir, Konya, Kayseri, Yozgat ve Çankırı illerine ait köylerde aile yapısını inceleyen araştırmacı Rezan

⁶ Samuel Koenig, *Sosyoloji*, (Çev.S.Sucu-O.Aykaç), Ütopya yay., İstanbul, 2000

⁷ Z.Fahri Fındıklıoğlu, *Türklerde Aile İçtimaiyatı*, Aile Yazıları, Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç, B.A.A.K, Ankara, 1991, s.13

⁸ Hayri, Erten, *Konya Şeriyeye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (18.y.y İlk yarısı)*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 2001

Şahinkaya, bu bölgedeki 73 köydeki 147 köy ailesinde 7 çokeşlilik örneğine yani % 4.76 oranında poligamiye rastlamıştır.⁹

Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesinde çokeşlilik olgusunun varlığı bilinen bir gerçektir. Nuran Elmacı, Diyarbakır yöresinde yapmış olduğu araştırmayla yöredeki çokeşlilik nedenlerini incelemiştir. Olguyu, yöredeki toplumsal yapıya bağlayan Elmacı, çokeşliliğin aşiret yapısıyla yakından ilişkili olduğunu savunur. Bunun yanında 1972 yılında Türkiye’de yapılan bir çalışmada Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesi, çokeşliliğin en yüksek olduğu bölgeler arasında çıkmıştır. 1972 yılında yapılan çalışmada Türkiye genelinde % 1.9 olarak görülen çokeşliliğin büyük oranda kırsal bölgelerde ortaya çıktığı tespit edilmiştir.¹⁰

GAP ile ilgili yapılan çalışmalarda Güneydoğu Anadolu bölgesinde çeşitli illerde çokeşlilik ile ilgili birtakım rakamlara ulaşılmıştır. 1992-93 yıllarında yapılan araştırmanın sonuçlarında yöredeki çokeşlilik oranı yüzdeler olarak belirlenmiştir. Şanlıurfa’nın kent kesiminde iki eşlilerin oranı % 10.2, Diyarbakır’ın kent kesiminde ise % 10.0 olarak çıkmıştır. Gaziantep ve Adıyaman’ın kent kesiminde ise çokeşli hane halkına rastlanmamıştır.¹¹

Birden fazla kadınla evliliğin (polijini) Şanlıurfa yöresinde sıklıkla görülmesinin sosyo-kültürel faktörlerini bulmayı amaçlayan bu çalışmada; toplumsal kurumlar ile evlenme biçimleri arasındaki nedensel ve işlevsel ilişki incelenmeye çalışılmıştır.

Bu anlamda, yürürlükteki yasalara göre yasak olmasına rağmen birden fazla kadınla evliliğin sosyolojik bir olgu olarak Şanlıurfa yöresindeki sosyal yapıda yer bulmasını etkileyen faktör ve süreçleri bulmak için kaynak ve literatür taraması yapılarak kuramsal çerçeve oluşturulmuş, önceden hazırlanmış olan varsayımlar, alanda görüşme formu uygulanarak test edilmiş ve çeşitli bulgulara ulaşılmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler, SPSS (Statistical Package for Social Sciences) anket analiz programı ile bilgisayar ortamında analiz edilmiş ve çıkan sonuçlar tablolar halinde çalışma içerisinde gösterilmiştir.

⁹ Rezan Şahinkaya, *Orta Anadolu Köylerinde Aile Strüktürü*, B.A.A.K, Aile Yazıları, Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç, Ankara, 1991, s.192

¹⁰ Serim Timur, *Türkiye’de Aile Yapısı*, H.Ü Yay., Ankara, 1972, s.93

¹¹ *GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması*, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, 1993, s.281

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI

Bu çalışmanın konusu; çokevlilik (Poligami) türleri arasında bulunan polijini (çok karılılık) olgusudur. Polijini olgusu, kapsam olarak Şanlıurfa yöresi ile sınırlı tutulmuştur.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bir arada yaşamının ve sosyal bir birliktelik oluşturmanın diğer bir yolu olan evlenme; çok yönlü ve çok boyutlu olan sosyo-kültürel yapının bir parçasıdır. Tarım kültürüne dayalı geleneksel ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı, buna paralel olarak kentleşmeye ve sanayileşmeye doğru hızlı adımların atıldığı, büyük sosyo-kültürel değişimlerin yaşandığı Şanlıurfa yöresinde, çokevlilik olgusu ve özellikle Eş Zamanlı Polijini (birden fazla kadınla aynı anda evli olma hali) konusu, Şanlıurfa'nın sosyo-kültürel yapısının çözümlenmesi ve yaşanan değişim sürecinin açıklanabilmesi amacıyla araştırma konusu olarak seçilmiştir. Bu anlamda, mevcut yasalarca yasaklanmış olduğu halde yöremizde sosyolojik bir olgu olarak devam eden çokeşliliğin; sosyolojik, dini, psikolojik, ekonomik, ve kültürel nedenleri, kentleşme ve sanayileşmeye paralel olarak Güneydoğu Anadolu projesi (GAP) ile bölgenin sosyo-ekonomik yapısında meydana gelen değişimin evlenme biçimlerine ve aile yapısına yansımalarının neler olduğu, bu araştırmadan elde edilmek istenen amaçlar arasındadır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Sosyolojik olgular, nedensellik ve işlevsellik açısından çok boyutludur. Evlilik ve aile kurumu da toplumdaki diğer sosyolojik olgularla (din, aile, kültür, ekonomi,v.b) ilişkilidir. Çokeşlilik, tarihsel olarak dünyanın bir çok bölgesinde farklı zaman ve mekanlarda çeşitli topluluklarda görülen sosyolojik bir olgudur. Olgunun ortaya çıkmasında dinsel, kültürel, ekonomik ve geleneksel nedenler etkili olduğu gibi; cinsel gereksinimlerin karşılanma biçimi ve toplumdaki hakim norm ve değerler sistemi de olgu üzerinde belirleyici olan faktörlerdir. Toplumdaki aile tipinin belirleyicisi olan evlenme olgusu, sosyo-kültürel yapıların anlaşılması ve çözümlenmesi açısından başlı başına büyük bir öneme sahiptir.

Bu bağlamda yapılacak çalışmanın özel ve genel iki öneminden bahsedilebilir;

1- Özelde, Şanlıurfa yerelinde görülen çokeşliliğin nedenlerini bulmak ve böylece yöredeki evlenme-aile ve akrabalık sisteminin çözümlenmesine olanak sağlamak.

2- Genelde ise Türkiye’de aile – akrabalık ve evlenme alanındaki akademik literatüre küçük bir katkı sağlamak ve ileride yapılacak benzeri çalışmalara zemin oluşturmak.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, hem kuramsal hem de uygulamalı olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın kuramsal bölümü için; konuya ilişkin kaynak/literatür-web taraması yapılarak, bu alanda varolan kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Daha sonra literatür taraması ile elde edilen veriler değerlendirilip, çokeşlilik hakkında kuramsal bir alt yapı oluşturulmuştur. Değişkenler arası neden-sonuç ilişkisine bağlı olarak olguyu açıklama amacı taşıyan bu çalışmanın uygulamalı kısmı için ise, önceden hipotezler hazırlanıp, bu hipotezler sahada, polijini evliliği yapan kişiler (koca) ile bunların ilk eşleri ve kumalarla yapılan görüşme formu ile sınanmıştır.

Veriler, SPSS (Statistical Package for Social Sciences) anket analiz programı ile bilgisayar ortamında analiz edilmiş ve tablolar halinde çalışma içinde gösterilmiştir. Böylelikle çokeşlilik olgusu için veriler toplanıp konu hakkında matematiksel sonuçlara ulaşma imkanı doğmuştur.

Araştırmanın uygulamalı kısmı için geçerli olan evren, Şanlıurfa kent ve kırsalını kapsayan il sınırlarıdır. Ancak çokeşliliğin yasalarca yasaklanmış olması ve Devlet İstatistik Enstitüsü ve benzeri kurumlarda çokeşlilik ile ilgili herhangi yüzdellik veya sayının olmayışı söz konusu evren ve örneklem için bir yüzdellik dilimi oluşturmayı zorlaştırmıştır. Bundan dolayı görüşme formunun uygulaması için yeterli sayı uzmanlardan alınan bilgi ve öneriler doğrultusunda 200 (100 kadın-100 erkek) kişi olarak belirlenmesine karar verilmiştir. 207 kişi ile yapılan görüşmelerden sonra eksik ve yanlış formlar elenerek 200 formun bulguları çalışma için esas alınmıştır.

Araştırma, kent merkezinde (10 mahalle) ve kırsalda (12 köy), görüşme formundaki soruları cevaplandırmayı kabul eden çokeşli evlilik paydaşı olan kadın ve erkeklerle yapılmıştır.

Köylerin seçiminde, yörenin genel karakterini yansıtmaya hassasiyeti gösterilmiş, kent merkezinde ise görüşme yapılan kişilerin kentin değişik yerleşme yerlerinden ve değişik

meslek–gelir gruplarından olmasına dikkat edilmiştir. Araştırma kapsamındaki köy ve mahalle adları hane halkı özellikleri kısmında verilmiştir. Çokeşli evlilik kanunlarla yasaklanmış olduğu için bu tür evlenme yapmış olan kişilere ulaşmak, çoğu zaman bir referans veya tanıdık kimseler aracılığıyla gerçekleşmiştir..

1.3.1 Veri Toplama Teknikleri

Çalışmaya katılan denekler açısından, olgunun gizli kabul edilip, bilgi verme noktasında deneklerin yeterli derecede açık davranmayacağı düşünülerek, elde edilen bilgilerin sağlıklı olması için uygulanan görüşme formlarının yanı sıra çalışma için gözlem ve mülakat teknikleri de kullanılmıştır. Görüşme formları kadın ve erkekler için ayrı ayrı düzenlenmiştir.

1.3.2 Uygulama

Araştırma konusunun kişiye özel bir alan olarak kabul edilmesi nedeni ile özellikle kırsal alanda görüşme sorularının uygulanmasında birtakım zorluklarla karşılaşmıştır. Hane reisi, görüşme anında çoğu zaman eşinin yanında olduğundan kadınların bir kısmı sorulara kocalarının baskısı altında cevap vermiştir. Ayrıca çalışmaya katılan kadın ve erkekler bire bir eşlere denk düşmemektedir. Çünkü bazı ailelerde hane reisinin bizzat kendisi bazen de eşlerinin görüşmeye katılmasını uygun bulmamıştır. Dolayısıyla veriler arasındaki ilişki analiz edilirken bu durumlar göz önünde tutulmalıdır. Araştırma belirli bir zaman diliminde yapılmıştır. Söz konusu veriler, Mayıs, Haziran ve Temmuz 2003 tarihleri arasında elde edilmiştir.

1.4. Araştırmanın Kapsam Ve Sınırları

Çokeşlilik olgusuna Türkiye'nin farklı bölgelerinde, çeşitli şekillerde rastlanmasına karşın bu çalışmada olgu, Şanlıurfa yöresi (merkez ve kırsal) ile sınırlandırılmıştır. Çokeşlilik olgusunun kuramsal ve uygulamalı kısmı ile ilgili bulguların analizi ise; yöredeki çokeşlilik ile toplumsal kurumlar (din-ekonomi-kültür v.b), aile tipleri, tabakalaşma, toplumsal statü ve sosyal prestij, cinsiyet açısından sosyal statü farklılaşması, olgunun kent ve kırsaldaki görünüşleri ve bunların sosyolojik farklılaşmalarını kapsamaktadır.

1.5 Araştırmanın Varsayımları

- Çokeşlilik yerleşim yerine göre değişmektedir. Kente oranla, kırsal alanda çokeşlilik daha yoğun yapılmaktadır.
- Çokeşlilik, aile yapısına göre farklılaşmaktadır. Bu tip evlilikleri yapanlar çoğunlukla geniş (geleneksel) aile ortamında yetişmiş kimselerdir.
- Çokeşlilik, bireyin gelir düzeyine bağlı olarak gelişmektedir. Bu tür evlilik, daha çok belirli bir ekonomik standarda sahip olan kimseler tarafından yapılmaktadır
- Şanlıurfa yöresinde görülen çokeşliliğin temelinde dinsel nedenler olmakla birlikte olgunun zamanla kültür öğelerine karışarak adet haline geldiği söylenebilir.
- Bireyin eğitim düzeyi yükseldikçe çokeşliliğe yönelişinde azalma olmaktadır.
- Erkeğin eşinden çocuk sahibi olamaması (çocuksuzluk) çokeşli evliliğe neden olmaktadır.
- Kentleşme arttıkça ve kişi kentleşme sürecine dahil oldukça çokeşlilik tercihinde azalma olmaktadır.
- Çokeşli evlilik, aile içi ilişkileri olumsuz etkilemekte, çok yönlü psiko-sosyal problemlere yol açmaktadır.
- Yörede erkek çocuğa atf edilen yüksek değer nedeni ile erkek çocuk sahibi olma isteği kişiyi çokeşli evliliğe yöneltmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. EVLİLİK VE ÇOKEŞLİLİK OLGUSU

2.1 Tanımlar Ve Kuramlar

2.1.1 Evliliğin Tanımı

Aile kurumunun oluşmasında bir basamak olan evlilik hakkında, birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlarda ortak payda; neslin devamı (biyolojik), cinsel ihtiyaçların karşılanması (cinsellik), toplumsal birleşme (sosyallik), yaşamsal ihtiyaçların temini (ekonomiklik), kutsallık (dinsellik), çocukların yetiştirilmesi (eğitim) v.b. kavramlar göze çarpmaktadır. Bu olguları içeren bazı evlilik tanımları şöyledir; Ana Britannica ansiklopedisi evliliği; “ Bir ya da birden çok erkek ile bir ya da birden çok kadın arasında hukuksal ve toplumsal açıdan geçerli sayılan ve doğacak çocuklara belli bir statü sağlayan kurumsal birlik”¹² olarak tanımlar. Buna göre karşı cinsten kimselerin bir araya gelmelerinin sosyal ve hukuki meşruiyetini sağlayacak olan etken, toplumdaki formel ve enformel normlardır. Yani gelişmiş her birliktelik evlilik anlamına gelmemektedir. Bir birlikteliğin evlilik olarak kabul edilebilmesi için toplumdaki hakim normlara göre düzenlenmiş olması gerekmektedir.

Evliliği sosyolojik temelde açıklayan Radcliffe Brown’a göre evlilik, kişilerin bir arada ve düzenli bir sosyal hayat yaşamalarını ve düzenli bir sosyal hayat içinde birbirleriyle işbirliği yapmalarını sağlamaktadır.¹³ Kişilerin evlenerek toplumsal düzene katkı sağlamaları, olgunun toplumsal boyutlarına yapılan atıfla ilişkilidir. Kişi evlenerek, karşı cinsi ile biraraya gelip sosyal bir örgütlenme oluşturmakta ve böylece toplumsal hayatın akışına katkıda bulunmaktadır.

Evlilik ve Ahlak kitabında Bertrand Russell, evliliğin birçok faktörden meydana geldiğini ifade eder ve evlilik; “İçgüdüsel, ekonomik ve dini diye sıralayabileceğimiz üç unsurun karışımından oluşmuştur” der.¹⁴ Cinsel gereksinimlerin karşılanması, neslin devamı ekonomik üretim ve dini buyruklara uyma açısından bireyin evlenmeye yöneldiğini belirten Russell, birçok toplumda bu şekilde yapılan evliliklerin psiko-sosyal boyutlarına vurgu yapmaktadır.

¹² Ana Britannica Ansk., c.8, Ankara, s.387

¹³ Türk Aile Ansiklopedisi, c.2,Aile Araştırma Kurumu,Ankara, 1991, s.494

¹⁴ Bertrand Russell, *Evlilik ve Ahlak*, 1.b, Kaknüs yay., İstanbul, 1998.,s.13

Modern Evliliğin Evrimi adlı kitabıyla evlilik üzerine önemli teoriler geliştiren Alman bilim adamı F.Müller Lyer,¹⁵ insanların üç önemli dürtüden dolayı evliliğe sürüklendiklerini belirtmiştir; ekonomik ihtiyaçlar, çocuk sahibi olma arzusu ve sevgi. Müller Lyer, bu faktörlerin insan toplumlarında her zaman varlığını sürdürmekle birlikte çeşitli devrelerde önemlerinin değiştiğini iddia etmiştir. Ona göre, İlkel topluluklarda evlilik için ekonomik dürtü en önemli nedendir, eski medeniyetlerde çocuk yapma ve modern uygarlıklarda ise sevgi en önemli dürtüdür

Psikolojik yönden sevgi yoluyla tatmin ve çocuk sahibi olma arzusu, evlenme nedenlerinin en yaygın öğeleri olarak günümüzde de görülen evlenme etkenleri arasındadır.

Çoğu zaman birbiriyle ilişkilendirilerek açıklanan aile ve evlilik hakkında ünlü Antropolog B.Malinowski ayırım yaparak, evlilik ile aile arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar; “ Aile bir grup veya örgüt, evlilik ise çocuk yapmak ve yetiştirmek için yapılmış bir kontrattır.”¹⁶ Malinowski, aileyi toplumsal bir örgütlenme, yapı olarak ve evliliği de bu örgütlenmenin amaçları doğrultusunda yapılacak faaliyetlerin sözleşmesi olarak tanımlamaktadır. Burada, biyolojik ve toplumsal kültürün evlilik yoluyla yeni nesillere aktarılması söz konusudur.

Evlilik tanımlarında farklı değişkenlere vurgu yapılsa da bütün tanımlardaki ortak kavramlar, yukarıda sözü edilen, cinsel, ekonomik, psikolojik, toplumsal ve dinsel olgularla yakından ilişkilidir. Sosyolojik olarak genel bir evlilik tanımı yapmak gerekirse: Evlilik erkek ve kadın açısından, çeşitli sosyo-ekonomik ve biyolojik gereksinimleri karşılamak üzere, biçimi ve yapısı formel ve informel normlar tarafından belirlenmiş, toplumsal kabul edilebilirliği bulunan bir sözleşme olarak tanımlanabilir.

¹⁵ Koenig, s.138

¹⁶ a.g.y, s.134

2.1.2. EVLİLİK TÜRLERİ

Her sosyo-kültürel yapı o toplumdaki bireylere yönelik davranış kalıpları belirlemiştir. Kişi, sosyal ve bireysel hayatında bu toplumsal normlara göre hareket eder. Her toplumda nasıl ve kimlerle evlenileceği kültür aracılığı ile sosyalleşme sürecinde bireye aşılır. Sosyolog ve Antropologlar, değişik toplumlarda görülen evlilik tipleri hakkında çok yönlü sınıflandırmalar yapmışlardır. Bunlar grup içi-grup dışı evlilikler ile buna bağlı olarak eş sayısı ve eş tercihinine göre yapılan evlilik türleridir. Topluluktaki bireylerin bu evlenme çeşitlerini tercihinde topluluk yapısı ve sosyal normlar belirleyici faktördür.

2.1.2.1.Eş Sayına Göre

İnsanlar arasındaki cinsel, toplumsal ve ekonomik birlikteliği düzenleyen evlenme biçimlerinde dikkat çeken bir nokta eş sayısına göre yapılan evliliklerdir. Tekeşli ve çokeşli evlenme olarak bilinen bu tür evliliklerde erkeğin ve kadının sahip olduğu eş sayısı, evlenme biçimini tanımlamaktadır.

Monogami, bir kadının bir erkekle evlenmesini ifade eder. İşbölümü, uzmanlaşma, uzun süreli eğitim gibi durumlar küçük ailenin ve dolayısıyla tek eşle evlilik biçiminin ortaya çıkmasını etkilemiştir.¹⁷ Bilinen en yaygın evlenme şeklidir. Buna göre kadın ve erkek açısından eş sayısı tektir. Yani bu tür evlilikte bir kadın ve bir koca vardır. Geçmişte ve günümüzde değişik toplumlarda görülen ve en çok uygulanan evlenme türüdür.

Poligami, bir kadın veya erkeğin birden fazla eşle evli olmasıdır. Poligami kavramı, genel olarak bir erkeğin birden fazla kadınla evliği olarak kullanılmaktadır. Bu kullanım yanlıştır, poligami kavramı hem kadın ve hem de erkek açısından birden fazla eşle evli olmaya karşılık gelmektedir. Erkeğin ve kadının birden fazla evli olması sosyolojik sınıflandırmalarda değişik kavramlarla tanımlanmaktadır. Bunlar, bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi; polijini ve bir kadının birden fazla erkekle evlenmesi yani poliandri'dir. Eş sayısına göre kategorilere ayrılan bu evlenme biçimleri birçok toplumda görülmüştür.

H.Ziya Ülken poligami ve monogaminin yaygınlığı hakkında şunları ifade eder; “Erkeğin ilkel toplumlardan beri üstünlüğü ve ilk sınıf farkının cinsiyet farkı şeklinde ortaya çıkması tek kocalı evlenme şeklini egemen kılmıştır. Fakat özel ekonomik şartlar bazı yerlerde ve tarihin bazı devirlerinde çok kocalı evlenme şeklini de meydana çıkarmıştır. Buna Avustralya'nın bazı Fratrilerinde de rastlanmaktadır”¹⁸

¹⁷ Birsen Gökçe, *Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım*, Aile Yazıları-Evlilik Kurumu ve İlişkileri B.A.A.K, Ankara-1991, s. 388

¹⁸ Hilmi Ziya Ülken, *Aile*, Aile Yazıları Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç B.A.A.K, Ankara, 1991, s.31

Tarihsel olarak pek çok toplumda tek kocalı evlilik görülürken coğrafi şartlar sonucu ekonomik problemlerin yaşandığı birtakım toplumlarda kadınlar birden fazla erkekle evlenmiştir. Örneğin; “ Tibet’te kullanılabilecek toprağın sınırlı oluşu birden fazla erkek kardeşin aynı kadınla evlenmesine yol açmıştır. Bir kadının çok erkekle evlenmesi ile sınırlı sayıda çocuk sahibi olunarak mirasın bölünmesi engellenmektedir. Böylece bir dereceye kadar ekonomik güvenlik sağlanmış olmaktadır.”¹⁹

Eş sayısına göre yapılan evliliklerde; sosyo-kültürel yapı ve fiziki çevre koşulları etkili olmaktadır. Kuramsal bölümde ayrıntılı olarak tartışılacak olan evlenme biçimlerinin oluşmasında birçok etken söz konusudur. Tarıma bağlı ekonomik üretimin yapıldığı geleneksel toplumlarda, birden fazla eşle evlilik hem ekonomik hem de toplumsal değerlerle ilgilidir. Tarımda işgücüne duyulan ihtiyaç ve nüfus olgusu, çokeşliliğe neden olurken; topluluk hayatının hakim olduğu cemaat tipi sosyal yapılarda çok çocuk ve çok kadına sahip olmak, topluluk içerisinde güç ve nüfuz sembolü olduğundan; çokeşle evlilik yüksek prestij kaynağı olarak toplumsal değerler arasına yerleşmiştir. Sanayileşmiş modern toplumlarda ise çokeşle evliliğin toplumsal alt yapısı olmadığı gibi birçok ülkede tek eşle evlilik yasal bir yaptırıma bağlanmış, çokeşlilik yasal ve toplumsal normlarla olanaksız hale getirilmiştir.

¹⁹ Birsen Gökçe, *Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme*, Aile Yazıları Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç B.A.A.K, Ankara, 1991, s.205

2.1.2.2 Yerleşme Yerine Göre

Antropolog ve sosyologlar evlenme türlerine yönelik yaptıkları ayrımlarda yerleşme biçimini de bir değişken olarak kabul edip bu doğrultuda sınıflandırmalar yapmışlardır. Toplumların sosyal ve ekonomik noktada gelişimi evli çiftlerin yerleşme tercih ve tutumlarını da değiştirmiştir. İlkel, avcılık ve toplayıcılık döneminden toprağa bağlı tarımsal faaliyetler dönemine ve sanayileşme çağına kadar her devirdeki egemen sosyo-kültürel sistem, aynı zamanda evlenme biçimlerini ve yerleşme tarzlarını da etkilemiştir. Bu anlamda evlenen çiftlerin yerleşim yeri esas alındığında üç çeşit evlenme şekline bahsedilebilir aşağıda açıklandığı üzere bunlar; Matrilokal, Patrilokal ve Neolokal evlenme türleridir.

Birçok toplulukta yerleşim yerine göre ayrılmış evlilik türleri görmek mümkündür: A.Erdentuğ, yerleşim yerine göre yapılmış olan evlenme tiplerini şöyle açıklar, “ Kadının ana-baba evini bırakarak erkeğin ailesine katılmasına baba yanı yerleşme (patrilocality), erkeğin ana-baba evini bırakarak kadının ailesine katılmasına ise ana yanı yerleşme (matrilocality) denilmektedir. Ayrıca evli çiftin ana-baba’larından ayrı onlardan bağımsız bir yere yerleşmeleri haline de ayrı yerleşme (neolocality) denilir”.²⁰

Tarihte, yerleşim yerine göre tanımlanmış evlenme biçimlerinin toplumsal yapılara özgü çeşitli uygulamaları görülmüştür. İlkel aile tipleri üzerine analizler yapan S.Koenig, ilkel topluluklarda yerleşim yerine göre yapılan evliliklerin miras ve soyla bağlantılı olduğunu ifade eder.²¹ Buna göre, ana veya baba yanlı yerleşme aynı zamanda aile yapısının ataerkil veya anaerkil bir yapıda olmasına neden olmakta; aile içinde otorite, miras ve soy devamının şeklini belirlemektedir. Her iki aile tipinde, evlilik sonucu oluşan miras el değiştirmekte, şayet baba yanlı yerleşme varsa miras baba tarafına ve çocuklara, ana yanlı yerleşme varsa miras çocuklarla birlikte dayılara kalabilmektedir.

Yerleşme yerine göre yapılan evlilikler, kadın ve erkek açısından aile içinde farklı hukuki durumlar da doğurmaktadır. Roma imparatorluğunda, Cum manu ve Sine manu olarak nitelenen bu evlilik türlerinde kadının kocasının evine gitmesiyle farklı bir hukuki durum oluşurdu. Cum manu evliliğinde kadın kocasının otoritesi altına girerdi. Kocasının manu’suna giren kadın, hukuki kazanımlarını yitirirdi.

²⁰ Aygen Erdentuğ, *Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri*, Aile Yazıları Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç B.A.A.K, Ankara, 1991, s.327

²¹ Koenig,a.g.e, s.141

Bu tarz evlilikler, Milattan Sonra 3. yüzyıla kadar devam etmiştir. Ancak bu tarihten sonra kadını bütün haklarından yoksun bırakan bu evlilik türü, terk edilerek Sine manu evliliğe geçildi. Burada kadın, evlendikten sonra da kendi ailesi içinde kalırdı.²²

Murdock ise incelediği 250 toplulukta, yukarıdaki yerleşme kurallarının bir düzene göre geliştiğini belirtmektedir. Buna göre bazen tek bir yerleşme sistemi ve bazen de ikili yerleşme sistemi topluluklarda görülmüştür. Bu yerleşme tipleri arasında en sık görülen düzen, kısa bir süre için-genellikle ilk çocuk doğana kadar-‘ana yanlı yerleşme’den sonra sürekli olarak ‘baba yanlı yerleşme’nin gelmesidir.²³

Yerleşme yerine göre yapılan evliliklerde, ana ve baba yanlı yerleşmeleri genelde ilkel avcı ve toplayıcı topluluklar ile geleneksel tarım toplumlarında görmek mümkündür. İlkel topluluklarda, kadın kocasının grubuna katılmakta, doğan çocuklar da baba grubunda kaldığı için baba yanlı yerleşme gerçekleşmektedir. Evlilik sonrasında erkeğin kadının grubuna katılıp orada yaşamını sürdürmesi ana yanlı yerleşmeye neden olmaktadır.

Tarıma bağlı ekonomik üretim ataerkil aile yapısını doğurunca, işgücü ve geleneğe bağlı olarak kadın, evlendiği kocasının ailesinin yanına yerleşmek durumunda kalmıştır. Günümüz modern toplumlarında, Gökçenin²⁴ de ifade ettiği gibi; İşbölümü, uzmanlaşma, uzun süreli eğitim gibi durumlar küçük ailenin ve dolayısıyla tek eşle evlilik biçiminin ortaya çıkmasını etkilemiştir. Ayrıca coğrafi hareketlilik ve sanayileşme nedeni ile evli yeni çiftler artık ana ve baba yanlı yerleşme yerine yeni yerleşim yerlerini tercih etmektedirler. Özellikle mesleki konum, evli çiftlerin ana ve baba yanlı yerleşmelerini zorlaştırmaktadır. Sanayi alanında işi gereği sürekli çalışma yerleri değişen çiftler, daha çok neolokal yerleşme şeklini seçtikleri söylenebilir.

²² Bensadon, a.g.e., s.26

²³ A.Erdentuğ, a.g.m, s.328

²⁴ Birsen Gökçe, *Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım*, s.388

2.1.2.3. Eş Tercihine Göre

Toplumda, evlenecek her birey ve onun tercih ettiği eş, bir sosyal sınıfa mensuptur. Bu nedenle o toplumsal sınıfa özgü değer ve normlar evlilik uygulamalarında da görülür. Eşlerin seçildiği guruba göre yapılan sınıflandırmalarda; grup içi (endogami) evlilik ve grup dışı (ekzogami) evlilik uygulamaları söz konusudur.

Endogami türü evlilikte birey evliliğini; ait olduğu toplumsal tabaka, sınıf, topluluk ve grup gibi içinde bulunduğu sosyal örgütlenme içerisinden gerçekleştirir. Endogami, bazı toplumlarda sosyo-kültürel sistem gereği bir zorunluluk, bazı toplumlarda da gönüllülük esasına göre gerçekleşir. İçten evliliğin zorunlu olduğu toplumsal yapılar, sosyal tabakalaşma ve sınıflaşmanın çok keskin olarak ayrıldığı Hindistan gibi toplumsal katmanlar arası hiyerarşinin çok sıkı olduğu ülkelerdir; “ Kast sistemi, bir kişiyi doğumdan itibaren otomatik olarak ve belirli bir şekilde sınıflayan kurallara sahiptir. İnsanlar dahil olacağı kastı seçme hakkına sahip değildir. Hindistan’daki kastlar beş büyük Varna içinde gruplanırlar. Her Varna bir bölgede birbiriyle evlenebilen insanları içeren çok sayıda kast ihtiva eder..Kastlar arası cinsel birliklerin, yüksek kasttan eş için ayinsel kirliliğe yol açtığına ilişkin inanç, kast içi evliliğin sürmesinde önemlidir. Daha alt kasttan biri ile cinsel ilişki kuran erkek, bir banyo ve bir dua ile saflığını yeniden sağlayabilir. Bununla birlikte daha alt kasttan bir erkekle ilişkisi olan bir kadının böyle bir yeniden paklanma şansı yoktur.”²⁵

Hindistan’daki hakim sınıf sistemi, tabakalar arası geçişi zorlaştırmakta ve her sosyal sınıfın kendi içinde evlilik yapmasına olanak vermektedir. Bu da bir anlamda gurup içi evliliği zorunlu hale getirmektedir.

Ekzogami türü evlilikte birey, evlenmek istediği eşini ait olduğu topluluğun dışından seçer. İlkel topluluklarda, zorunlu olarak grup dışı evlilik yapılırdı. ” İlkel toplumlar arasında neredeyse evrensel olan bir özellik bireylerin kendi akraba gruplarının dışından biriyle evlenmeleridir. Buna ekzogami denir. Ekzogaminin nedeni ensestin bir tabu olarak yasak olmasıdır.”²⁶

²⁵ C.Phillip Kottak, *Antropoloji*, (Çev. Sibel Özbudun v.d.), Ütopya Yay., Ankara, 2001, s.424

²⁶ Koenig, a.g.e, s.142

Aynı Klan'da yaşayan kimseler ortak atadan geldiklerine inandıkları için klanın tamamı kandaş aile kabul edilir. Bu nedenle klan içi evlilik ensest yani aile içi cinsel ilişki olarak algılanır. Dolayısıyla ilkel topluluklarda grup dışı evlilik toplumsal yaşamın bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda bahsedilen evlenme türlerinin dışında Sororat ve Levirat türü evliliklere de kısaca değinmek gerekir. Çünkü bu tür evlilikler zorunlu çokeşliliğe neden olmaktadır. Buna göre; "Levirat (yenge ile evlilik), kocası ölen kadının kayınbiraderi ile evlenmesi, Sororat (baldızla evlilik), karısı ölen kocanın baldızıyla evlenmesidir..bu tip evlenmeler hem miras bölünmesini önlemekte hem de babasız ya da annesiz kalan çocukların yabancı ellerde ezilmesi sorununu ortadan kaldırmaktadır.

Evli bir erkeğin erkek kardeşinin ölümü halinde yengesiyle evlenme zorunluluğu birden fazla kadınla evlenmeğe yol açmaktadır.²⁷Sororat evliliği, ülkemizde baldızla evlenme olarak da bilinir. Buna göre eşi ölen erkek, bekar olan diğer bir baldızı ile evlenir. Ölen kadının ardında kalan çocukların bakımı ile miras ve akrabalık örüntüsü gibi nedenlerle yapılan baldız evliliği, Gökçenin de yukarıda belirttiği gibi eş zamanlı olmayan çokeşliliğe örnektir. Yani erkek iki defa evlenerek çokeşli evlilik yapmış olur.

Levirat evliliği ise kocası ölen kadının kayınbiraderlerinden biri ile evlenmesidir. Ancak burada bekar kayınbirader her zaman var olmayabilir. Böylesi durumlarda gelenek yine değişmemekte; dul kalan kadın evli olan kayınbiraderinin nikahı altına girmektedir. Zorunlu bir çokeşliliği doğuran ve kültür içerisine yerleşen bu anlayışın temelinde, erkekten geriye kalan mirasın aile dışına çıkmaması yatmaktadır. Ayrıca çocuklar ve kadının geleceği de böylece erkeğin ailesi tarafından garanti altına alınmış olmaktadır. Görüşme yapılan kişilerden alınan bilgilere göre; Şanlıurfa genelinde halen bu tür evliliklere rastlamak mümkündür.

Günümüz modern toplumlarında evlenmeler çok yönlü ve karmaşık bir şekilde yapılmaktadır. Toplumsal yapıya bağlı olarak evlilikler hem grup içi hem de grup dışı yapılmakta, evlenilecek kişinin sosyal grubu her zaman önem taşımamaktadır. Ancak geleneksel yaşam tarzının hakim olduğu ve sosyal tabakalar arası mesafenin geniş olduğu toplumlarda eşin tercih edildiği sosyal sınıfa yönelik birtakım sınırlamalar getirilebilmektedir.

²⁷ Birsen Gökçe, *Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım*, s.398

2.1.3. Kuramlar ve Görüşler

Çokeşlilikle ilgili kuramlarda evlilik ve aile olgusu birlikte ele alınmış, bu olguların sosyal yapı içerisinde çokeşliliği nasıl ortaya çıkardığı çeşitli çalışmalarda değerlendirilmiştir. Evrimci kuramcılardan Bachofen, McLennan, Morgan ve Engels toplumların gelişme aşamaları ile akrabalık yapıları arasında bir ilişki olduğunu; aile ve akrabalık sisteminin toplumların evrim aşamalarına göre farklı özellikler gösterdiğini savunmuştur. Malinowski, R.Brown, G.Murdock gibi işlevselcilerse aile ve akrabalık yapısını kültür bütünü içinde dinamik bir öge olarak görmüşlerdir. Bu öge diğer kurumlardan öylesine etkilenir ki çoğu zaman aile ve akrabalık yapısının incelenmesi, tümü ile veya sınırlı ölçüde toplumsal yapıyı yansıtır.²⁸ Çatışmacı, evrimci, yapısal- işlevsel kuramların dışında çokeşliliği kadın erkek psikolojisi ve algılamaları üzerinden inceleyen görüşler de vardır. Esther Vilar'ın bu konuyla ilgili düşüncelerine ileriki sayfalarda yer verilmiştir.

Çokeşlilik üzerine araştırma yapan bilim adamları, bu konularda çeşitli kuram ve kavramlar geliştirmişlerdir. Bu kuramların ortak noktası; soy örgütlenmesi, akrabalık, cinsel davranış, ekonomik işbirliği, çocuk yetiştirme, aile kurma olarak belirtilebilir.

Aile ve evlenme üzerine makro düzeyde kuramlar geliştiren H.Morgan, Westermack, Bachofen ve McLennan gibi bilim adamları evliliği çok yönlü olarak inceleyip sınıflandırmıştır. Morgan'ın evlilik ve aile tipleri sınıflandırması uygulamalı bir çalışmanın sonucunda elde edilmiş verilere dayanmaktadır. L.Henry Morgan çeşitli ilkel kabileler arasında yapmış olduğu araştırmada belirli evlenme şekillerine ulaşmıştır. Toplumsal yapıları; yabanıllık, barbarlık ve uygarlık dönemlerine göre ayıran Morgan, Eski Toplum adlı eserinde bu dönemlere ilişkin evlenme tiplerine de yer vermektedir.

Buna göre; “aile kurumunun aşamalarından ilki, yaşam koşullarının en ilkel ve ağır olduğu insanlığın yabanıllık dönemindeki ‘kan yakınları’ ailesidir. Bunda öz ya da soysal erkek kardeş olanlar, yine öz ya da soysal kız kardeş olanlarla bir grup olarak evlenmektedirler. İkincisi ‘punaluan’ ailedir. Bu aşamada aile kurumuna kız ve erkek öz kardeşlerle birbiriyle evlenme yasağı getirilmiştir. Üçüncüsü ‘syndyasmian’ ailedir.

²⁸ Nuran Elmacı, *Poligami Çokeşli Evlilikler*, Türkiye’de Kadın Olmak, (Yayına haz. Prof. Dr. Necla Arat) Say yay., İstanbul 1996, s.80

Soy düzenindeki bu aile biçiminde bir çiftin evlenmesi söz konusudur. Karı ve koca, ortak evde herkesle birlikte otururlar. Bundan sonraki aile, kırsal toplum yaşamının ataerkil aile düzenidir. Bu ailede erkek; ailenin güçlüsü ve başkanıdır. Son olarak da, çocuğun babasını belirlenmişliğe kavuşturan ve özel mülkiyette çocuklardan başka yakınları özel mülkiyet konusu malvarlığının verasetinde dışarıda tutan tek eşli aile.”²⁹

Morgan, söz konusu aile ve evlilik ayrımlarını toplumların sosyo-ekonomik anlamdaki gelişmişliklerine bağlı olarak sınıflandırmaktadır. Buna göre Morgan’ın sınıflandırmasında kadın ve erkeğin aynı zamanda çokeşli olduğu ’kan yakınları’ ailesinde grup evliliği hakimdir. Bu aile yapısında aynı soy veya kan bağına bağlı kimseler arasında bir evlilik söz konusudur. Morgan, Polijini türü çokeşliliği ise, kırsal toplum yaşamının bir sonucu olan ataerkil aile düzeninin sosyo-ekonomik koşullarına bağlar. Burada erkek birden fazla kadına sahiptir.

Bachofen da evliliğin tarihsel aşamalarını ele alırken Morgan’la benzer görüşleri ifade eder. Ona göre insanlık, başlangıçta kuralsız cinsel ilişki içinde yaşamıştır. O buna, heterizm der. Sonraki aşama her türlü kesin babalığın dışlandığı ve soy zincirinin ana hukukuna göre geliştiği aşamadır. Bachofen’a göre Antikçağdaki bütün halklarda durum bundan ibaretti. Ve en son aşama olarak da bir erkekle bir kadının evliliği yani monogami aşamasıdır.³⁰

Bachofen’in yapmış olduğu sıralamada bir kadının birden fazla erkekle evlilik hayatı yaşadığı çokeşlilik türü yani poliandri, ikinci aşama olarak ele alınmaktadır. Soyun ana hukukundan devam ettiği bu aile tipinde, kadının aile içindeki pozisyonu belli olduğu halde erkekler aile için gelip geçici olmaktadır. Bu nedenle bu aşamadaki aile, anaerkil aile olarak tanımlanmaktadır.

Morgan ve Bachofen ilk evlenme biçiminde klan içinde serbest cinsel ilişkinin (heterizm) olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu konu hakkında farklı görüşler mevcuttur. W.H.Rivers, W.Wundt ve Westermack gibi diğer antropologlar insanlığın hiçbir döneminde yakın akrabalar arası serbest cinsel ilişkinin (ensest) olmadığını savunmaktadırlar. Çağatay’ın aktardığına göre, Aile ve evliliğin sosyolojisinde bu tartışmalara yönelik iki temel yaklaşımdan söz edilebilir.

²⁹ Lewis Henry Morgan, *Eski Toplum-2*, (Çeviren Ünsal Oskay), Payel Yay. İstanbul, 1998,, s.125

³⁰ Friedrich Engels, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, (Çeviren:İsmail Yarkın) İnter yay., İstanbul, 2000, s.16

Bunlardan ilki; Natüralist Evrimci teori diğeri ise Tabii Hukuk teorisidir. Natüralist Evrimci görüşe göre, insanların cinsel ilişkileri başlangıç itibari ile doğadaki diğer yaşayan canlılardan hiç de farklı değildir.(heterizm) O, belirli aşamalardan geçerek bu günkü duruma ulaşmıştır. Tabii Hukuk görüşünü savunanlara göre ise aile kurumu başlangıç itibari ile monogam bir kuruluştur.³¹

İlk akımın temsilcileri, insanların doğadaki diğer canlılar gibi serbest ilişkide olduğu ve herhangi bir kısıtlamanın bulunmadığını savunur. Tabii hukuk akımının savunucuları ise insanın en ilkel çağlarında bile bir aile yapısı olduğunu, cinsel ilişkinin belirli kalıplara bağlandığını ve bunun monogam bir aile karakteri içinde olduğunu belirtirler. Buna benzer görüşlere Samuel Koenig Sosyoloji adlı kitabında yer verir. Koenig'in aktardığına göre; Morgan, Bachofen ve Briffault gibi antropologlar ilk insan topluluklarında eş seçiminin gelişigüzel olduğunu ve ilk insan ailesinin bu nedenle anne ve çocuklardan oluştuğunu iddia etmiştir. Ancak Westermack, bu iddialara karşı çıkmış ve ilk insanın gelişigüzel eş seçiminden ziyade tek eşli evlilik koşulları altında yaşadığı sonucunu çıkarmıştır.³² Yine W.H.Rivers elde etmiş olduğu geniş bilgi kaynaklarına dayanarak promiskuitenin (serbest cinsel ilişki dönemi) insanlık tarihinin herhangi bir tarihinde ve herhangi bir çevrede uygulandığını gösteren bir belge bulunmadığını ileri sürmektedir.

W.Wundt monogaminin insanın, insani kültür gelişmesinin herhangi bir anında yaratılmış bir kurum olduğu görüşüne katılmamaktadır. Ona göre; insanlık, monogami duygu ve düşüncesiyle donanmış olarak kültür hayatı alanına girmiştir.³³ Tarihte enest ile ilgili ilginç örneklere rastlamak mümkündür. Eski Mısır'da yapılan nüfus sayımlarında ortaya çıkan sonuç, kardeş evliliklerinin yaygın olmakla kalmayıp, aynı zamanda çiftçi sınıfının üyeleri tarafından da tercih edildiğini göstermiştir.³⁴

Friedrich Engels, aile ve mülkiyet üzerine yazmış olduğu kitabında evliliğin oluşumu hakkında Morgan'la benzer düşünceleri paylaşır. Bu çalışmasında Morgan'ın verilerini kullanır. Ailenin insanlık tarihinde ortaya çıkış sürecini inceleyen Engels, çokeşli evlenme olgusu hakkında şöyle der; "İlk tarihin incelenmesi bize erkekler poligamide yaşarken karılarının da aynı zamanda poliandride yaşadığı ve bu nedenle ortak çocukların da hepsinin

³¹ Tahir Çağatay, *Modern Aile ve Sosyal Problemleri*, Aile Yazıları, Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme, B.A.A.K-Ankara-1991, s.113

³² Koenig, a.g.e., s.139-140

³³ Çağatay, Tahir, *Evli Çiftler Arası Münasebetlerin Bazı Tezahürleri Etrafında*, Aile Yazıları, Evlilik Kurumu ve İlişkileri, B.A.A.K., Ankara-1991., s.114, 120

³⁴ Hawiland, a.g.e, s.269

ortak çocuğu sayıldığı durumları, sonunda monogamide çözülmüceye kadar bir dizi değişikliklerden geçen durumları gözümüzün önüne serer. Bu değişiklikler o türdendir ki ortaklaşa evlilik bağının kapsadığı ve başlangıçta çok geniş olan çember gittikçe daralır ve sonunda geriye sadece bu gün egemen olan tekil çift kalır.”³⁵

Engels de Morgan gibi çokeşliliğin ailenin ilk örneklerinde ortaya çıktığını iddia etmekte ve evrimci anlayış doğrultusunda, insanlığın çokeşlilikten tekeşliliğe doğru ilerlediğini belirtmektedir. İnsanlığın ilkel çağlarındaki evlenme biçiminin grup evliliği olduğunu söyleyen Engels, bu dönemde hem erkek hem kadın açısından çokeşliliğin varlığını dile getirir. Ve bu iddiasına Morgan’ın Iroquois’ler arasında yapmış olduğu çalışmadan bilgiler aktarır. Buna göre, Morgan’ın eşleşme ailesi dediği ilkel topluluk örgütlenmesine sahip Iroquois’larda, yapılan evliliklerin biçimi değişik akrabalık tanımlamalarına yol açmaktadır. Iroquois erkeği, sadece kendi çocuklarına değil, erkek kardeşlerinin çocuklarını da oğlum ya da kızım der, onlar da bu erkeğe baba derler. Iroquois kadını da, yalnız kendi çocuklarına değil kız kardeşlerinininkine de oğlum ya da kızım der ve bunlar da ona anne der.³⁶

Engels’e göre grup evliliğinin hakim olduğu bu toplumsal yapıda, hem kadınlar ve hem de erkekler çokeşliliği yaşamaktadırlar. Bu nedenle ortak çocuklarla birlikte aynı zamanda ortak ana-babalar söz konusudur. Çokeşlilik türlerinden polijiniye değinen Engels, bu tür evliliğin köleliğin ürünü olduğunu belirtir. Ve bu uygulamanın kaynağını da satın alınan cariyeler olarak görür. Ona göre Doğu toplumlarında, bir erkeğin birden fazla kadınla evliliği, ‘zenginlerin ve asilzadelerin bir ayrıcalığıdır.’ Halk ise monogamide, yani tek eşli evlilikte yaşamaktadır.

Çokevlilikle ilgili kuramlarda göze çarpan başka bir tartışma, evliliğin tercih şeklidir. Yani evlilikte tercih edilen eşin, bireyin yaşadığı grup içi veya gurubunun dışı ile ilgili olmasıdır. Ensest tartışması olarak da bilinen bu olgu, ilkel toplumlarda evliliğe yön veren bir faktör olarak çeşitli teorilerle değerlendirilmiştir; “Ensest tabusu hakkında çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bunlar çoğunlukla varsayımsaldır. Lubbock, Mc Lennan ve Spencer’e göre ilkel toplumlarda, önceleri besin azlığı nedeni ile avlanamayan kız çocukları öldürülüyordu. Bu nedenle genel olarak bir ‘kadın azlığı’ vardı.

³⁵ Engels, a.g.e., s.41

³⁶ a.g.y., s.38

Bu koşullarda kişi evlenebilmek için başka kabilelerde kadın kaçırmak zorundaydı. Kız ocukların ldürölmesi sona erdikten sonra da bu adet devam etti ve dış evlilik kuralı haline geldi.³⁷

Sosyal mübadele (alış-veriş) kuramının öncüsü olarak kabul edilen Homans, insanların da hayvanlar gibi ihtiyaç, ödöl, ve takviyeye dayalı olarak etkiye tepki gösterdiğini ifade eder. Kuramın takipçilerinden Glen Elder, evlilikte kadın ve erkek arasındaki tercih biçimini mübadele olarak yorumlar. Ona göre kadınlar yüksek statölü erkeklerle evlenirler, bunun nedeni ise kadınların “güzellik ve cazibelerini ” erkeklerin sosyal pozisyonu ile mübadele etmesidir.³⁸

Ensest yasağını mübadele kuramı ile ilişkilendirerek açıklayan Levi-Strauss’a göre ise egzogami evliliğinin temelinde mübadele yatmaktadır. Ona göre ensest yasağı mübadeleyi sağılayan karşılıklı ilişki normunu oluşturur. Ve bu nedenle aynı soydan gelen aileler kendi içinden eş seçmemekte ve diğeri yabancı aileleri tercih etmektedirler. İlkel toplumlarda dıştan evlenme ve evlilik kuralları iki klan veya kabile arasındaki mübadele sistemini dile getirir.³⁹ Aynı klan veya kabile içinden evliliğın yasak olması (ensest) farklı ihtiyaçları doğurmaktadır. Strauss’a göre bunun çözümü olarak ilkel kabilelerde dıştan evlenme yolu seçilmektedir. Böylelikle ensest yasağı iki kabile arasında evlilik yoluyla bir mübadeleyi sağılamaktadır.

Evlilikte eşlerin seçimi, çokeşlilik ve ensest hakkında McLennan’ın da önemli görüşleri bulunmaktadır. McLennan birçok yabancı, barbar ve hatta eski ve yeni zamanların uygar halkları arasında damadın yalnız başına ya da arkadaşlarıyla birlikte, gelini akrabalarından zorla kaçırdıklarını belirtir. Bu şekilde kaçırarak evlenme ile çokeşlilik arasında ilişkiler bulan McLennan, damat adaylarının kızları kaırmasının nedeni olarak kaçırarak evlenmenin bir töre olarak gelişmemiş toplumlarda görölen bir adet olduğunu açıklar. Bu töreye göre kabile içinden evlilik yasaktır, böylece evlenmek isteyen kadınlar ve erkekler başka gruplardan eş bularak evlenirlerdi. McLennan bu tür evliliğe ekzogami, yani dışardan evlenme demektedir. Bazı gruplarda ise erkekler kadınlarını yalnızca aynı grup içinden alma zorunluluğı vardı. Bu töre de McLennan tarafından endogami yani içerden evlenme olarak nitelenir.⁴⁰

³⁷ M. Tefik Özan , *İlkel Toplumlarda Toplumsal Kontrol*, Özne yay, İstanbul 1998, s.94

³⁸ Sevinç Özen, *Mübadele ve atışma Kuramlarında Aile*, Ege Üniv. Fak. Yay. Sosyoloji dergisi, 1992, s.121

³⁹ a.g.y,s.121

⁴⁰ Engels, a.g.e, s.19

Evlenme türlerine göre toplulukları endogam ve ekzogam gruplar diye ayıran McLennan, kaçırarak evlenmeleri ekzogami töresine bağlar. Kabileler arasındaki savaşıardan dolayı birbirinden kız alamayan kimselerin bunu kız kaçırarak telafi ettiklerini belirtir. Ekzogam evliliğin kandaşlık ve ensest tabusu ile ilişkisinin olmadığını da anlatan McLennan, yabancılar arasında kız çocuklarının doğar doğmaz öldürülmesi töresinin ekzogam evlilik ve çokeşliliğe neden olduğunu aktarır. Ona göre, öldürülen kız çocukları kabile içinde kadın azlığına ve dolayısıyla erkek çokluğuna neden olmaktadır. Böylece çokeşlilik türlerinden olan poliandri yani bir kadının aynı anda birden çok erkekle evliliği söz konusu olmaktadır. Böylece ailede babanın belirsizliği ana yanlı akraba ve soy örgütlenmesini doğurmaktadır.

Kabile içinde yeterli kadının bulunmaması doğal olarak başka kabilelerden kadın kaçırlmasını zorunlu kılmaktadır. diyen McLennan, ekzogami ve poliandri arasındaki durumu şöyle izah eder; “Ekzogami ve poliandri bir ve aynı nedenden—iki cins arasındaki sayısal dengesizlikten- kaynaklandığına göre bütün ekzogam ırkları başlangıçta poliandrinin var olduğu ırklar olarak görmemiz gerekir. Ve bu nedenle ekzogam ırklar arasındaki ilk akrabalık sisteminin, yalnızca anne tarafından kan bağıını tanıyan akrabalık sistemi olduğunu tartışma görülmez bir şey olarak görmek zorundayız.”⁴¹

Yani dıştan evlenme normunun hakim olduğu tüm topluluklarda kadın azlığından dolayı bir kadını birden fazla erkekle evliliği (poliandri) söz konusudur. Durum böyle olunca toplumdaki soy örgütlenmesi de anaerkil olmaktadır.

Çokeşlilik olgusunu toplumların yapıları ve tarihsel gelişimleri üzerinden inceleyen evrimci ve tabii hukukçuların dışında çokeşliliği kadın erkek psikolojisi ve algılamaları açısından ele alan Esther Vilar⁴², çokeşliliğe eşler arasındaki karmaşık güdülerin neden olduğunu savunur. Canlıların yaşamlarını sürdürebilmeleri için üç temel kurala uymaları gerektiğini bildiren Vilar, bunları şöyle sıralar; yaşamı devam ettirebilmek (koruma), soyunu sürdürme (üreme) ve yaşamı aktardığı canlının yaşamın güven altına alma (besleme içgüdü) Vilar, canlı bir varlık olan insanın da koruma, üreme ve besleme içgüdüne bağlı olduğunu aksi halde yaşamının var olamayacağını iddia eder. Bu üç öge arasında ayırım yapan Vilar korumanın psikolojik, üreme ve beslemenin sosyal boyutlu olduğunu vurgular. Kendi görüşlerine bu şekilde bir temel hazırlayan Vilar, yukarıda bahsedilen üç temel içgüdüün kadın ve erkekte farklı şekilde görülmesini çokeşlilikle ilişkilendirir.”Besleme ve cinsel içgüdüünü tek ve aynı kadında yoğunlaştırmaya çalışan, üstüne üstlük alabildiğince çocuksu

⁴¹ a.g.y, s.20

⁴² Esther Vilar, *Çokeşlilik* (Çev.Sevgi Tamgüç), Özne Yay., İstanbul, 1999

bir kadına düşen erkek, özellikle şizofrenik bir durumda bulunmaktadır. Seçilen kişi karşısında davranışının, çoğu kez tuhaf olmasında şaşılacak bir yan yoktur, kadını kimi kez göklere çıkarır, kimi kez lanetler; kimi kez ona bir zorba gibi davranır, kimi kez onun için canını vermek ister. Besleme içgüdüğü ile cinsel içgüdüğü bağdaşmadığı için erkeğin bir uçtan ötekine gitmesinden başka olanağı yoktur. Dolayısıyla en duyarlı erkekler bu karmaşık ilişkiden bir an önce kurtulamaya çalışırlar ve çokeşliliğe yönelirler.”⁴³

Vilar’ın değerlendirmeleri kadın ve erkekteki psikolojik algılamalara dayanmaktadır. Besleme ve üreme güdülerini kadın rahat bir şekilde tatmin edebilmektedir. Çünkü onun besleme içgüdüğü için çocuğu, cinsel içgüdüğü için ise erkeği vardır. Ancak erkek için aynı durum geçerli değildir. Besleme içgüdüğüyle kadına yaklaşan erkekte kadın onun bir çocuğu konumuna girerken, cinsel içgüdüğüyle eşine yaklaştığında erkek bu kez karmaşık duygular yaşamaktadır.

İşte Vilar erkekteki bu karmaşık duyguların çokeşliliğe neden olduğunu belirtir.” Çocuk gibi davranan kadına bağlanmış olan erkek tekeşlilik denilen çılgınlıktan olabildiğince kaçarak, birçok kadınla birliktelikte iç huzurunu arayacaktır. Sevgisini bölüştürecektir, besleme içgüdüğünü karısının üzerinde, cinsel içgüdüğünü de ötekilerin üzerinde yoğunlaştıracaktır.”⁴⁴ Besleme ve üreme güdülerinin kadın ve erkekte farklı duygular oluşturması sonucunda erkek ya var olan duruma uyup bu karmaşık duygularla yaşamakta ya da çözümlü besleme güdüsünü eşinde cinsel güdüsünü de başka kadınlarda tatmin ederek çokeşliliğe yönelmiş olmaktadır.

Görüldüğü gibi ilk evlenme biçimleri, akrabalık ve soy örgütlenmesi cinsellik kültürü ve dolayısıyla çokeşliliğin toplumsal yaşamın hangi aşamasında ortaya çıktığı hakkında ortak bir görüş bulunmamaktadır. Antropolog ve sosyologlar elde edilen çalışmalara bağlı olarak evlilik ve çokeşliliğe ilişkin değişik kuramlar ortaya koymuşlardır. Evlenme ve çokeşlilik hakkındaki görüşler ne olursa olsun anlaşılacak şu ki: evlenme ve çokeşlilik, insanlığın ilkel yaşam şartlarını yaşadığı zor dönemlerden, sanayi ve teknolojinin yaşamı kolaylaştırdığı dönemlere kadar olan toplumsal süreçte, çeşitli görünümde altında sosyolojik bir olgu olarak varlığını korumuş ve kültürel miras yoluyla günümüze kadar ulaşmıştır.

⁴³ a.g.y., s.45

⁴⁴ Vilar, a.g.e, s.45

2.1.3.1.Çokeşliliğin Nedenleri

Çokeşlilik konusunda olguyu benimseyen, bunu sosyal problemlere ve aile yapılarına yönelik bir çıkış aracı olarak gören anlayışta çokeşlilik, toplumdaki üretim tarzı ve kadın-erkek doğum oranları ile ilişkili olarak analiz edilmiştir. Bu konuda C.P.Kottak çokeşlilik ve tekeşlilik nedenleri hakkında şu tespitleri yapar: “ Bir çok sanayileşmemiş tarım toplumu, avcı toplayıcı toplumlardan ve sanayileşmiş uluslardan farklı olarak, çoğul veya çokeşli (poligami) evliliklere izin verir.”⁴⁵

Çokeşli evliliği toplumsal yapıdaki hakim üretim tarzıyla açıklayan Kottak, toplumsal meşruiyet bulunmasına rağmen çokeşli evlilik biçiminin niçin pek yaygın olmadığını kendi perspektifinden inceler; “ Birçok kültür bir erkeğin birden fazla karısı olmasını onaylar. Bununla birlikte, çok karılılık desteklenirken çoğu insan tek eşlidir, ve çok karılılık, evliliklerin sadece küçük bir kısmını teşkil eder, neden? ” diye soran Kottak devamla şu analizleri yapar; “ Tek neden cinsiyet oranının eşitliğidir..Bir çok sanayileşmemiş kültürde, çocuklar arasındaki erkek yanlı cinsiyet oranı yetişkinlikte tersine döner. Bunun nedeni bir çok kültürde erkeklere en tehlikeli görevlerin yüklenmesidir. Erkekler tırmanmalı, avlanmalı, savaşmalı, balık tutmalı yelken açmalı ve bazen yabancı bölgelere seyahat etmelidirler. Geleneksel olarak erkeklere tehlikeli işler veren Eskimo ailelerinde, kız çocuğu öldürme uygulaması vardır. Kız bebekleri öldürme uygulaması, yetişkin Eskimolu erkek ve kadınların sayısını yaklaşık olarak eşitler..”⁴⁶

Çokeşliliğin kadın erkek oranları ve buna bağlı işbölümü ile oluştuğunu ifade eden Kottak’ın bu görüşleri genelleştirilemez. Çünkü yukarıdaki paragrafta, sosyo-kültürel ve demografik birtakım çözümlenmelerle çokeşli evliliğin yaygın olmayışı analiz edilirken değer ve normlar açısından toplumsal görecelilik ve nüfusun farklılığı göz ardı edilmektedir. Amerika ve Avrupa toplumları nüfus yoğunluğu olarak Ortadoğu ve Asya ülkelerinin çok gerisindedir. Bu nedenle söz konusu Asya ve Ortadoğu ülkeleri açısından kadın erkek nüfusu eşit değildir.

Göz ardı edilen diğer bir durum, da din olgusudur. Kadın-erkek sayısal eşitsizliğine rağmen dinin çokeşli evliliğe izin veren hükmü bu tür evliliğe meşruiyet sağlayan temel etkenlerdendir. O halde dini buyruklar ve kadın-erkek eşitliğinin toplumsal farklılığı çokeşli evliliklere neden olabilir.

⁴⁵ Kottak, a.g.e., s.429

⁴⁶ a.g.y., s.434

Çokeşliliğin tekeşliliğe göre daha az gerçekleşmesini demografik nedenlere bağlayan Kottak, çokeşli evliliğin nedenlerini incelerken olgunun toplumsal prestij sağlama ve siyasi avantajlarından bahseder ve buna tarihten örnekler verir; “Kanuriler”i de içeren birçok toplumda karıların sayısı bir erkeğin prestij ve toplumsal konumunun bir ölçütüdür..Sanayileşmemiş devletlerde birden fazla eş önemli siyasi roller de oynar. Madagaskar’ın dağlık bölgesinde bir milyondan fazla nüfusu olan Merina toplumunun kralının, on iki eşinin her birine farklı yerlerde tahsis ettiği bir sarayı vardı. Ülkesinde seyahat ettiğinde onların yanında kalırdı. Bu eşler, o mntıkadaki sorunları izleyen ve bunları krala bildiren yerel temsilci idiler. Buganda kralı, -sömürge öncesi büyük bir Uganda devleti- ulusunun tüm klanlarını temsil eden yüzlerce eşe sahipti.

Krallıktaki herkes kralın hısımlarıydı ve klanların hepsinin gelecekteki hükümdarı kendi içlerinden çıkartmak için şansı vardı.”⁴⁷

Görüldüğü gibi Kottak, çokeşliliği, birden çok nedenle açıklamaktadır. Olgunun temeline toplumsal yapıyı yerleştiren Kottak, toplumdaki üretim tarzının (tarım veya sanayi toplumu olma özelliği) çokeşliliğe izin veren ve onu üreten mekanizma olduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla ona göre çokeşlilik sanayileşmemiş tarım toplumlarının sosyal dokusunun bir sonucudur. Ayrıca yine Kottak’a göre Bu tür toplumlarda çokeşlilik toplumsal prestij sağlama ve siyasi amaçlar nedeniyle de tercih edilmektedir. (Kanuriler ve Madagaskar örneği)

Aile ve evlilik konusunda temel eseri bulunan G.P Murdock⁴⁸, çokeşlilik olgusunun dünya genelindeki çeşitli topluluklarda dağılımını yaptığı kapsamlı araştırma ile tespit etmiştir. Buna göre polijini ilkel topluluklarda daha geniş çapta görülmüş; 193 yerde polijini evlilik biçimi, 3 yerde poliandri tipi evlilik ve 43 yerde ise monogami evlilik sisteminin olduğu Murdock’un yapmış olduğu araştırma sonuçlarında çıkmıştır.

Bu araştırma çokeşliliğin dünya ölçeğinde ne kadar yaygın olduğu hakkında ipuçları vermektedir. Araştırmanın verilerine bakıldığında, çokeşli evliliğin insan toplumları içerisinde köklü bir geleneğe sahip olduğu ve hatta bunun zamanla bir kültür ögesi haline geldiğini görmek mümkündür.

⁴⁷ a.g.y., s.435

⁴⁸ Freyer,a.g.e, s.,229

Poligami evlilik, Kottak'ın da yukarıda aktardığı gibi toplumsal konum ve prestij unsuru olarak da tercih edilen bir evlilik türüdür. Özellikle bu tür ilişkilere müsait toplumsal yapıda mesela tarım faaliyetinin yoğun olduğu, birincil ilişkilerin geçerliliğini koruduğu aşiret ve akrabalık bağlarının güçlü olduğu topluluklarda bu tür evlenmeler görülür; “Çokeşle evlilik tek eşle evliliğe kıyasla toplum içinde daha önemli bir yer kazanmaya sebebiyet vermektedir. Özellikle zengin, nüfuzlu ailelerde çok kadınla evlenmenin aile prestijinin korunmasını sağladığı inancı hakimdir. Bu noktadan çok kadınla evlenmede rol oynayan iki önemli unsurdan daha bahsedilebilir.

Birincisi evlenen erkeğin kısa sürede çok sayıda çocuğa sahip olması ki; burada nüfus çokluğuyla toplum içinde siyasi nüfuz elde edilmesi, aile güvenliğinin sağlanması ve tarım ekonomisine insan gücü kazandırılması söz konudur. Diğeri de toplum içinde erkek sayısının kadın sayısına kıyasla az olmasıdır. Bu konuda savaşın ve yırtıcı hayvan avcılığının yaygın olduğu Doğu Afrika zencileri örnek olarak verilebilir. Uğraşları nedeniyle erkek nüfusunun azalması sonucunda çok kadına evlilik toplumsal düzeni sağlamak konusunda zorunlu bir çözüm olmaktadır.”⁴⁹

Max Weber, çokeşlilik olgusuna yönelik toplumsal yapılar açısından çeşitli çözümler yapmış ve bu tür evliliğin nedenlerini bulmaya çalışmıştır. Hindistan'da görülen çokeşliliği, Hint toplumundaki tabakalaşma açısından inceleyen Weber, Kastlar arasındaki statü farklılaşmasının ve kast sisteminin sınıflar arası geçişte kapalı oluşunun birden fazla evliliği doğurduğunu ifade eder.

Weber, kasttaki bu kapalılığın evlenme şekillerine etki ettiğini ve bunun sonucu olarak ‘hipergami’ dediği çokeşliliğin oluştuğunu belirtir. “Günümüzde Hindu kastları yalnız kastlar arasındaki değil alt kastlar arasındaki evlenmeleri de yasaklamıştır. Kanun kitaplarında ayrı kastlardan ana babanın çocuklarının her iki kasttan da aşağı kasta mensup olacağı ve bunların hiçbir şekilde en yüksek üç kasta giremeyecekleri yazılıdır. Eskiden en önemli bazı kastların bu gün de uyguladığı, daha değişik kuralları vardı. Aynı kastın alt kastları arasında ve eşit sosyal düzeydeki kastlar arasında bu gün seyrek görülen evlenmeler hiç kuşkusuz eskiden daha sıklıkla. Her şeyden daha önce başlardaki kural, eşitler arasında evlilikten ziyade, çokeşlilik (hipergami) ve bir üst kast mensubuyla evlilik yapmaktı. Daha yüksek kasta mensup bir kızla aşağı kastlardan bir erkeğin evlenmesi, kızın ailesi için statü onurunu kırıcı sayılıyordu. Ama daha aşağı kasttan kız almak suç değildi. Çocuklar aşağılanmış olmuyordu.”⁵⁰

⁴⁹ Birsen Gökçe, *Aile Tanımları Üzerindeki Görüşler ve Özellikleri*, Aile Yazıları, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (der., Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem), Ankara, 1991, s.389-390

⁵⁰ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları* (Çev.Taha Parla), İletişim Yay., İstanbul, 2000, s.493

Kastlar arasında var olan yukarıdaki geleneksel anlayış, Hint toplumunda çokeşliliğin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Weber bunu şöyle dile getirir; “ Üst sınıf erkeklerinin, ekonomik olarak taşıyabildikleri çok karılığın yasallaşmasındaki çıkarları, istilacılar arasındaki kadın kıtlığı sona erdikten sonra da devam etmiştir. Fatihler gittikleri her yerde teba uluslardan kız almışlardır. Hindistan’da aşağı kast kızlarına talep fazla olmuş, kast düştükçe kızların piyasa değeri artmış, buna karşılık en yüksek kastlardan olan kızların evlenme piyasası kendi kastları ile sınırlı kalmıştır. Bu da aşağı kastlardaki kızların kadına olan genel talep ortamında, gelin olarak fiyatını arttırmıştır. İşte kısmen bu kadın azlığı sonunda çokkocalılık ortaya çıkmıştır.”⁵¹

Hindistan’daki sosyal tabakalaşma gereği alt kasttakiler için üst kasttan evlenmek yasak olduğu halde üst kasttakiler alt kastlardan rahatça kız alabiliyorlardı ve bu onlar için bir onur oluyordu. Weber, işte bu yapının zamanla üst kastlar arasında kadın fazlalığına dolayısıyla poliandri türü çokeşliliğe neden olduğunu belirtir.

Hindistan’da görülen kast sistemi, ayrıca o toplumsal yapıya özgü bir erkeğin aynı anda birden çok kadınla evliliğini de çıkarmıştır. Kast sistemi gereği, “ yukarı kast kızlarının yüksek mevki sahibi bir damada satılması da güçtü. Bu güçlük arttıkça hala evlenememiş olmak hem kızlar, hem ana-babaları için daha büyük bir utanç nedeni oluyordu.. Damadın, ana-babalarca inanılmaz derecede zengin çeyizlerle satın alınması ve damat adayının profesyonel çöpçatanlar aracılığıyla razı edilmesi, kız ailelerinin başlıca kaygısıydı.. Bütün bunların grotesk sonuçları vardı. Örneğin Kulin Brahmanları’nın ünlü evlenme usulleri; Kulin Brahmanları’na damat olarak talep çoktu; onlar da bu istek üzerine ve para karşılığında, kızlarla in absentia kağıt üzerinde evlenerek onları bakirelik gibi bir onursuzluktan kurtarıyorlardı. Kızlar yine baba evinde kalıyorlar ve damadı ancak iş ya da başka nedenler oraya getirirse görüyorlardı. Damat, bu şekilde yaşayan karısının (veya karılarının) evine geldiğinde, kız babasına evlenme sözleşmesini gösterip o evi ‘ucuz otel’ olarak kullanıyordu. Hiçbir maliyeti olmaksızın kızıdan da yararlanabilirdi, çünkü ‘meşru’ karısı kabul ediliyordu.”⁵²

⁵¹ a.g.y, s.494

⁵² Weber, a.g.e., s.495

Bertnard Russel ‘Evlilik ve Ahlak’ adlı kitabında çokeşliliği, toplumsal kurumlar, ekonomik üretim tarzı ve kadın erkek arasındaki işbölümü ile açıklar: “ Tek eşliliği çökerten en önemli sebep ekonomi gibi görünüyor öyle ki ekonomi, cinsel davranışı nerede etkilemişse, orada yıkıcı sonuçların doğmasına neden olmuştur. Çünkü içgüdüsel ilişkilerin yerine kölelik ya da satın alma ilişkisi geçmiştir.

İlkel tarım toplumlarında, kadın ve çocuk, erkeğin serveti sayılırdı. Kadınlar ve 5-6 yaşını geçmiş çocuklar tarlada ve hayvan bakımında yardımcı olur, erkek için çalışırlardı. Bu nedenle erkekler güç sahibi olabilmek için olabildiğince çok kadın almaya çalışırlardı.”⁵³

Russel’in yorumları çokeşlilik olgusunun bir sosyal yapı meselesi olduğu ve olgunun sosyolojik etkenlerle açıklanabileceğini ortaya koymaktadır. Çokeşlilik, tarım toplumunda yaygınlık kazanmaktadır. Russell’in vermiş olduğu örnekte olduğu gibi olgu sosyal yapı ve üretim tarzı ile doğrudan ilişkilidir.

Antropolog William A. Hawiland’ın çokeşlilikle ilgili görüşlerinde de bu tür evliliğin tarımsal faaliyetin temel ekonomik üretim biçimi olduğu sosyal yapıların bir sonucu olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Ona göre; “polijini genellikle tarımla uğraşan ve tarımsal faaliyetlerde kadınların daha fazla çalıştığı toplumlarda görülür..Bu toplumlarda kadın, hem hazır işgücü hem de çocuk bakımı için değerlidir.”⁵⁴

Çokeşlilik olgusu ile ilgili olarak ülkemizde araştırmalar yapan Altan Eserpek Erzurum ve Kocaeli yöresinde yapmış olduğu araştırmanın sonucunda çokeşliliğin nedenleri hakkında şu sonuçlara ulaşmıştır: Araştırma köylerinde tarım ilkel araçlarla yapılmaktadır. Bu toplumda insan emeğine duyulan ihtiyaç, polijini için bir ön koşul niteliğindedir..erkek evladın soyu devam ettirmesi, ortak mülkü devralması ve anne –babanın geleceğinin güvencesi olması, dolayısıyla aile reisinin saygınlığının derecesini yükseltmesi erkek evlat sahibi olma isteğini şiddetlendirmektedir. Bu nedenle erkek evlat istemi poligam evliliği meşrulaştıran en önemli faktör olarak belirlemektedir..Türk Medeni Kanununun göre geçerli olan tek evlilik biçimi ‘monogami’ yani bir kadının bir erkekle evliliğidir. Ancak Türkiye’nin bazı yörelerinde ‘polijini’ye hala rastlamak olasıdır.

⁵³ Russell, a.g.e, s.80

⁵⁴ Hawiland, a.g.e, s.274

Sayıca az olmakla birlikte bir erkeğin birden çok kadınla evliliğinin benimsenmesinde mevcut ekonomik yapının gereksinimleri, iletişim noksanlığı ve formel eğitim olanaklarından yararlanmadaki sınırlıklar etkin rol oynamaktadır.⁵⁵

Çokeşli evlilik hakkında başka bir görüş de H.Ziya Ülken'e aittir. Ona göre çokeşliliği; "İlkel topluluklarda (kabile ve aşiretlerde) yağma suretiyle elde edilen kadınların çokluğu çok karılı evlenme şeklini doğurmuştur. Tezgahların çokluğu ve el işinin artırmak sorunu da çok karılı evlenmenin sebeplerindedir. Anadolu'da halı dokuyan kasabalarda eskiden çok karılı evlenme yayılmıştı. Bunun sebebi bu memleketlerde her kadının ayrı bir tezgah işletmesi idi. Kadınların sayısı sınırlı olan yerlerde evlenme, kendiliğinden tek karılı şekle doğru gitmektedir. Sitelerde büyük aileler kurularak bu aileler arasında evlenme sınıfları doğmaya başladıkça tek karılı evlenme şekli meydana gelmiştir. Yakın Doğu sitelerinden Yunan ve Roma sitelerine doğru gidildikçe tek karılı evlenme kurumu temelleşmiştir."⁵⁶

Görüldüğü gibi çokeşli evlilikle ilgili birçok yaklaşım bulunuyor. Çokeşliliği toplumsal kurumlar, ekonomik üretim tarzı, kalkınmışlık ve sosyal prestij ile açıklayan bakış açılarının yanında olguyu kadın erkek ilişkisi ve psiko-sosyal boyutta çözümlemeler getiren bakış açlarına da rastlamak mümkündür. Dolayısıyla şunu belirtmek gerekir ki çokeşlilik birçok toplumda görülmesine karşın olgunun ortaya çıkmasında farklı değişkenler etkilidir. Bu değişkenler; toplumdaki hakim formel ve informel normlar olduğu gibi toplumsal yapıdaki sosyal örgütlenme biçimi ve ekonomik üretim tarzı olarak da belirtilebilir.

Sonuç olarak, evliliğe ve çokeşliliğe yönelik birtakım kavram ve kuramlar çeşitli bilim adamlarınca geliştirilmiştir. Bu kavram ve kuramlar bu tür evlilik tarzının görüldüğü yerlerdeki toplumsal şartlarla örneklenerek açıklanmıştır. Dolayısıyla yukarıda verilen kuramsal bilgiler ışığında, çokeşliliğin tek bir faktörle açıklanmasının mümkün olmadığını belirtmek gerekir. Çokeşlilik, yapı ve fonksiyon açısından bölgeden bölgeye ve toplumdan topluma farklılık gösteren bir olgudur. Bu tip evliliklerin nedenleri olarak toplumdaki üretim biçimi (ekonomi-işgücü), inanç ve kanaatler (din-felsefe), örf-adet ve sosyal normlar (kültür-hukuk), sayıca çoğunluk (nüfus) ve yerleşim yeri (coğrafya) gibi özgün faktörler sayılmıştır. Çokevliliğin görüldüğü yerlere özgü sosyal şartları mevcuttur. Bu şartlar çokevliliğin o yerdeki varlığını ve kültür kalıpları içerisinde yeniden ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

⁵⁵ Altan Eserpek, *Türk Köyünde Poligam Evliliğe İlişkin Formel –Enformel Norm Çatışması*, Aile Yazıları Evlilik Kurumu ve İlişkileri, B.A.A.K, s.404

⁵⁶ Ülken, a.g.m, s.31

2.1.3.2 Çokeşlilik ve Din

Toplumsal hayatın çekirdeği konumundaki aile kurumunun sözleşmesi olan evlilik, çeşitli dinler tarafından belirli kurallara bağlanmıştır. Totem türü dini anlayışın hakim olduğu insanlığın ilkel topluluklarında evlilik ve evlenme biçimleri ekonomik ihtiyaçlara göre yapıyordu. İlkel topluluklarda insanların evlenme nedenlerini araştıran Service, şöyle der; “Avcı toplayıcı toplumlarda öyle bir ekonomik sistem vardır ki, yetişkin erkekler ve kadınlar yapılacak işleri karı-koca olarak paylaşmadıkları sürece her biri bir başka aileye, genellikle kendi ana-baba ailesine bağımlı bir fazlalık, bir yük olmaktadır. Evlilik ekonomik bir zorunluluktur. Avcı-toplayıcı toplumlar **'erkek yanı yerleşme'**nin söz konusu olduğu patrilokal yerel gruplardır. Bu tür toplumlarda ayrıca antropologların kuzen evliliği diye tarif ettiği yaygın bir evlilik kuralı vardır. ”⁵⁷

Brahmanlar'da Vişnu kitabına göre erkekler; buldukları sınıflara göre bir, iki, üç veya dört kadınla evlenebilirler. Apastamba kitabında ise bu konuda sınırlama görülmektedir: Bir kadın üzerine düşen görevleri yerine getirebiliyor ve erkek çocuğu oluyorsa, kocası ikinci defa evlenemez. Ancak aksi durum söz konusu olursa evlenebilir.⁵⁸

Musevilerce İlahi ve kutsal bir olgu olarak kabul edilen evlilik, Tevrat'ta şu hükümle emre bağlanmıştır “ Ve Allah onları mübarek kıldı ve Allah onlara dedi: Semereli olun ve çoğalın ve yeryüzünü doldurun ve onu tabi kılın...”⁵⁹

Hıristiyanlığın bazı mezhepleri de çokevliliği teşvik etmiştir, Protestanlığın kurucusu Martin Luther, çokevliliğin uygun olduğunu açıkça belirtmiştir. Çokevliliğin Allah tarafından yasaklanmış olmadığını, boşanmaya tercih edilmesi gerektiğini söylemiştir. 16.y.y'da Almanya'da ortaya çıkan Anabaptistler çokevliliği açıktan açığa yaymaya çalışmışlar ve hakiki Hıristiyan'ın bir çok karısı olması gerektiğini savunmuşlardır.

⁵⁷ Elman R.Service, *Avcı Toplayıcı Toplumlarda Evlilik ve Akrabalık*, (Çev.Aygen Erdentuğ), Aile Yazıları Evlilik Kurumu ve İlişkileri, B.A.A.K., a.g.y., s.486-488

⁵⁸ Topaloğlu, a.g.e, s.97

⁵⁹ Ömer Faruk Harman, *Yahudi ve Hıristiyan (Kutsal) Metinlerinde Peygamberlik ve Peygamber Evlilikleri*, Aile Yazıları Evlilik Kurumu ve İlişkileri B.A.A.K., Ankara, 1991, s.572

19.y.y'da Amerika'da teşkilatlanan Mormonlar ise çokevliliğe izin vermekle yetinmeyip 'mukaddes ve ilahi bir nizam' gözüyle bakmışlardır. Onlar bu konuda Tekvin'deki 'semerele olun ve çoğalın' emrini esas almışlardır.⁶⁰

İslam dininde ise evliliğe yönelik uygulamalar birtakım emir ve yasaklarla belirlenmiştir. İslam'ın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerimde: "İçinizden (erkek ve kadın) bekarları evlendirin"⁶¹ denilmektedir. Yine İslam dininin peygamberi Hz.Muhammed'in sözlerinde evliliği özendirici telkinlere rastlamak mümkündür: "Nikah benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimle amel etmezse benden değildir. Evleniniz! zira ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuz ile iftihar edeceğim. Kimin maddi imkanı varsa hemen evlensin."⁶² Bu gibi söz ve telkinlerle evlilik ve aile kurumu yüceltilmekte ve evlilik özendirilmektedir.

İslam dininin Kuran-ı Kerim'in Nisa suresindeki poligami hakkındaki ayetleri çeşitli din bilginlerince değişik şekillerde yorumlanmıştır. Söz konusu ayet şöyledir.; "Eğer yetim kızlarla evlendiğinizde, adaleti yerine getirememekten korkarsanız size helal olan diğer kadınlardan ikişer üçer ve dörder evlenin. Eğer onlar arasında da adaleti gözetememekten korkarsanız o zaman bir tane ile veya sahip olduğunuz cariyelerle ile yetinin. Adaletten ayrılmamanız için bu daha uygundur."⁶³ Bu ayet, çeşitli din adamları tarafından değişik şekillerde yorumlanmış, olayın emir mi yoksa kaçınılmaz hallere yönelik bir izin mi olduğu konusunda birtakım tartışmalar yapılmıştır.

Süleyman Ateş, Kuran-ı Kerimdeki söz konusu ayeti çokeşliliği emredici değil aksine çokeşliliğin kapsamını ve ihtiyaca bağlı olarak izne bağlılığını düzenleyen bir dini kural olarak yorumlar. Ona göre: "Ayetin amacı kaç kadın alınacağını belirtmek değil, yetimlere zulmü önlemek için başka kadınlarla evlenme yolunu göstermektir. Buradaki evleniniz hükmü bir emir değil dinin konu ile ilgili iznini ifade eder. Yani bu ayetin hükmü farz değil mübahtır. Ayet mutlaka 2, 3, 4 kadın almayı emretmiyor. Ancak zaruret halinde buna müsaade ediyor. Bu müsaadeyi de kadınlar arasında adalet emrine bağlıyor."⁶⁴

⁶⁰ Asife Ünal, *Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslam'da Evlilik*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, s.120

⁶¹ Kur'anı Kerim, Nur Suresi:32

⁶² Abdülkadir Dedeoğlu, *Peygamberimizin Evlenenlere 100 Vasiyeti*, Osmanlı yay, s.5

⁶³ Kur'anı Kerim, Nisa Suresi:3 (Prof. Dr. Hamdi Döndüren Çevirisi), İmaj Baskı, Ankara, 2003

⁶⁴ Süleyman Ateş, *Kuran'a Göre Evlenme –Boşanma*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, s.12

Hayrettin Karaman çokeşli evliliğin İslam tarafından emredilmediğini aksine söz konusu ayetle daha önce var olan çokeşliliğe bir sınırlama getirildiğini ifade eder. Ona göre; “erkeğin birden fazla kadınla evlenme imkan ve uygulamasını İslam getirmemiş, mevcut uygulamayı belirli şartlara ve hukuka bağlayarak devam ettirmiştir. Devam ettirirken de iki durumu birbirinden ayırmıştır.;Birincisi evlenmemiş olanlara –söz konusu ayetle- bir kadınla yetinmelerini tavsiye etmiş, birden fazla kadınla evli olanlar için adalete riayet edememe tehlikesinin bulunduğunu, bundan uzak kalmanın en uygun yolunun ise bir kadınla evlenmek olduğunu dile getirmiştir.

İkincisi birden fazla kadınla fiilen evli olanlara hitap etmiş, birden fazla kadın arasında adalete tam riayetin mümkün olmadığını bir kere daha hatırlattıktan sonra, hiç olmazsa adaletsizlikte farklı ilgi ve muamelede ölçünün kaçırılmamasını istemiştir.”⁶⁵ Bekir Topaloğlu da İslam’da Kadın adlı kitabında Süleyman Ateşle benzer görüşleri savunur, ona göre; birden fazla kadınla evlenmek mutlaka yapılması gerekli bir emir değil zinadan kaçınma zaruretine bağlı bir kolaylık olarak algılanmalıdır.⁶⁶

İslam’ın çokeşlilik ile ilgili hükmünü olağanüstü durumlara göre bir kolaylık olarak yorumlayanların yanında birden fazla kadınla evlenmeyi bir hak olarak gören mezhepler de vardır. Şia mezhebine ve Kuran’ın sadece zahirini esas alan Zahiriye mezhebine göre; ikişer, üçer, dörder kelimeleri; iki, üç ve dört kelimelerine karşılıktır. Bunların toplamı dokuz eder, buna göre insan dokuz kadını nikahı altında bulundurabilir.⁶⁷

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki; her din ve inanış biçimi, sosyal bir birlikteliğin temeli olan evlilik olgusu hakkında çeşitli emir ve yasaklar koymuştur. Söz konusu bu emir ve yasaklar evlenme biçimlerini de belirlemiştir. Buna göre çeşitli din ve inanışların temsilcileri çokeşli evlilik uygulamaları gerçekleştirmiştir. Tarihte bunların örneklerini görmek mümkündür.

Yapılan görüşme ve mülakata göre Şanlıurfa yöresinde görülen birden fazla kadınla evliliğin temelinde, İslam dininin konu ile ilgili hükmünün çokeşli evliliğe yön verdiği saptanmıştır.

⁶⁵ Hayreddin Karaman, *İslam Ailesi*, Yeni Ümit Dergisi, Sayı: 61, 2003, s.52

⁶⁶ Bekir Topaloğlu, *İslam’da Kadın*, Yağmur yay. İstanbul, 1977, s.99

⁶⁷ a.g.y, s.13

Ancak dinin konu ile ilgili hükmünün yukarıdaki ayette ve din bilginlerinin açıklamalarında olduğu gibi çokeşlilik, belirli koşullarda geçerliken, çokeşliliğin görüldüğü Şanlıurfa yöresindeki uygulamada belirtilen çerçevede yapılan evlilikler çok düşük çıkmıştır. Çünkü kent ve kırsalda bu tip evliliği yapan kişilere uygulanan görüşme formundaki sonuçlara göre erkeklerin ancak %16'sı dini nedenleri çokeşlilik etkenleri arasında saymıştır. (bkz.tablo-42) Buna, dinin çokeşlilikle ilgili hükmünün zamanla diğer kültür öğeleri ile etkileşerek bu tür evliliğin daha çok kültür kalıpları içerisinde öğrenilerek sosyal hayatta uygulanmasına neden olduğu söylenebilir.

2.2. Tarihsel Gelişim

Çokeşliliğin toplumumuzda oluşmasını sağlayan tarihsel süreç ve çeşitli topluluklardaki çokeşlilik biçimlerinin incelendiği bu bölümde Eski Türk topluluklarından, Osmanlı dönemine ve Cumhuriyet tarihine kadar sosyal yapı içerisindeki çokeşlilik görünüşleri ve uygulama şekilleri ele alınacaktır.

2.2.1. Evliliğin Kökeni

İnsan toplulukları, gerek dağınık gruplar halinde iken ve gerekse düzenli hayata geçtikleri dönemlerde olsun, çeşitli yollarla nesillerini devam ettirmek ve toplumsal hayattaki akışı sağlamak üzere cinsel dürtülere ilişkin birtakım düzenlemeler geliştirmişlerdir. Cinsel davranışa yönelik toplumsal kabul oluşturmak amacıyla, kadın ve erkeğe toplum tarafından belirli sorumluluklar ve kurallar yüklenmiş, zamanla birtakım ritüellerin de işin içine girmesiyle evlilik kurumu oluşmuştur. Bu şekilde ortaya çıkan evlilik kurumu, her toplumda çeşitli normlara göre kadın ve erkek arasındaki cinselliği ve birlikte yaşamayı kabul edilebilir hale getirmiştir. Cinsel davranışların belirli kültür kalıplarına göre düzenlenmesi ile aile kurumu oluşmuştur. O halde evlilik ve aile kurumu birbiri ile yakından ilişkili bir süreçtir. Bu nedenle genel olarak evlilik ve aile konusu bilim adamları tarafından birlikte ele alınır ve tarihsel olarak evliliğin süreci incelenirken aynı zamanda incelenen dönemin aile yapısı da göz önünde tutulur.

Evlenme kalıplarının oluşmasındaki ilk etken, toplumda kimlerle evlenileceği hakkındadır. Yaklaşık olarak her toplumda belirli kimselerle evlenme yasağı getirilmiştir.

Bunun ilk örnekleri ilkel topluluklardaki evlenme şekillerinde görülmüştür. “Tarih boyunca tüm toplumlar aile saydıkları (ki yerine göre bu bir klan ya da kabile olabilir) birliğin dışından birisiyle evlenmeyi esas almışlardır. Gurup içinden sayılan biri ile evlenmek onaylanmamıştır. Topluluk içinden olma, bazen anne-baba, çocuklar ve yakın akraba olarak kabul edilirken bazen de bir klan veya kabileyi kapsamaktadır.”⁶⁸

İlkel toplumlardaki kan bağına dayalı soy örgütlenmesi gereği aynı klan veya kabileler içinde evlilik yasaklanmıştır. Buna benzer uygulamalar Sibiryada, Ostiaklar’da da görülmüştür. Ostiaklar aynı aileden biriyle ya da aynı adı taşıyan biriyle evlenmeyi ağır suç sayarlar.

Sibirya’da bir Yakut evlenmek istiyorsa kendi klanından başka bir klandan kız almak zorundadır.⁶⁹ İlkel topluluklarda görülen akrabalık ve soydanlık kültürü evlenme biçimlerinde dıştan evlenme kuralının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Sosyal tabakalaşmanın çok zayıf olduğu ilkel topluluklarda dıştan evlenme kuralı geçerliken toplumsal hayatın gelişmesi ile birlikte sınıflar arası tabakalaşmanın artması gurup içi evlenmelere olanak vermiştir. Farklı toplumsal tabakalaşma yapısının hakim olduğu Avrupa Aristokrasisi ve Hindistan Kast sistemi, iç evlilik kuralının en katı uygulandığı örnektir. “Hindistan’da bir kastın üyesi ergen erkek, ancak birimi içerisindeki kümelerden bir ergen kızla evlenebilir. Avrupa Aristokrasisinde de geçerliliğini koruyan, kral oğlunun ancak bir başka kral kızıyla evleneceği ”⁷⁰ kuralı gurup içi evliliği zorunlu hale getirmektedir.

Eş tercihi, evlenme yaşı, eş sayısı, başlık, drahoma v.b evlenme ile ilişkili tören ve ritüelleri belirleyen değerler sistemi, her toplumda evlenme biçimlerinin değişik şekillerde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Her toplum, kendi bünyesindeki hakim norm ve değerlere göre evlilik biçimleri geliştirmiştir. Bazı toplumlardaki evlilik anlayışları ve uygulamaları şöyledir: “ Eski Yunan’da Firavunlardan kalma bir gelenek olan kardeş evliliği, krallar arasında görülmesine rağmen bu tür evlilikler hoş görülmezdi. Kadının kiminle evleneceğine onun yerine babası, yoksa vasisi karar verirdi. Koca tek taraflı karısını boşayabilirdi.”⁷¹

Köklü medeniyetlere sahip Çin, Hint ve Arap toplumlarında evliliğe yönelik değişik uygulamalar vardı; Çin toplumunda evlenmeler, kadının güvey adayı tarafından satın alınması

⁶⁸ Mustafa Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi*, Vadi Yay. Ankara, 1997, s.55

⁶⁹Morgan,a.g.e, s.104

⁷⁰ Ali Rıza Balaman, *Evlilik ve Akrabalık Türleri*, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1982, s.27

⁷¹ Ney Bensadon, *Kadın Hakları*, (çev.Şirin Tekeli) , Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İletişim yay. s.24

şeklinde olup, gelin adayı da ana evinden çeyiz getirirdi. Hint toplumunda evlenmenin amacı, babaya varis olacak, babanın günahlarını affettirecek, cehennem azabından kurtulması için, aile dinini devam ettirecek bir erkek evladına sahip olmaktı.

Moğol ailesi, kan bağı esasına tabi olduğundan, dıştan evlilik prensibi esastı. Ailede poligami uygulaması yaygındı. Evliliklerde iki kabile anlaşarak evlilik sözleşmesi yaparlardı. Evlenme olayında bazen kızın rızasına hiç ihtiyaç duyulmazken, bazen de evlenecek kız ve oğlanlar bir ırmak kenarında eğlence tertipleyip, evlenecekleri adayları serbestçe seçebilirlerdi.

Cahilliye devri Araplarında aile pederşahi bir yapıya sahipti. Evlenme sözleşmesi, satın alma olayı gibiydi. Baba satıcı, erkek alıcı, kız ise satılan meta durumundaydı. Evliliğin kabul edilebilmesi için, erkeğin kızın velisi olan babasına, erkek kardeşine veya akrabasından birisine 'mehir' vermesi gerekiyordu. Mehir verilmezse evlenme sözleşmesi geçersiz sayılıyordu.⁷²

Evlilik ile ilgili davranış kalıpları, her toplumdaki sosyo-kültürel yapıyla yakından ilişkilidir. Örneğin, "Sibirya'nın kuzey doğusunda yaşayan Koriaklar'da bir erkek evleneceği kızın ailesi yanında bir süre çalışır. Bu süre kız ailesi tarafından saptanır. Böylece erkek, kızlarını alacakları eve alacağı kıza karşılık bir hizmette bulunmuş olur ve kız evi tarafından da yeterli deneyime tabi tutulmuş, evleneceği kızı bundan böyle geçindirecek kadar beceri sahibi olduğunu da kanıtlamış olur."⁷³

Evlenme ile ilgili ilginç bir uygulama da Türkiye'de Erzurum'un Karayazı ilçesinde görülmüştür. Yörede evlenecek erkeğin gücünü ve becerisini kanıtlamak için at çalıp dağda bir süre atıyla birlikte yaşaması evlenecek erkeğin artık evlenecek durumda olduğuna kanıt sayılmaktadır.⁷⁴

Evliliğin her toplumda uygulanışı farklı şekillerde olmuştur. Toplumların sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal alanda geçirmiş olduğu türlü değişimler tarihin her döneminde ayrı aile ve evlilik tiplerini doğurmuştur. Dolayısıyla sosyo-kültürel yapı ile evlenme arasında çok yönlü ilişkiler bulunduğunu belirtmek gerekir. Evlenme biçim ve süreçleri ile sosyal yapı arasındaki nedensel ve işlevsel ilişki, tarih içerisinde evlilik olgusunun değişik toplumlarda farklı görünüşler altında ortaya çıkması şeklinde görülmüştür.

⁷² Özdemir, a.g.m, s.411-414

⁷³ Balaman, a.g.e, s28

⁷⁴ a.g.y., s.28

2.2.2 Tarihsel Olarak Çokeşlilik

Çokeşlilik, yaklaşık olarak bir çok toplumda ortaya çıkan bir olgu olarak tarihsel anlamda süre gelen bir gelenek olmuştur. Tarihi kökenlerine bakıldığında çokeşlilik, birçok toplumda uygulanan bir olgu olmuştur “ Çokeşlilik hemen hemen bütün eski milletlerde vardı. Atinalılar, Çinliler, Hintler, Babilliler, Asurlular ve Mısırlılar çokeşli idiler. Bunların bir çoğunda evlenilecek kadın sayısına bir sınır bile getirilmemişti. Nitekim Çin Liki dini, 130 kadına kadar müsaade ediyordu.”⁷⁵

Çokeşli evlenme türlerinden, çokkarılılık ve çokkocalılık dünyada çeşitli uygulama tarzları ile birçok toplumda görülmüştür. Ancak bu tür evlenmeler sıklık ve yoğunluk açısından farklı bir dağılım sergilemektedir.

Poligaminin dünyanın her tarafında aynı derecede yaygın olduğunu söylemek mümkün değildir. Koenig'e göre; “Yaygın görülen poligami örneği polijinidir. Poliandri daha az yaygındır, gurup evlilik ise çok daha azdır. Hobhouse, Wheeler ve Ginsberg, 434 ilkel kabile arasında araştırma yaptılar. Bunların 66'sında monogami, 31'inde poliandri ve geri kalanında da polijini evliliğinin olduğunu gördüler. İlkel kabilelerin ekseriyetinde polijinin varlığına rağmen, pratikte bu kabilelerde evliliklerin çoğu monogamiktir. Çünkü bu kabilelerde hiçbir zaman bir erkeğe düşecek birden fazla kadın bulunmamaktadır. Sadece zenginler ve kabilenin önde gelen bireyleri bu evliliği yapabilir.”⁷⁶

Kabile Sayısına Göre Evlenme Şekilleri

Evlilik Türü	Kabile Sayısı
Monogami	66
Poliandri	31
Polijini	337
Toplam	434

Hobhouse, Wheeler ve Ginsberg, (434 ilkel kabile arasındaki araştırma)

Tarihte, çokeşli evlilik türlerinden poliandrinin yaygın olduğu ülkelere rastlamak mümkündür. “ Çok kocalılık istisna sayılmayacak kadar çok örneği olan bir sistemdir.

⁷⁵ Abdullah Ulvan, *İslam'da Dört Evlilik* (Çev.İ.Hakkı Sezer), Uysal Kitabevi, Konya, 1985, s.17

⁷⁶ Koenig, a.g.e, s.142

Geçmişte Seylan adasında bazı Pasifik adalarında,Venezuela’da Orenoque vadisinde yaşayan yerliler arasında varolduğu bilinen çokkocalılığa, günümüzde Hindistan’ın bazı kastlarında örneğin Nairler’de rastlanmaktadır.”⁷⁷

Aygen Erdentuğ, ise “ Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri” adlı makalesinde poliandri türü evliliğin nadir uygulanan bir evlenme adeti olduğunu belirtir ve poliandri hakkında şunları ifade eder; “ Poliandri ailesi, yeryüzü insan toplulukları arasında bu güne kadar tespit edilebilen birkaç toplulukta görülen bir aile örgütlenmesidir. Antropologlar, bir kadının birden fazla erkekle evliliğinin bir vakitler var olmuş (sömürgecilik döneminden önce) ya da halen var olan bir sosyal örgütlenmenin ürünü olduğunu iddia etmektedirler.

Bu topluluklar şöyledir; Polenezya’daki Markiz adaları yerlileri,Tibetliler, Seylan’daki Kandyan Sinhaller, Hindistan’ın güney batısındaki Kerela eyaletinin Malabar kıyısındaki Nayarlar, Tiyyarlar ve Kamalanlar ile yine Hindistan’ın güneyindeki Nilgiri tepelerinde yaşayan Todalar”⁷⁸

Çokevliliğin en yaygın biçimi polijini, yani bir erkeğin birden fazla kadınla evliliğidir. Hint toplumundaki en yüksek kastlardan biri olan din adamları, evlilik konusunda imtiyazlı bir sınıftı. Eski Hint toplumunda Manu yasası gereğince Brahmanlar, değişik sınıf ya da katmanlardan dört kadın alabilirlerdi.⁷⁹

Bunun yanı sıra değişik toplumlarda, erkeğin ekonomik durumu, kadının sağlığı ve kocasına çocuk vermesine bağlı olarak çokeşliliğe izin veren çeşitli hukuki düzenlemeler vardı. Babil hukukunda Hammurabi kanunlarına göre kadın, çocuk doğurmazsa veya ağır bir hastalığa tutulursa koca odalık olabilir. Çin hukukunda ise kocanın serveti müsait olursa ikinci derecede eşler alabilir. Ancak doğacak çocuklar birinci ve asil kadından sayılır.⁸⁰

⁷⁷ Bensadon, a.g.e, s.19

⁷⁸ A.Erdentuğ, a.g.m, s.343

⁷⁹ Celal Nuri, *Kadınlarımız*, (Osmanlıca’dan çeviren:Özer Ozankaya) Kültür Bakanlığı yay. Ankara, 1993, s.7

⁸⁰ Topaloğlu, a.g.e, s.96

Dünya tarihinde çeşitli ülkelerde çokeşli evliliğe yönelik değişik uygulamalar görülmüştür. Bir çok devlet adamı direkt ve dolaylı olarak çokeşli evlilik yapmıştır; Guinness Rekorlar kitabına göre, poligami rekoru Fas imparatoru İsmail'e aittir. İmparatorun tam 888 tane çocuğu vardır.⁸¹

Çokeşlilik Mısır'da farklı bir tarzda ortaya çıkmıştır. Kardeşler arası evlenmenin geçerli olduğu bu evlilik şeklinde Mısır Firavunları, kendi kız kardeşleri ile evlilik yaparlardı. Üç-dört kadına sahip olan Firavunlar, bu eşlerinden yalnızca birini kraliçe olarak seçerlerdi.⁸²

Yukarıda da anlatıldığı gibi her toplum, evliliğe karşı farklı tavırlar sergilemiştir. Bu anlamda evlilik olgusunun, zamandan zamana ve toplumdaki topluma farklılık gösterdiğini ve her toplumda çeşitli görünüşler altında ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Şanlıurfa yöresinde yaygın bir şekilde uygulanan çokevlilik biçimi olan polijini, yani bir erkeğin birden fazla kadınla evliliğidir. Dolayısıyla bu araştırmanın konusu, yöredeki polijini evliliği olup bu tür evliliğin eş zamanlı olanıdır. Yani bir erkeğin aynı anda çokeşli olduğu, erkeğin tüm eşlerinin, hayatta ve kocaları ile ilişkide olduğu evlilik türüdür.

⁸¹ İsmail Doğan, *Sosyoloji*, Ankara, Sistem yay., 1995, s.149

⁸² Nuri, a.g.e, s.7

2.2.3. Eski Türklerde Çokeşlilik

Çokeşli evlilik birçok toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da görülen bir sosyal olgu olmuştur. Gerek eski Türk topluluklarında ve gerekse Osmanlı dönemindeki toplumsal yapıda çokeşlilik şeklindeki poligami evliliği sıkça uygulanan bir gelenek olmuştur. Eski Türk topluluklarında bazılarında seyrek bazılarında yaygın olmak üzere çok eşli evlilikler görülmektedir.

Z.Fahri Fındıklıoğlu'nun belirttiğine göre; Çin Türkistan'ında yaşayan Türkler arasında çokeşlilik görülen bir uygulamaydı. İkinci evliliğin ilk eşin iznine bağlı olduğunu aktaran Fındıklıoğlu, bu bölgedeki çokeşliliğin zengin tüccarlar tarafından gerçekleştirildiğini ifade eder. Ancak bu tür evliliği yapanlar ikinci veya üçüncü karılarını bulunduğu şehirden başka bir şehirde bulundurulardı.⁸³

Yine, Uygur Türklerine ait deyiş ve atasözlerinden, Uygurların birden fazla kadınla evlenmedikleri ancak başka bir Türk boyu olan Kırgızların ise çokeşli evlilik yaptıkları anlaşılmaktadır. Örneğin:

“Sart baysa tam salar (Uygur zenginse ev yapar)

Kazak baysa avrat alar “(Kazak zenginse avrat alır)

deyişi Türkler arasındaki evlenme biçimleriyle ilgili düşünce kalıplarını gözler önüne sermektedir. Kazaklar kadın kısır olduğu veya erkek çocuğu olmadığı zaman ikinci kez evlenirler.”⁸⁴

Eski Türklerde evlenme adetlerine ilişkin davranış kalıpları hakkında onların folklorik söz ve deyişlerinde evliliğe yönelik çeşitli ip uçları bulmak mümkündür.; Kerkük Türklerinde ‘uşağı olmayan eve şeytan girer’, ‘Uşak evin gülüdür’ deyişleri çocuğun ailedeki önemini vurgulamaktadır. Çocuğu olmayan Kerküklüler ikinci kadınla evlenmektedir. ‘Ocağın kör kalmaması’ düşüncesi temelinde yapılan bu evliliklerde, ikinci eşin görücülüğünü de birinci kadın yapardı.

⁸³ Fındıklıoğlu, a.g.m, s.13

⁸⁴ Elmacı, a.g.m, s.86

Ancak ailenin bütün bireyleri birinci kadına (üstüne kuma geldiğinden) acır, üzülmesin diye üstüne titrerlerdi.⁸⁵ Yukarıda bahsedilen durum halen günümüzde de geçerliliğini koruyan bir uygulamadır.

Şayet ilk kadından hiç çocuk olmazsa ikinci evlilik için problem yaşanmamaktadır. Çalışmaya katılan kişilerin verdiği bilgilere göre ilk eşin çocuğu olmuyorsa, kadın kocasının çocuk sahibi olması için ikinci evlilik yapmasına izin vermekte ve bazen de bunun için yardımcı olmaktadır. Böylece çocuksuzluk nedeni ile yapılan ikinci evlilikler kadınlar açısından daha kabul edilir sayılmaktadır. Nur Vergin, “ Toplumsal Değişme ve Aile” adlı makalesinde çokeşliliğin Osmanlı dönemi öncesi süreçte toplumumuzda görüldüğünü belirtir; “ Tarihi belgeler ve Cumhuriyet öncesi dönemle ilgili roman ve hatırat Türklerin İslam’a girmeden önce bilmedikleri poligaminin de sık rastlanan bir evlilik türü olmadığını ve sadece kentlerde yaşayan varlıklı kişilerin birden çok eş aldığını göstermektedir.”⁸⁶

⁸⁵ a.g.y., s.86

⁸⁶ Nur Vergin, *Toplumsal Değişme ve Aile*, Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme, B.A.A.K., s.314-315

2.2.4 Osmanlıda İmparatorluğu Döneminde Çokeşlilik

Osmanlı dönemindeki aile ve evlenme adetleri ile ilgili resmi belgeler niteliğinde olan Şeriyeye sicillerinde*, Osmanlı toplumunda çokeşlilikle ilgili çeşitli istatistik bilgiler elde edilmiştir. Osmanlı dönemine ait sicil kayıtlarında çokevlilik türlerinden çokeşliliğin düşük oranda da olsa çeşitli nedenlerle yapıldığı kayıtlar altına alınmıştır. 18.yüzyıl Konya Şeriyeye sicillerini günümüz Türkçe'sine çeviren Hayri Erten , çalışmasında Osmanlı dönemine ilişkin Konya ve diğer büyük şehirlerdeki çokeşli evlilikler ile ilgili birtakım oranlar verir.; “Konya ailesi ile ilgili gözlemlere ve tespitlere bakıldığında Osmanlı ailesinde çok kadınla evliliğin yaygın olduğu tarzındaki kanaat veya düşüncelerin bir önyargıdan ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, 16, 17 ve 18. yüzyıllarda Ankara, Kayseri, Bursa ve Tokat ile alakalı yapılan araştırmalarda da tekeşli evlilik şeklinin yaygın olduğu ve çok kadınla evli erkeklerin % 10'un altında kaldığı görülmüştür.”⁸⁷

Görüldüğü gibi Osmanlı toplumsal yapısındaki hakim evlilik türü tekeşliliktir. Ancak çokeşli evlilikler, sayıca az olmakla birlikte toplumda varlığı da dikkat çekmektedir. Çokeşliliğin toplum içerisindeki sınıfsal dağılımına bakıldığında bu tür evliliğin Osmanlı toplumunda sınırlı toplum kesimlerince yapıldığı görülmektedir.

Konya örneğinde aile ve evlenme ilişkilerini inceleyen Erten, bu ildeki çokeşli evliliğin sosyal statü ve sınıfsal dağılımı hakkında çeşitli veriler aktarır ve bu tür evlenmenin toplumda dini temsil eden kişilerden çok, ekonomik ve siyasi nüfuza sahip kimseler arasında daha çok görüldüğünü belirtir; “ Çok kadınla evlenme hususunda dinin hoşgörüsü dışında ailelerin çocuklarının ilk evlilikten olup –olmaması, farklı cinsiyette çocuk sahibi olma arzusu, ailelerin sosyo -ekonomik statüsü ve yerleşim yerleri gibi faktörler de etkili olmuştur. Toplumda dini yönleri veya bilgileri ile kabul gören şeyh, müderris, molla, derviş ve imam gibi statüdeki kimselerin birden fazla kadınla evlenme oranlarının, paşa, ağa, efendi ve bey gibi yönetici ve dini yönleri ile birlikte ekonomik varlıklarına da işaret eden hacı statüsündeki kimselerin çok kadınla evlenme oranlarından düşük olduğu gözlemlenmiştir.

⁸⁷ a.g.y., s.171

*(Osmanlıda kadınların tuttuğu Şeriat mahkemeleri kayıtları)

Ayrıca köyde yaşayan erkeklerin polijini evlilik oranları, şehirde yaşayan erkeklerin polijini evlilik oranlarından biraz yüksek olduğu görülmüştür.”⁸⁸

Birden fazla kadınla evlilik hakkındaki bu ilginç bulgular bu tür evliliklerin tarım toplumlarında daha çok görüldüğü tezini onaylamaktadır. Nüfus, tarımsal işgücü, kırsal alandaki topluluk anlayışı, aile ve akrabalık ilişkileri çokeşliliğin kırsal alanda yoğunlaşmasına neden olarak sayılabilir. Kent hayatındaki sosyal örgütlenme ve geçerli normların kırsala göre farklılaşması, kentsel süreçlere katılım ve kentleşme çokeşli evliliği azaltmaktadır.

Rıfat Özdemir Osmanlı dönemine ait Tokat sicilleri üzerine yaptığı araştırmasında çokeşliliğe yönelik rakamlar vererek şunları ifade eder; “ 1772-1810 (1186-1225) tarihleri arasındaki sicillerden örnekleme yöntemiyle 26 tane tereke seçtik. Bu 26 terekeden % 69.23’ü oluşturan 18 tanesi Müslimlere ,% 30.77’i oluşturan 8 tanesi de gayri müslimlere aittir. 18 Müslüman erkekten sadece 4 tanesi (% 15,38) iki evlidir. Bunlardan birisinin ilk karısı öldüğü için evlenmiştir. Öbür üç kişi de ilk hanımlardan ya hiç çocuğu olmadığından veya erkek çocuk sahibi olmak için ikinci evliliği yapmış görünmektedir. Çünkü bu üç erkeğin de birer çocuğu vardır”⁸⁹ Bu tarihi belgede de görüldüğü gibi Osmanlı döneminde çokeşli evlilik oranı düşüktür.

Ve bu düşük yoğunluktaki evlilikler de çocuk sahibi olamama gibi zorunluluklar sonucu yapılmaktadır. Erkek çocuk sahibi olmak isteği ile yapılan ikinci evlilikler ise Osmanlıdan günümüze halen geçerliliğini korumakta olan çokeşli evlilik nedeni olarak devam etmektedir.

Osmanlı dönemine ait evlenme ilanlarında da çokeşli evliliğe yönelik belgeler olduğunu görmek mümkündür, o döneme ait bir evlilik ilanında hiç çocuğu olmadığı için yeniden evlenmek isteyen kişi kendi kişisel özelliklerini de ilanda belirtir; “On sene evvel Erbaa kazasında bir Çerkez kızını aldım. Evladım olmadığı için tekrar evlenmek istiyorum. Kırk, kırk iki yaşlarındayım, 800 kuruş mazulliyet maaşı alıyorum. Yanımdaki refikam 25, 26 yaşlarındadır. Sultanahmet civarında Füzur ağa mahallesinde 8 numarılı hanede müstecir, Mektebi Mülkiyeyi Şahane 309 senesi mezunlarından Sofyalı Emin Şükrü”⁹⁰ Bu tarihi ilanda da görüldüğü gibi Osmanlı toplumsal yapısında çokeşli evlenmelere yasal bir engel yoktur.

⁸⁸ a.g.y, s.171

⁸⁹ Özdemir, a.g.m, s.427

⁹⁰ Zafer Toprak, *Osmanlıda Alafranga Evlenme İlanları*, Aile Yazıları Evlilik Kurumu ve İlişkileri, B.A.A.K, s.559

1880-1940 yılları arası Osmanlı hanelerine yönelik, aile, evlilik ve doğurganlık verilerini inceleyen Alan Duben ve Cem Behar, Osmanlının en büyük şehri ve başkenti olan İstanbul'da evli erkeklerin % 2.29'unun birden fazla karısı olduğunu ifade eder.

Bu oranlar yıllara göre değişiklik gösterir. Örneğin 1885 sayımında çokeşlilik oranı % 2.51, 1907'de ise % 2.16 olarak nüfus kayıtlarına geçmiştir. Ancak belirtilen çokeşlilik yüzdesinin büyük çoğunluğunun iki eşi olduğunu belirten yazarlar, 108 çokeşli erkekten yalnızca 9'unun üç eşi olduğunu belirtmektedirler. Söz konusu çokeşli kimselerden 4 eşli olanlar ise bulunmamaktadır.⁹¹

Osmanlı toplumsal yapısında görülen çokeşli evlilikler, çeşitli nedenlere bağlı olarak bazen zorunlu ve bazen de bazı üst toplumsal kesimlerce isteğe bağlı olarak yapılmıştır. Evlenmeye yönelik bu uygulamalar için toplumsal ve yasal açıdan herhangi bir engel yoktur. Ancak durum böyle olmasına rağmen, birden fazla evlilik yapanların yukarıda belirtildiği gibi toplam nüfus içerisindeki oranı düşüktür. Ve yine bu tür evlilikler toplum içerisinde bir üst konuma sahip, sosyo-kültürel yönüyle toplumda ayrı bir pozisyonu bulunan, ayrıcalıklı kesimlerce tercih edilmektedir.

⁹¹ Alan Duben, Cem Behar, *İstanbul Haneleri* (Evlilik, Aile ve Doğurganlık-1880-1940), İletişim Yay. İstanbul, 1998, s.162

2.2.5. Cumhuriyet Döneminde Çokeşlilik

Cumhuriyet dönemine giren Türkiye’de, önceki toplumsal yapıdan kalma birçok alanda reformlar yapılmıştır. Bu reformlardan biri de evlenme uygulamalarına yönelik olmuştur. Buna göre Osmanlı döneminde devletçe herhangi bir yasaklamanın söz konusu olmadığı çokeşlilik hakkında, Cumhuriyet döneminde Medeni Kanunun kabul edilmesi ile evlendirme yetkisi devletin elinde toplanmış ve 17 Şubat 1926 yılında geçerli olan evlilik türü, yasal olarak tekeşli evlilik olarak kabul edilmiş ve bu tarihten sonra çokeşli evlilik devlet tarafından yasaklanmıştır. Ancak Medeni kanunun daha kabul edilmediği 1917 yılında, çokeşlilik halen toplumda uygulanan bir evlenme biçimiydi. Bu konuda çeşitli çözüm yolları aranmaktaydı. Buna göre, 1917 yılında çıkarılan Aile kanunu, çokeşli evliliğe farklı bir düzenleme getiriyordu. Söz konusu kanunda, ‘kocanın ikinci bir kadına sahibi olması, ilk karısının rızasına bırakıldı.’⁹²

1924-25 yıllarında çıkarılan kanunlarda ise çokeşli evliliklere yönelik izin alma zorunluluğu getirilmiş, bu yetki de devlet tarafından görevlendirilmiş olan hakimlere verilmişti. Buna göre birden fazla kadınla evlenmek için hakimden özel izin alınmasının yanı sıra bu tür evlilik yapmak isteyen erkeğin, ikinci eşe ‘ihtiyacı olduğunu’ ve her iki eşine karşı adil davranacağını ispatlaması gerekiyordu.⁹³

O dönemde yayım yapan Vakit gazetesi, çokeşli evliliklerin tartışıldığı 1925 yılında, gazetede çokeşli evliliğin yasaklanması, çocuksuzluk durumunda çokeşliliğin yapılması, nüfusun arttırılması, İstanbul ve taşrada farklı hukuki düzenlemelerin yapılıp yapılmaması hakkında kamuoyu yoklaması yapmıştır. Kamuoyundan gelen cevaplar, kadının kısır olması durumunda bunun tıbbi olarak tespit edilmesi ve erkeğin çokeşli evlilik yapması hariç diğer durumlarda çokeşliliğin yasaklanması şeklinde olmuştur.⁹⁴

Cumhuriyet dönemindeki aydınlar arasında kadın ve çokeşlilik olgusu tartışılan toplumsal konulardan olmuştur. Bu tartışmaların temelinde çokeşliliğin batı toplumlarıyla karşılaştırılması yapılmakta, erkeğin ve kadının biyolojik yapısı, savaşlar ve toplumsal ihtiyaçlara göre birden fazla evliliğin toplumda fonksiyonel olduğu üzerine birtakım sosyolojik çözümlenmeler yapılmaktadır.

⁹² Fındıklıoğlu, a.g.m, s.18

⁹³ Duben, Behar, a.g.e, s.163

⁹⁴ a.g.y., s.164

Fatma Aliye Hanım, Ali Rıza bey, Memduh Esad bey, Şemsettin Sami, Mazhar Osman bu konularda makaleleri bulunan kişilerdir.*

Çokeşlilik, Türkiye’de yasal engellemelere rağmen toplumsal yapıya yerleşen bir olgu olarak devam etmiş, bu geleneğin önüne bir türlü geçilememiştir. Cumhuriyet döneminde aile ve evlenme yapıları üzerine yapılan araştırmalarda çokeşliliğe Türkiye’nin birçok yöresinde rastlanmıştır.

Orta Anadolu’da Eskişehir, Konya, Kayseri, Yozgat ve Çankırı illerine ait köylerde aile yapısını inceleyen araştırmacı Rezan Şahinkaya, bu bölgedeki 73 köydeki 147 köy ailesinde 7 çokeşlilik örneğine yani % 4.76 oranında poligamiye rastlamıştır. Bunun üzerine ayrıntılı bilgi elde etmek için araştırma kapsamı genişletilmiş ve köylerin tüm haneleri örneğe katılmış, sonuç olarak 355 hanede 20 çokeşlilik yani % 5.63 oranında poligami saptanmıştır. Çokeşliliğin bir tür görenek yerini aldığı bu bölgelerimizde köyler arasındaki dağılımda da farklılıklar görülmüştür. Kimi köylerde çokeşlilik oranı % 2.3’e kadar düştüğü gibi Yozgat’ın Kömüşveren köyünde olduğu gibi çokeşlilik oranının % 25’e kadar çıktığı yerler de görülmüştür.⁹⁵

Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesinde çokeşlilik olgusunun varlığı bilinen bir gerçektir. Nuran Elmacı, Diyarbakır yöresinde yapmış olduğu araştırmayla bunu tespit etmiştir. Olguyu, Yöredeki toplumsal yapıya bağlayan Elmacı, çokeşliliğin aşiret yapısıyla yakından ilişkili olduğunu savunur.⁹⁶

Ayrıca 1972 ve 1991 yıllarında Türkiye’de yapılan iki ayrı çalışmada Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesi, çokeşliliğin en yüksek olduğu bölgeler arasında çıkmıştır. Söz konusu çalışmalardan Serim Timur’un⁹⁷ 1972’de yapmış olduğu araştırmada, ülkemizde çokeşliliğin bölgelere göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir. Çokeşlilikle ilgili literatürde sürekli vurgu yapılan bu araştırma, Türkiye genelindeki çokeşlilikle ilgili ilk resmi yüzdeler vermesi açısından önemli bir bilimsel veridir.

⁹⁵ Şahinkaya, a.g.m, s.192

⁹⁶ Elmacı, a.g.e, s.93

⁹⁷ Timur, a.g.e, s.94

* Bkz. Kaynaklar; 1-B.Topaloğlu- İslam’da Kadın 2-A.A.K.-Sosyo -Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-3 ,Ankara-1992

Bölgelere Göre Çokeşlilik Oranları

Bölgeler	Örneklem Sayısı(f)	Çokeşlilik Oranı (%)
Doğu Anadolu	419	5.0
Karadeniz	396	2.3
İç Anadolu	727	1.6
Akdeniz	390	2.3
Batı Anadolu(Ege ve Marmara)	767	0.2

Serim Timur, Türkiye’de Aile Yapısı (1972)

Tabloda çokeşliliğin 1972 yılında Türkiye’deki dağılımı görülmektedir. Çalışmanın yapıldığı yıl itibari ile bölgeler günümüzdekinden farklı şekilde ele alınmıştır. Buna göre söz konusu çalışmada, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi ayrılmamış bu iki bölge Doğu Anadolu olarak alınmış, ayrıca Ege ve Marmara Bölgeleri de Batı Anadolu olarak birleştirilmiştir. Bu nedenle araştırma verilerine göre çokeşliliğin en yüksek olduğu bölge % 5 ile Doğu Anadolu, en düşük % 0.2 ile Batı Anadolu yani Ege ve Marmara bölgelerinde çıkmıştır. 2699 kişi ile yapılan görüşme sonucunda çalışmanın yapıldığı yıla göre Türkiye’de çokeşlilik oranı % 1.9 olarak kayıtlara geçmiştir.

1991 yılında yapılan çalışmada ise % 4.7 olarak Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesi tüm bölgeler içinde yüzdeler dilimi olarak en yüksek sıralarda çıkmıştır.⁹⁸

Çokeşlilikle ilgili elde edilen istatistik verilerden biri de 1988 yılında Hacettepe Üniversitesi Nüfus Enstitüsünce yapılmış olan bir çalışmada ortaya çıkmıştır. Buna göre ülke bazında çokeşlilik oranı % 1.6 olarak ortaya çıkmıştır. Aynı yılda en düşük çokeşlilik oranının % 0.6 ile Türkiye’nin batısında, en yüksek oranın da % 2.9 ile Türkiye’nin doğusunda gerçekleştiği saptanmıştır.⁹⁹

⁹⁸ Elmacı, a.g.e., s.83

⁹⁹ Nilüfer Narlı, *Türk Toplumunda İmam Nikahı Olgusu*, Kadınların Gündemi, Hazırlayan; Necla Arat, Say yay., İstanbul, 1997, s.81

Çokeşlilikle ilgili yapılan başka bir araştırmada olgunun Türkiye genelindeki dağılımı incelenmiştir. 1991 yılında Sosyoloji Derneği tarafından gerçekleştirilen bu araştırmada çokeşlilik oranları çeşitli bölgelere göre incelenmiştir.¹⁰⁰ Çokeşliliğin Türkiye genelindeki görünümü hakkında fikir veren bu araştırmadan elde edilen veriler tablo halinde aşağıda gösterilmiştir.

Bölgelere Göre Çokeşlilik Oranları

Bölgeler	%
Ankara-İstanbul-İzmir	1.2
Batı Anadolu	-
Güney Anadolu	4.7
İç Anadolu	1.7
Karadeniz	11.1
Doğu-Güneydoğu	4.7

Sosyoloji Derneği (1991)

Çalışmada üç büyük şehir ayrı bir kategori olarak ele alınmıştır. Araştırmaya göre çokeşlilik oranının Karadeniz bölgesinde çok yüksek çıkması bu bölgede örneğin çok küçük olmasına bağlanmaktadır. Doğu ve Güneydoğunun ortak alındığı çalışmada bu bölgelerde çokeşlik oranı % 4.7 olarak görülmüştür.

GAP ile ilgili yapılan çalışmalarda Güneydoğu Anadolu bölgesinde çeşitli illerde çokeşlilik ile ilgili birtakım rakamlara ulaşılmıştır. 1992-93 yıllarında yapılan bir araştırmaya göre, Şanlıurfa'nın kent kesiminde iki eşlilerin oranı % 10.2, Diyarbakır'ın kent kesiminde ise % 10.0 olarak çıkmıştır. Gaziantep ve Adıyaman'ın kent kesiminde çokeşli hane halkına rastlanmamıştır.¹⁰¹

Bu veriler Türkiye'de halen çokeşli evlenmelerin bulunduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Sosyolojik bir olgu olarak sosyo-kültürel yapıya yerleşmiş olan çokeşliliğin, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da görülmesi bu bölgelere yönelik yapılacak kapsamlı çalışmaları ve çözümlenmeleri gerektirmektedir.

¹⁰⁰ Elmacı, a.g.m, s.84

¹⁰¹ GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, 1993, s.281

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ŞANLIURFA YÖRESİNDE EVLİLİK VE ÇOKEŞLİLİK OLGUSU

3.1. Şanlıurfa Tarihi Ve Sosyo-Kültürel Yapısı

Şanlıurfa, jeopolitik konumu nedeniyle, tarihte birçok medeniyet ve topluma beşiklik etmiş bir kenttir. İki nehir arasında (Mezopotamya) olmasından dolayı, çeşitli milletler tarafından hep savaş unsuru olarak algılanmıştır. Bir sınır şehri olması, bu durumu daha da alevlendirmiştir. Şanlıurfa'nın tarihi hakkında yapılan arkeolojik çalışmalarda şehrin Milattan Önce 8000 yıllarından itibaren yerleşim birimi olarak kullanıldığını ortaya koymuştur. Çok eski zamanlardan itibaren insanların yerleştiği bir şehir olan “Şanlıurfa'nın 3000 yıllık bir geçmişi”nin olduğu söylenmektedir. İslam tarihçisi Ebul Farac'a göre, Şanlıurfa tufandan sonra Hz. Nuh'un kurduğu 18 şehirden biridir.¹⁰² Şanlıurfa ve Harran civarında birçok devlet hüküm sürmüştür. Bunlar; Sümer, Akad, Hitit, Babil, Kalde, Hurri, Mitanni, Aram, Med ve Pers'lerden oluşan devletlerdir. Şanlıurfa'nın coğrafi ve siyasi konjonktüründen dolayı, sürekli el değiştirmesi buradaki kültür ve değerlerin zenginleşmesini doğurmuştur. “Urfa” adı, bölgede hakimiyet kurmuş olan Sümerlere dayanmaktadır. Sümerler, şehirlere veya etrafı sur veya hendekle çevrili kentlerine UR derlerdi. Gerçekten de Şanlıurfa Kalesi etrafı derin hendeklerle çevrili yüksek surlara sahiptir.

Kurtuluş Savaşında, bölgedeki halkın Fransızlara karşı verdiği mücadeleden dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Urfa'ya “Şanlı” unvanı verilmiş böylece şehrin adı “Şanlıurfa” diye değişmiştir. (1984) Bölgede Şanlıurfa aynı zamanda “Peygamberler şehri” olarak da anılır. Bunun sebebi, Adem peygamberin Harran'da yaşayıp toprağı ilk Harran'da sabanla sürdüğü, Hz. Eyyüb'ün, Hz. İsa'nın Şanlıurfa'ya geldiği, Hz. İbrahim'in Şanlıurfa'da doğup Nemrut'la mücadele ettiği, Hz. Şuayp ve Hz. Musa'nın da Harran'da bir süre yaşadıkları inancı ve tarihi kalıntılardır.¹⁰³ Bu nedenle Şanlıurfa toplumsal yapısında, “din” baskın bir öğedir. Şanlıurfa tarihinin bu akışı, bize Şanlıurfa toplum ve kültürü hakkında ip uçları vermektedir.

¹⁰² M. Atilla Maraş, *Şanlıurfa*, Şanlıurfa Belediyesi Kültür Hizmetleri Serisi, Şanlıurfa, 1997, s.20

¹⁰³ a.g.y, s.100

Sosyal yapı ve kültür unsurlarının nasıl oluştuğu ve değiştiğini anlamak bu yolla daha kolay olmaktadır. Şanlıurfa'nın tarihte birçok topluma ev sahipliği yapması, onun kozmopolitik yapısının temellerini oluşturmaktadır.

Toplumsal hayatın oluşması, hakim ilişkilerin yönü, şüphesiz sosyal hayat-coğrafya ilişkisiyle ortaya çıkar. Şanlıurfa ikliminin karasal olması, geniş ovalara sahip olmasına rağmen sulama imkanlarının sınırlı olması, yıllarca bölge halkının hayat tarzını ve gelişmişliğini etkilemiştir. Tarım, gereken verimi vermeyince ticaret ve hayvancılık yöre halkının geçim kaynağı olmuştur.

Ortadoğu ve Ön Asya'yı birbirine bağlayan bir köprü olması dolayısıyla ticaret, yörede büyük oranda gelişmiştir. Ancak, zamanla sınırların değişmesi ve çıkarılan çeşitli kanunlar nedeniyle sınır ticareti zayıflamış, buna tepki olarak kaçakçılık yaygınlaşmıştır. Üretim ilişkilerinin büyük oranda tarım ekonomisine dayanması, bölgede geleneksel hayat tarzını; aşiretçilik ve ağalık sistemini de beraberinde getirmiştir. Geleneğin etkisi toplumsal hayatın her unsurunda hakim öğedir. Doğum, evlenme, çocuk yetiştirme, ölüm törenleri, toplumsal ilişkiler hep geleneğin etkisi altındadır. Aşiretçilik ve ağalık da bölgede kendine has bir gelenek oluşturmuştur. Yüksek sosyal prestij kaynağı, sayıca (insan) ve mülkçe fazla olan bir aşirete mensup olmakla, eş anlamlıdır.

Tabakalaşma; saygınlık, ekonomik güç ve statüye göre (ağa, şeyh, aşiret reisi) şekillenmiştir. Kırsal alanda en saygın kişi, aşiret reisi ve çoğu zaman aynı anda ağa olan kimsedir. Ancak bu değerlerin şehir merkezinde de eşit oranda olduğunu söylemek güçtür. Şehirde bu tabakalaşma tarzı başkalaşmış olsa da ileride evlenme uygulamalarında görüleceği gibi gelenek yine şehirde de en başat ve yaygın öğeler arasındadır.

Şanlıurfa'nın demografik yapısı tarihsel olarak hep yoğun olagelmiştir. 1927 yılında, ilin nüfusu 200. 000 iken 1980 yılında 600.000'i aşan bir durumla ülke genelinde 27. sıraya girmiştir.¹⁰⁴ 1997 sayımlarındaki oranlara göre ise Şanlıurfa, ilçeler dahil nüfusu 1.303.589 000 olarak çıkmıştır.¹⁰⁵

1950'li yıllara kadar nüfusun yoğunluğu kırsalda iken tarımda makineleşme, miras yoluyla toprakların parçalanması ve kan davaları gibi nedenlerle şehre göç başlamıştır. Böylece merkezde bir yığılma oluşmuş ve gecekondulaşma başlamıştır.

¹⁰⁴ Maraş, a.g.e, s.70

¹⁰⁵ GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı 2000 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2001, s.18

Şehre göç, beraberinde tabakalaşma ve sosyal prestij kaynağının değişmesini de getirmiştir. Kırsal alanda ağalık ve aşirete aidiyet, toplumsal tabakalaşmayı belirlerken, şehre göçle bu ayrımın geçerliliği kalmamıştır. Ancak kırsalda halen ağalık ve aşiret yapısının etkileri devam etmektedir.

Şanlıurfa toplumsal hayatı ve kültür öğelerini büyük oranda etkileyen yeniliklerden biri de muhakkak ki GAP Projesi ve onun Şanlıurfa'yı ilgilendiren boyutudur. Güneydoğu Anadolu Projesi olarak bilinen GAP, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde kurulmakta olan barajlar, hidroelektrik santralleri ve sulama sistemlerini kapsamaktadır. Yörede yapılacak tarım, sanayi, eğitim, sağlık vb. hizmetleri kapsayan GAP, elektrik enerjisi ve sulama (Atatürk Barajı) boyutuyla, Şanlıurfa yöresini ilgilendirmektedir. Daha önce kuru tarım tekniklerinin uygulandığı bölgede, 1995 yılında suyun gelmesiyle uygulanan tarım tekniği değişerek sulu tarım, ötesinde seracılığa geçilmiştir. Bu gün Şanlıurfa'da sulama imkanları ve tarımsal kültürün gelişmesi ile birlikte yörede ürün yelpazesi farklılık kazanmıştır.

Atatürk Barajının devreye girmesiyle birlikte tarımın yanında, sosyal hayat ve kentleşme de başkalaşarak değişime uğramıştır. Sulu tarımda kullanılacak malzeme ihtiyacı yeni fabrikaların kurulmasını da beraberinde getirmiş, gübre, ilaç ve ziraat aletleriyle ilgili fabrikalar açılmıştır. Bunlar, sosyal hayatı yakından etkilemiştir: Yöre halkı özellikle kadınlar fabrikada çalışmaya başlayınca yılladır evlerinden çıkmayan kadınlar ekonomik üretime katılmış, bu, aynı zamanda toplumsal norm ve değerlerin değişmesini de sağlamıştır. Kalkınmakta olan Şanlıurfa kenti daha önce dışarıya göç veren konumda iken GAP ile birlikte göç almaya başlamıştır. Bu nedenle çarpık kentleşme ve gecekondu mahalleleri ortaya çıkmıştır. Kent nüfusunun artması ve karmaşıklaşması yeni ihtiyaçları doğurmuştur. Bu bağlamda Şanlıurfa'da büyük sanayi sektörleri, banka, mağaza, alışveriş merkezlerinin şubeleri açılmıştır. Kent hayatının karmaşık hali, ilişkileri ve sosyal değerleri değiştirerek yeni bir hayat tarzının doğmasını sağlamıştır.

Sonuç itibarıyla; Şanlıurfa tarihte sahip olduğu coğrafi ve siyasi konum itibarıyla birçok devlet ev sahipliği yapmış ve onların medeniyet motiflerini bağrında korumuş bir zenginliğe sahiptir. Bugün Şanlıurfa 'da bu medeniyetlerden çeşitli izler görmek mümkündür. Çok sayıda peygamberin de yaşayıp gezdiği kent olan Şanlıurfa, asırlar boyunca birçok dinin kutsal mekanları arasında yer almıştır. İşte bu yoğun ve karmaşık tarihi birikim, Şanlıurfa toplumsal hayatında hoşgörüyü, samimiyeti, içtenliği ve barışçı ortamı doğurmuştur.

Farklı din ve kültür taşıyıcıları (Arap, Ermeni, Türk, Kürt, Süryani v.b) geçmişte olduğu gibi bugün de bir arada barış içinde yaşayabilmektedir.

Şanlıurfa'nın bu manevi ve yoğun medeniyet tecrübesi Şanlıurfa'yı cazip bir kent haline getirmiştir. Gelenek ve din halen Şanlıurfa toplumsal hayatında en hakim öğelerdir. 1960 yılıyla birlikte değişmeye başlayan Şanlıurfa, bugün bir yanda modern hayat tarzı, öte yanda geleneksel hayat anlayışıyla bir toplumsal entegrasyon süreci yaşamaktadır. 8-10 katlı binaların yanında, avlulu, içinde nar ağacı bulunan kesme taştan yapılmış Şanlıurfa geleneksel mimarisini yansıtan evleri görmek mümkündür. GAP'la birlikte hızlanan modernleşme, geleneksel örf ve adetlerde bir dönüşüme yol açmıştır.¹⁰⁶

Yukarıda bahsedilen değişim ve gelişmeler Şanlıurfa'daki aile yapıları ve evlilik anlayışlarında da çeşitli farklılaşmalara neden olmuştur. Bu çalışmada; hızlı toplumsal dönüşümler yaşayan Şanlıurfa sosyal yapısında, aile ve evlenme hayatında ortaya çıkan değişim, özellikle birden fazla kadınla evliliği doğuran sosyo-kültürel arka plan, çokeşli evliliğin yöredeki gelişimi, ve bunların günümüze yansıyan çeşitli görünümleri incelenmeye çalışılmıştır.

¹⁰⁶ Mahmut Kaya, *Sıra Geceleri Geleneği* (Basılmamış Lisans Tezi) Fırat Üniv. Sosyoloji Bölümü, Elazığ-2000, s.7

3.2 Evlilikle İlgili Adet Ve Anlayışlar

Bir tarım ve sınır şehri olan Şanlıurfa'da, bu toplumsal yapıya uygun tarıma dayalı gelişen ilişki biçimlerini görmek mümkündür. Yöredeki toplumsal yapı hakkında bir analiz yapmak gerekirse şunları söylemek mümkündür. Şanlıurfa, bir yanı ile tarım kenti diğer yanı ile de gelişmekte olan bir sanayi kentidir. Bu bağlamda kır ve kent ayrımı yöredeki mevcut toplumsal kategorileri tanımlayıcı kavramlardır. Bu ayrım salt coğrafi bir ayrım olmayıp aynı zamanda sosyo-kültürel bir farklılaşma da taşımaktadır. Sosyal hayatta bu realitenin yansımalarını görmek mümkündür. Toplumdaki hakim değer ve normlar da sözü edilen yapıya paralel olarak geçerliliğini korumaktadır. Bu anlamda Şanlıurfa sosyal yapısında evlenme adetleri ve çokeşli evliliği belirleyen üç temel öğeden bahsedebiliriz. Bunlar din, gelenek ve coğrafyadır.

Sosyal hayatın tüm alanlarını derinden etkileyen bu üç faktör, yöredeki evlilik uygulamalarında da belirleyici etken olmaktadır. Bu nedenle evliliklerin büyük kısmı, geleneğin etkisi altında olur. Yörede resmi nikaha oranla imam nikahı daha yaygındır. Fakat son yıllarda bu adetlerde değişimler başlamış, yerel yönetimlerin katkılarıyla resmi nikah yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Şanlıurfa yöresinde evlenme tarzı ve evlilik çağı ile ilgili olarak 1927 salnamesinde (yıllık) şu bilgilere yer verilmektedir: “ erkekler 17-20 yaşlarında evlenir, kızların evlenme çağları 14 yaşlarında başlar evlenecek çiftler arasında ailelerin fazlalık, şeref ve evsafi itibar ile kifayet (denklik-yeterlilik) aranır. Bu kifayet meselesini büyük bir taassupla eskiden beri riayet olunmaktadır. Şarkın her tarafında adet olduğu gibi burada da (görücü) usulü vardır.”

107

Salnamede bundan 76 yıl önce yaşanan adet ve geleneklerin günümüzdeki yansımalarını bulmak mümkündür. Evlenme adetleri ile ilgili olarak birtakım uygulamalar günümüzde halen geçerliliğini korumaktadır. Yörede görücü usulü ile evlenme yaygındır. Bunun yanında ‘ beşik kertmesi’ ve ‘ berdel ’ denilen uygulamalar da evlenme adetleri arasında sayılır, ‘ beşik kertmesi ’ yakın ailelerin aynı günlerde doğan çocukları (kız ve erkek) arasında söz kesmeleridir. Çocuklar ergenlik çağına kadar sözlü kalırlar.

¹⁰⁷ Şanlıurfa Hakkında Salname (1927), (Çeviren Kemal Kapaklı) Şurkav yay: 19, İstanbul, 1998, s.45

Daha sonra nişan ve düğünleri yapılır. ‘Berdel’ ise, evlenme çağındaki iki erkeğin kız kardeşlerini birbirilerine vererek yaptıkları evliliğdir. Güvey adayları kendi aralarında anlaşır. Aile reisinin de onayı alınır.¹⁰⁸

Birçok toplumda evlilik öncesi birtakım ritüeller bulunur. Evlenmek isteyen kişi, evlenme istemini direkt ve dolaylı olarak ailesine bildirir. Toplumumuzda (özellikle Şanlıurfa yöresinde) saygı gereği kişinin evlenme isteğini aile büyüklerine açıktan söylemesi benimsenmeyen bir davranıştır. Bundan dolayı evlenmek isteyen gençler bunu dolaylı olarak ima ederler. Ülkemizin bir çok yerinde bu anlamda değişik ritüellere rastlamak mümkündür. Bu konuyla ilgili bazı evlenme istemleri şu şekilde dışa vurulur: “Evlenmek isteyen erkekler, yemek yerken kaşığına tabağa saplar, yemeğe fazladan bir kaşık bırakır, anne babaya karşılık verilir, sert çalılımlı davranışlarda bulunulur, kalabalık önünde hayvanlara şiddetli davranma, ayakkabıların ökçesine basma, yorgan kesme, Karadeniz yöresindeki gençler zamansız çıkıp ezan okuması, Ağrı yöresinde gençlerin bardak çanak kırarak evlenme isteğini ima etmesi.

Kızların ise evlenme isteğini; aile büyüklerine ters cevap vererek, bulaşık yıkarken kırıp dökme, yemeği ocakta unutma, yemeği tuzlu yapma, baş bağlama biçimini değiştirme, belirli türküler söyleme “ v.b tavır ve davranışlar evlenme isteğinin tipik örnekleridir.¹⁰⁹ Yukarıda bahsedilen tavır ve davranışların bir kısmı Şanlıurfa yöresinde evlenme çağına gelen kız ve erkeklerde de görülür. Evlenecek yaşa gelen delikanlı annesinin yaptığı yemekleri, yıkadığı çamaşırları beğenmemeye başlar, çeşitli huzursuzluklar çıkarır.¹¹⁰

Yörede yapılan evliliklerin büyük çoğunluğunda geleneğin izlerini görmek mümkündür. Kız istemede “dünür” denilen araçlar, nişan töreninde çoğu zaman erkeğin törende olmaması veya çok kısa bir süre törende bulunması, gelinin beline abisi tarafından kırmızı kuşak bağlanması, gelin damat evine girerken kapıda bardak veya nar kırması ve hemen hemen bütün etkinliklerde kadın ve erkeğe ayrı ortamların hazırlanması geleneğin evlilik törenlerindeki etkisini göstermektedir.

Yöredeki evlenme süreci genel olarak şu şekilde olur, aileler bekar olan çocukları için hamam, ev toplantıları ve kır gezilerinde kız ararlar. Herhangi bir aday bulunduğunda o eve bir aracı gönderilir. Buna “dünür” denir.

¹⁰⁸ Maraş, a.g.e, s. 100

¹⁰⁹ Mahmut Tezcan, *Köy Gençlerinin Evlenme İsteklerine İlişkin Davranış Kalıpları*, Aile Yazıları Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme, B.A.A.K, s.245-247

¹¹⁰ M. Emin Ergin, *Şanlıurfa Evlenme Adetleri*, Şanlıurfa Uygarlığın Doğduğu Şehir, Şurkav yay., Ankara 2002, s.252

Çeşitli görüşmeler yapıldıktan sonra, kız istemeye gidilir. Daha sonra kız tarafı dünür aracılığıyla erkek tarafına kesim kağıdı gönderir. Burada istenilen başlık, ev eşyası ve takıların miktarı belirtilmiştir. Örnek bir kesim kağıdı şöyledir. ‘Bismillahirrahmanirrahim...başlık, altı çift bilezik, kelepinci, elmas kolye, altı adet elbise, altı çift ayakkabı.....lira hal’et (yul:kız tarafının dayısı, amcası, bacası, kardeşine verilen para), misafir odası takımı v.b. hazırlanan kesim kağıdı bir kadınla erkek evine gönderilir. Bu mektubu getiren kadına ‘ İndekçi ’ denir.¹¹¹ Taraflar arasında kesim kağıdı ile ilgili bir anlaşma yapılarak nişan töreni yapılır. Nikah bazen düğün merasiminden önce bazen de zifaf gecesinden önce yapılır. Bu durum tarafların inisiyatifine göre değişir. Daha sonra bir tarih kararlaştırılarak düğün merasimi yapılır.

Gelin getirme işi bitince gelen misafirlere düğün yemeği verilir, buna velime denir. Ayrıca süpha yemeği de denilmektedir.; gelin, damat evine getirildiği günün sabahı, gelin evinden başka bir yerde süpha yemeği merasimi düzenlenir. Süpha; pirinç, şeker, et, çekirdeksiz üzüm, nohut yağ gibi malzemelerle hazırlanır. Yemekte kuzu içi, üzlemeli pilav, etli pilav, tatlı olarak da zerde ikram edilir. Süpha yemeğine istisnasız herkes davet edilir.¹¹² Yemekten sonra misafirler evlenen çiftin ailesini tebrik ederler, böylece evlenme süreci tamamlanmış olur.

Şanlıurfa yöresinde, ilk defa evlenenler ile birden fazla evlilik yapanlar açısından farklı uygulamalar vardır. Çocuksuzluk, eşlerin ağır hastalık hali, erkek çocuk istemi, geçimsizlik v.b. nedenlerle yapılan birden fazla evliliklerde normal düğünlerdeki süreçler uygulanmaz. Kanunen yasak olduğu için birden fazla evlilikler çoğu zaman gizli tutulur. Evlenecek olan erkek, kız arama işini akrabaları ve dostları aracılığıyla gerçekleştirir. İkinci eş olarak alınan kimse kız olduğu gibi birden fazla evliliklerin büyük kısmı dul kadınlarla da yapılmaktadır.

Bu tür evlenmeler toplum nazarında -özellikle kent merkezinde-hoş karşılanmadığı için genellikle tören yapılmaz. Eş, dost ve akrabalar bu törene çağırılmaz, sadece küçük bir gurup gelin adayını evinden alıp damat evine getirir. Bu da sessiz ve sedasız yapılır. Tören açısından kırsal alan için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Kırsal alanda çok kadın ve çok çocuk, yüksek prestij kaynağı olduğu için yapılan evlilik törenleri de bir gösteriş atmosferinde gerçekleşir.

¹¹¹ a.g.y., s.253

¹¹² İbrahim Bozkurt, *Tarih Boyunca Aşiretçilik ve Şanlıurfa Aşiretleri Tarihi*, İmaj Reklam, Şanlıurfa, 2003, s.52

3.3. Şanlıurfa Yöresinde Çokeşlilik Nedenleri

Çokeşliliğin Şanlıurfa toplumsal yapısında ortaya çıkmasına neden olan faktörler nelerdir? Bu faktörlerin Şanlıurfa sosyo-kültürel yapısına özgü durumları var mıdır? Varsa bunların arkasındaki temel etmen ve bunu ortaya çıkaran süreçler nasıl oluşmaktadır? Çalışmanın bu bölümünde, Şanlıurfa yöresinde çokeşliliği doğuran nedenler kuramsal bilgiler, ve uygulama anında yapılmış olan görüşme, mülakat ve gözlemler ışığında değerlendirilecektir. Çokeşliliğin sosyo-kültürel yapı ve bu yapı içinde yaşayan bireyin tutum, davranış, beğeni ve tercihlerine bağlı olarak gelişen sonuçlarının neler olduğu çeşitli başlıkları altında bu bölümde ele alınmıştır.

3.3.1. Sosyo-Ekonomik Yapı

Çokeşli evlilik olgusu, sosyo-kültürel yapıyla yakından ilişkilidir. Çünkü yapıyı oluşturan kurumların her biri diğer sosyal kurumlara işlevsel bir biçimde bağlıdır. Bu nedenle çokeşli evlilik, toplumdaki eğitim, ekonomi, aile yapısı, değer ve inanç sistemleri ile ilişki kurularak anlaşılabilir. Şanlıurfa yöresinde çokeşliliği yaygın bir şekilde var eden faktörlerin başında sosyo-kültürel yapı gelmektedir. Burada sosyo-kültürel yapıdan kasıt; toplumun hakim norm ve değerleri, ekonomik üretim tarzı, aile biçimleri, örf, adet ve geleneklerin tamamını kapsayan toplumsal yaşama biçimidir. Buna göre çokeşlilik konusunda olguyu kabul eden, bunu sosyal problemlere ve aile yapılarına yönelik bir çıkış aracı olarak gören yaklaşımda çokeşlilik, toplumdaki ekonomik üretim tarzı ve kadın-erkek doğum oranlarına bağlı olarak analiz edilmiştir. Bu konuda P.Kottak, Gökçe, B.Russell çokeşliliği, birden çok nedenle açıklamaktadır.

Kuramsal bölümde ayrıntılı olarak görüşleri verilen P.Kottak, B.Russel, ve Birsen Gökçe, çokeşliliği değişik nedenlere bağlı olarak analiz etmişlerdir. Olgunun temeline toplumsal yapıyı yerleştiren Kottak, toplumdaki üretim tarzının (tarım veya sanayi toplumu olma özelliği) çokeşliliğe izin veren ve onu üreten bir mekanizma olduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla ona göre çokeşlilik, sanayileşmemiş tarım toplumlarının sosyal dokusunun bir sonucudur. Russel ve Gökçe de çokeşliliği toplumsal yapı, demografyanın yanı sıra psikolojik birtakım analizlerle yorumlamaktadır. Yukarıdaki kuramsal bilgiler, Şanlıurfa sosyal hayatı ile kıyaslandığında ortaya önemli sonuçlar çıkmaktadır.

Ekonomik üretimin nerdeyse yüzde sekseninin tarıma dayalı olduğu Şanlıurfa'da, bu durumun bir sonucu olarak tarım kültürünün getirmiş olduğu değer ve normlar sosyal hayatta baskındır. Söz konusu değer ve normlar kendisini evlenme adetlerinde de göstermektedir. Buna göre yöredeki evliliklerin büyük kısmı görücü usulü, imam nikahlı ve geleneksel değerler çerçevesinde olmaktadır. Evlenmelerin temelinde tarımsal işgücü, sosyal prestij, nüfuz sahibi olma ve psikolojik birtakım nedenler yatmaktadır.

Birden fazla evliliğin sosyo-kültürel yapı açısından çözümlemesini yapan Birsen Gökçe, olgunun sosyo-kültürel boyutuna şöyle değinir;“ Çokeşle evlilik tek eşle evliliğe kıyasla toplum içinde daha önemli bir yer kazanmaya sebebiyet vermektedir. Özellikle zengin, nüfuzlu ailelerde çok kadınla evlenmenin aile prestijinin korunmasını sağladığı inancı hakimdir. Bu noktadan çok kadınla evlenmede rol oynayan iki önemli unsurdan daha bahsedilebilir. Birincisi, evlenen erkeğin kısa sürede çok sayıda çocuğa sahip olması ki ; burada nüfus çokluğuyla toplum içinde siyasi nüfuz elde edilmesi, aile güvenliğinin sağlanması ve tarım ekonomisine insan gücü kazandırılması söz konudur. Diğeri de toplum içinde erkek sayısının kadın sayısına kıyasla az olmasıdır. Bu konuda savaşın ve yırtıcı hayvan avcılığının yaygın olduğu Doğu Afrika zencileri örnek olarak verilebilir. Uğraşları nedeniyle erkek nüfusunun azalması sonucunda çok kadına evlilik toplumsal düzeni sağlamak konusunda zorunlu bir çözüm olmaktadır.”¹¹³

Gökçe'nin saymış olduğu nedenlerden ilki Şanlıurfa sosyo-kültürel yapısında görülen bir durumdur. Yörede özellikle kırsalda, çok kadın ve çok çocuk daha çok prestij ve aynı zamanda daha çok işgücü olarak algılanmaktadır.

Bu anlayış, neredeyse bir gelenek olarak babadan oğula aktarılarak yeni nesillere sosyalleşme süreçlerinde aşılacaktır. Öyleyse Şanlıurfa'daki hakim ekonomik üretim biçimine bakılarak yörenin bir tarım toplumu olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Çünkü ekonominin büyük kısmını tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır. Dolayısıyla Kottak, Russell, Hawiland, Gökçe ve diğer sosyolog ve antropologların çokeşliliğin nedenleri arasında tarım toplumu olmayı saymaları, Şanlıurfa bölgesi açısından da kabul edilebilir bir nedendir. Ekonomik üretimin büyük kısmının tarıma dayalı olması, sosyal yapının bu doğrultuda şekillenmesine olanak vermektedir. Tarıma dayalı ekonomik üretim, nüfus ve tarımsal işgücünü önemli kılmaktadır.

¹¹³ Gökçe, *Evlilik Kurumuna :Sosyolojik Bir Yaklaşım*, s.389, 390

Kişi, kırsal kesimde tarıma yönelik işlerini gerçekleştirmek için işgücüne ihtiyaç duymakta, bu ihtiyacını geçici emek kiralama veya emek satın alma yolu ile değil, birden fazla evlilik yaparak sahip olduğu çocuklarla bir ömür boyu ihtiyaç duyduğu emek ve iş gücünü elde ederek karşılamaktadır. Böylece kırsal kesimde tarımsal faaliyet için çökeşlilik bir gereklilik haline gelmektedir. P.Kottak, ekonomik üretim ve istihdamın aileye bağlı olduğu bu tip yapılar için şunları ifade eder; “hane başlıca üretim birimidir. Ne kadar çok eş varsa o kadar emekçi var demektir. Ayrıca üretim, daha çok servet anlamına gelir. Bu servet tek tek ilave eşleri çeker. Servet ve çok eş haneye ve reise daha çok prestij getirir.”¹¹⁴ Şanlıurfa kırsalında yaptığımız görüşme ve mülakatlar yukarıda bahsedilen savı desteklemektedir. Kırsalda yapılan görüşmelerde, nüfus ve tarımsal işgücü için birden fazla evlenen erkeklerin yüzdesi % 20 olarak çıkmıştır. Bu da Kottak, Russell, Hawiland ve Gökçe'nin sosyal yapı ve çökeşlilik ile ilgili tezlerini doğrulamaktadır.

Yörede var olan tarıma dayalı ekonomik yapı çökeşlilik için bir zemin oluştururken bu ekonomik yapı içerisinde belirli bir maddi standarda sahip olan bireyler de ekonomik düzeylerine bağlı olarak çökeşli evlilik yapmaktadır. Kişinin gelir durumu ile sosyal hayata katılımı ve toplumsal hayattaki imkanlardan yararlanması arasında çok yönlü ilişki vardır. Gelir durum ile evlenme tercihleri arasındaki ilişkiye bakıldığında; Şanlıurfa yöresindeki çökeşlilik ile bireyin ekonomik durumu arasında kent ve kırsala göre farklı özellikler gösteren uygulamalar söz konusudur. Örneğin kırsal alanda iyi derecede ekonomik bir düzeye sahip olmak, topluluk değerleri açısından çökeşli evlilik için bir neden olarak görülmektedir.

Kent merkezinde de bu anlayışa yönelik çökeşli evlilik oranları çok az da olsa vardır. Ancak kentte yapılan çökeşli evliliklerin temelinde salt ekonomik yeterlilikten yapılan evlilik çok az sayıdadır. Burada kırsal ve kent ayrımında değişen değer ve normların etkisini görmek mümkündür. O halde Şanlıurfa yöresindeki çökeşliliğe neden olan diğer bir faktör de evlenmek isteyen kişilerin ekonomik durumu olarak sayılabilir.

Bireylerin ekonomik şartları onların bu tür evlilik yapmalarına olanak veren bir diğer nedendir. Çünkü, mülakatlarda özellikle kırsalda bireylerin büyük çoğunluğu çökeşliliği, ekonomik şartlar nedeni ile kendi rahatlarını pekiştirmek üzere yaptıklarını ifade etmişlerdir. Yoksul oldukları halde ikinci evlilik yapanlar ya tesadüfi olarak gerçekleşen bir aşk veya hiç çocuğu olmadığı için çocuk sahibi olma istemi ile evlilik yapan kişilerdir. Bu anlamda görüşme formlarının uygulandığı hane reislerinin % 82'sininin ekonomik durumu normal ve üzerindedir.

¹¹⁴ Kottak, a.g.e,s. 435

Ekonomik durumu düşük olanların oranı ise % 18'dir. Çalışma kapsamındaki hane halkı reislerine yönelik bu oranlar, çokeşli evlilik yapmış olanların ekonomik düzeylerini ortaya koymaktadır. Görüldüğü gibi birden fazla evlilik, aile içindeki birey sayısının artmasına ve beraberinde birtakım ekonomik maliyetlere neden olmaktadır. Özellikle birinci eşten sonraki eşler için ayrı evlerin açılması, ekonomik maliyetleri daha da arttırmaktadır. Öyleyse çokeşli evlilik için bireylerin belirli bir gelir düzeyine sahip olması gerektiği ifade edilebilir. Çünkü çalışma içerisinde kuramsal kısımda bahsedilen Rıfat Özdemir'in Tokat sicilleriyle ilgili araştırmasında ve gerekse Birsen Gökçe'nin yukarıda aktardığı gibi çokeşlilik, genel itibari ile toplumsal tabaka içerisinde zengin diye tabir edilen belirli bir ekonomik düzeye sahip kimselerce daha çok yapılmaktadır.

3.3.2 Aşiret Yapısı

Şanlıurfa sosyal yapısına özgü diğer bir olgu aşiret ve kabile olgusudur. Sözlükte; aynı asıldan gelen, birlikte yaşayan birlikte konup göçen topluluk, oymak, kabile, boy, uruk¹¹⁵ şeklinde tanımlanan aşiret ve kabile Tönnies'in cemaat ve cemiyet ayrımında, cemaat tipi toplumsal yapıların bir sonucu olarak ortaya çıkan bu sosyal organizasyonlar, günümüzde halen Şanlıurfa sosyal hayatında etkin bir güce sahiptir.

Diyarbakır yöresinde çokeşli kadınlar arasında bir araştırma yapan Nuran Elmacı, aşiret yapısıyla ilgili şu tespitlerde bulunur; "Güneydoğu Anadolu'nun bazı yörelerinde özellikle kırsal kesimlerinde aşiret düzeni, toplumsal yaşamın temelidir. Aşiret kavramı kan ve akrabalık yoluyla ilişkide bulunan insanları sülale içine alır. Aşiret yaşamında, doğal ve sosyal çevreye karşı korunmak için çok insana, çok erkeğe ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer taraftan aşiretin gücü, topluluğu oluşturan kişi sayısı ve erkek sayısına bağlıdır. Geniş aşiret güçlü aşiret demektir. Güçlü aşiret diğer aşiretler üzerinde sosyal, ekonomik hatta politik yetkilere sahiptir. Bu yüzden bölge erkekleri, çocukları ve erkek çocukları olduğu halde yeniden evlenirler. Bu evlilik toplumda hoş karşılanır. Güçlü aşireti olan kişilerin toplum içindeki statüleri de yüksek olur, canları ve malları da güvence altındadır. Bu nedenle erkekler güçlü aşiretlerden kız alarak o aşiretin bir üyesi olurlar.

¹¹⁵ D.Mehmet Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, aşiret maddesi

Aşiretler arası düşmanlıklar kız vermeyle çözülür. Aynı şey iki aşiretin uyumlu olması, geçinmesi için de geçerlidir. Kız verilirken erkeğin evlenmemiş olması şartı olması aranmaz. Kız evli erkeğe 2. ve 3. eş olarak verilir. Özellikle aşiretteki söz sahibi kimselerin ağa, şeyh ve ekonomik gücü yüksek olanların yeniden evlenmesi toplum tarafından istenir hatta teşvik edilir.”¹¹⁶

Yukarıdaki bilgilerde birkaç nokta dikkat çekmektedir. Sosyolojik bir olgu olarak bölgede varolan aşiret düzeni, doğal olarak tüm toplumsal kurum ve süreçlere yönelik mekanizmalar geliştirmiştir. Bunların başında insan gücü gelmektedir. Kent hayatında sayıca insanının çokluğu, pek de bir anlam ifade etmemektedir. Ancak kırsal kesimde özellikle aşiret ve kabile düzenin olduğu yerlerde yukarıda bahsedildiği gibi topluluğu güçlendiren bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla fazla insan gücüne sahip olmanın yolu evlilikten ve çokeşlilikten geçmektedir.

İkinci bir konu, kırsalda kişi kendisinin ve ailesinin geleceğini güvence altına almak, topluluktaki statü ve prestijini arttırmak için güçlü aşiretlerden kız alarak evlenme yolunu tercih etmektedir. Hatta bunun için gerektiğinde ikinci ve üçüncü eş bile almaktadır. Bu davranış, aşiret düzeni içinde yaşamının sonucu olarak evlenme adetlerini etkilemektedir.

Üçüncü önemli diğer bir sosyolojik durum, aşiretler arası çatışma ve kavga halinde kadınların barış aracı ve bedel olarak kullanılmasıdır. Böyle durumlarda kadınlar, aşiret reisine veya oğluna ikinci ve üçüncü eş olarak verilmekte ve böylece aradaki düşmanlık veya çatışma son bulmaktadır. Tabi bu tür kadın alıp vermeler karşılıklı olmaktadır. Burada dikkat çekici olan şey aşiret, düzeninde bu tür uygulamaların topluluktaki organizasyonu sağlaması ve yapının kendi bağlamında sağlıklı işlemesine imkan vermesidir. Ancak tüm bu süreçlerde olan yine kadın kimliğine olmaktadır. Çünkü bütün bu olup bitenlerde kadın, herhangi bir söz hakkına sahip değildir. Tüm bu süreçlerde en çok olumsuz etkilenen kadınlar olmaktadır.

Sonuç olarak aşiret düzeninde; var olan topluluk yapısının devamı için belirli nedenlerle çokeşli evlilikler yapılmaktadır. Bunlar iş gücü, nüfuz sahibi olma, prestij ve sosyal statünün güçlendirilmesi ve aşiretler arası düşmanlıkların sonlandırılması olarak sayılabilir. Yukarıdaki nedenlerle çokeşli evlilikler yapınca bu durum toplum tarafından da meşru ve uygun kabul edilmektedir. Böylece aşiret veya kabile düzeni devam ettikçe çokeşli evlilik de bu süreçlerin bir sonucu olarak devam etmektedir.

¹¹⁶ Elmacı, a.g.e, s.93

3.3.3 Aile Tipi

Toplumun bir parçası olan ailelerin yapısı da, çokeşli evliliklere neden olmaktadır. Geleneksel geniş aile yapısının evlenme adetleri üzerindeki etkileri, ülkemizin çeşitli bölgelerinde yapılan araştırmalarla tespit edilmiş konuyla ilgili bazı istatistiklere ulaşılmıştır. Buna göre; “ Doğu ve Güneydoğu’da çokeşlilik yaygındır. Bölgenin sosyo-kültürel yapısı, çokeşli evliliğin normal görülmesini olanaklı kılmaktadır. Bundan dolayı erkeklerin birden fazla kadınla evliliği sıradanlaşmaktadır. Bölgenin kırsal kesimindeki ataerkil geniş aile çizgisinde, çokeşli evliliğin yaygın olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle çok çocuklu ailelerde çok eşliliğin daha da yaygın olduğu görülmektedir. ‘Çokeşli ve Çok Çocuklu Aile’ araştırmasında Bilgili ve Aydoğan, çok çocuklu hane reislerinin yalnızca % 21.5’inin birden çokeşle evlilik yapmadıkları, büyük bir kısmının % 53 oranında ise ikinci evliliği yaptıkları anlaşılmıştır ”¹¹⁷

Uygulanan görüşme formlarından elde edilen veriler de yukarıdaki bilgileri doğrulamaktadır. Nitekim çokeşli evlilikte bulunmuş olan kadın ve erkeklere yöneltilmiş olan, “evlenmeden önceki aile tipiniz hangisidir?” sorusuna kadınların % 75’i, erkeklerin de % 82’isi geleneksel geniş aile diye cevaplamıştır.

Anne, baba, dede, nine ve evli çocuklardan oluşan geniş aile tipinde aile bireylerinden birinin çokeşli evlilik yapması diğer kimselere örnek olmakta ve bu davranış aile yapısında bir gelenek haline gelmektedir. Nitekim görüşme yapılan kimselerin birçoğundan elde edilen bilgiye göre, kişi, çokeşlilikle ilgili ilk uygulamayı içinde bulunduğu ailesi veya yakın çevresinde (akraba-köy sakinleri) görmekte, ailesi veya akrabaları tarafından uygulanan bu tip evlenme kişide model bir evlenme tarzı izlenimi uyandırmaktadır. Bunun sonucunda aile ve yakın çevrede görülen çokeşli evlenme biçimi, yetişmekte olan yeni nesil tarafından büyüklerinin bir geleneği olarak algılanmaktadır. Özellikle geleneksel (geniş) aile tipi bu zeminin oluşmasında büyük bir öneme sahiptir. Böylece çokeşliliğin, yapılan araştırma bulgularına bağlı olarak geniş aile yapılarında daha çok ortaya çıktığı rahatlıkla ifade edilebilir.

¹¹⁷ Feramuz Aydoğan, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki Sosyo-ekonomik ve Kültürel Yapının Aileye Etkileri*, Sosyal Bilimler Kavşağında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sempozyumu, Van Valiliği Yüzüncü Yıl Üniv., Yayına haz, Ahmet Bilgili, Van 1997, s.27

3.3.4. Geleneksel Yapı

Yörede çokeşliliği doğuran sosyo-kültürel nedenlerden biri de toplumsal yaşamın birçok alanında yoğun bir şekilde görülen geleneksel değerlerdir. Evlenme biçimi (berdel-görücü v.b.), yaşı ve evliliğe yönelişin temelinde geleneksel değerler sisteminin örneklerini görmek mümkündür. Özellikle Harran bölgesinde çokeşliliğe yüklenen anlam, olgunun bir gelenek olarak devam ettirilmesini sağlamaktadır. Bu tür evliliği yapan kişiler, genel olarak çokeşliliği ailesi veya yakın akrabalarında görmektedirler. Bir gelenek olarak algılanan çokeşliliğin nedeni olarak örf ve adetlere vurgu yapmaktadırlar. Yine bunun yanında kişi, hiçbir mecburiyete dayanmaksızın kendi zevki ve rahatı için birden fazla evlilik yapmaktadır. Denilebilir ki, çokeşliliğe yöredeki örf ve adetler izin vermekte, hatta teşvik etmektedir. Görüşme soruları arasında olan ve erkeklere yöneltilen “ Niçin birden fazla evlilik yaptınız?” sorusuna çalışmaya katılan erkeklerden kentte olanlar% 4, kırsalda olanlar ise % 7 oranında örf-adetler nedeni ile evlendim diye görüş belirtmiştir.

Evlenme biçimi; berdel, görücü, beşik kertmesi, görüşüp anlaşma v.b yöntemler ve evlilikte tarafların eğilim ve taleplerinin dikkate alınıp alınmaması evlenme sonrasındaki aile hayatını yakından etkilemektedir. Çalışma kapsamındaki hane halkından elde edilen bilgilere göre, evlenme tercihleri ve evlilikte kişilerin görüşünün alınıp alınmaması da çokeşliliğe neden olmaktadır. Özellikle aile zoruyla evlenme, akraba evliliği ve berdel türü evlenme biçimleri eşler arası uyum problemlerine, bunun sonucunda ise çokeşliliğe neden olmaktadır.

İlk evlilikte berdel türü evlilik yapan, aile zoru ile evlendirilen veya akraba evliliği yapanlar belirli bir süre sonra ikinci evliliği tercih etmektedirler. Bunun nedeni evlenme anında özgür iradenin olmaması, gönülsüz akraba evlilikleri ve küçük yaşlarda yapılan evlenmelerdir. O halde bu duruma bağlı olarak gerçekleşen evlenmeler, çokeşliliği doğuran nedenler arasında sayılabilir.

Gap yöresinde; Mardin, Adıyaman, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Gaziantep illerini kapsayan bir araştırmada akraba evliliğinin illere göre dağılımı incelenmiştir. Bu çalışmaya göre akraba evliliğinin en yüksek olduğu iller arasında ilk sırada % 54.9 ile Mardin, % 54.7 ile Şanlıurfa çıkmıştır.¹¹⁸

¹¹⁸ GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması, s.282

Bunun yanı sıra çokeşli evliliklerde kişinin evlilik sürecinde özgür iradesinin olmayışı, aile ve akraba baskısı sonucu yapılan birden fazla evlilikler uygulanan görüşme formu sonuçlarına yansımıştır. Buna göre çokeşli evlenme biçimlerinde aile ve akraba etkisi kadınlarda % 59, erkeklerde ise % 43 olarak çıkmıştır.

Bu sonuçlar halen çokeşli olan kimselerin görüşlerini yansıtmaktadır. Dolayısıyla evlenme anında aile ve akraba baskısı, kişilerin özgür iradesinin olmaması yapılan evliliklerin sağlıklı yürümemesine neden olmaktadır. Boşanmanın hem dini hem de toplumsal normlar açısından yadırgandığı bir sosyal yapıda kişi, eşini boşamak yerine imam nikahı aracılığıyla ikinci evliliğini gerçekleştirmektedir. Evlenme tercihlerine yönelik mekanizma bu şekilde işlediği sürece birden fazla evlilik, bu mekanizmanın bir sonucu olarak devam edip sürmektedir.

Şanlıurfa yöresindeki sosyal yapıdan kaynaklanan bir diğer geleneksel faktör, erkek çocuktur. Tarımsal ihtiyaçlar ve geleneğe bağlı olarak erkek çocuk, yörede kız çocuklara göre daha değerli görülmektedir. Miras, neslin devamı, yaşlılıkta erkek çocukların anne-baba için bir sigorta ve koruyucu unsur olması nedeni ile erkek çocuk daha çok tercih edilmektedir. Ayrıca aşiretçilik ve kabileciliğin etkisiyle, erkek çocuk bir güç ve prestij unsuru olarak görülmektedir. Bu nedenle de bir ailede çok sayıda kız çocuğu olsa da bir erkek çocuğun yerini dolduramamaktadır. Yöredeki çokeşliliğin bir diğer nedeni, erkek çocuğa sahip olma isteğidir. Araştırma kapsamında kadın ve erkeklere yöneltilen, salt erkek çocuk sahip olma amacıyla ikinci evlilik yapılmalı mı? sorusuna kadınların % 51'i erkeklerin ise % 71'i uygundur cevabı vermiştir. Erkek çocuğa atfedilen anlam, birden fazla evlenmeleri yakından etkilemekte ve bu tür evliliklere yön vermektedir.

Birden fazla evliliğin nedenleri arasında yörede var olan geleneksel yapının doğurmuş olduğu değerler de etkili olmaktadır. Birincil gurup ilişkilerinin hakim olduğu topluluklarda kişi toplumsal prestijini arttırmak için birtakım davranışlarda bulunur.

Çok çocuk ve erkek çocuğun toplumsal prestij kaynağı olduğu bir sosyal ortamda, ailesi kalabalık özellikle sayıca daha fazla erkek çocuğa sahip kimseye toplum, ayrı bir değer atfeder. Balaman'ın ifadesiyle; çokeşli evlenmeler küçük topluluklarda güç, varlık ve saygınlık belirtisi olarak kabul görmekte ve varlığını korumaktadır.¹¹⁹

¹¹⁹ Balaman, a.g.e, s.34

Kişi, güç ve varlık elde etmek için çokeşli evliliğe yönelmekte ve böylece toplum içerisinde kendisine yüksek bir pozisyon elde etmeyi amaçlamaktadır.

Çok kadın ve çok çocuk sahibi olmak, böylece topluluk içerisinde belirli bir erke ulaşmak amacıyla da yörede çokeşli evlilik yapılmaktadır. Burada nüfus çokluğuyla toplum içinde nüfuz elde edilmesi ön plandadır. Bu anlamda araştırmanın yapıldığı kent ve kırsal ayrımında ortaya önemli iki sosyolojik bulgu çıkmaktadır. Sahip olunan çok kadın ve çok çocuğun anlam bulduğu kırsaldan çalışmaya katılan erkeklerin % 20'si çokeşli evlilik nedenleri arasında nüfusu da sayarken, aynı durumun pek bir anlam ifade etmediği kentten çalışmaya katılan erkekler, çokeşli evlilik nedenleri arasında nüfus seçeneğini belirtmemişlerdir. Bunun nedeni, kent hayatının daha kompleks ve karmaşık ilişkilere dayalı olmasında yatmaktadır. Kişi ve aynı zamanda topluluk, kırsalda çok kadın ve çok çocuğa sahip olmayı bir prestij kaynağı olarak kabul ederken, kent hayatı ve değerler sisteminde bu herhangi bir prestij kaynağı olarak görülmemekte aksine yadırganmaktadır. Çünkü kırsal alanda var olan yapı içerisindeki geleneksel değerler nedeni ile çok çocuğa sahip olmak kişiye özellikle nüfuz ve toplumsal erk açısından avantaj sağlamaktadır. Ancak kent hayatıyla birlikte değişen değerler sistemi, aynı anlayışın kentte oluşmasına olanak vermemektedir. Bu da kent ve kırsal ayrımında farklılaşan değerler sistemini göstermektedir.

3.3.5 Dinsel Normlar

Sosyal yapı kurumları arasında olan din, evlenme tercihleri üzerinde belirli bir etkiye sahiptir. Bu anlamda Şanlıurfa yöresindeki çokeşliliğe meşruiyet sağlayan diğer nedenlerden biri de din'dir. İslam dininin çokeşliliğe izin veren (Nisa suresi, 3. ayet) hükmü gereği bu tür evlenmeler yapılmaktadır. Fakat dinin buyruğu ile uygulama arasında derin farklar bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerimdeki söz konusu hüküm, belirli şartlar çerçevesinde sınırlandırılmış bu tür evliliğin gelişigüzel yapılmayacağı belirtilmiştir: “ birden fazla evlilik eşler arasında adalet şartına bağlanmıştır. Çünkü ‘eğer eşit davranamayacağınızdan korkarsanız bir tane alın..bu yanılmamanıza daha elverişlidir. ‘Dolayısıyla adaletli davranacağına güvenemeyen kimsenin İslam’a göre birden fazla kadın alması uygun değildir.”¹²⁰ Durum böyle olmasına rağmen günümüzde yöredeki evliliklerin büyük kısmı yukarıdaki çerçeveden düşünülmeden yapılmaktadır. Çokeşlilikle ilgili dinin hükmünün yanı sıra imam nikahı da çokeşli evlilik yapan kişiler için bir çıkış aracı olarak kullanılmaktadır.

Medeni kanuna göre yasal olan evlilik biçimi tekeşli olduğundan çokeşli evli kişiler için resmi nikah imkansız hale gelmektedir. Bu nedenle, çokeşli evlilik yapan kişiler, yapılan evliliğe toplumsal meşruiyet sağlamak için dini nikah yani imam nikahı gerçekleştirmekte ve bu yolla çokeşli evlilik yapmaktadırlar.

Çokeşlilik olgusunun yörede var olmasına çıkış itibari ile İslam dininin söz konusu hükmü meşruiyet sağlamakla birlikte, günümüzde yapılan çokeşli evlilikler dini formdan sıyrılıp, kültürel yapının bir parçası olarak gelenek haline dönüşmüştür. Yani bu tür evlilikler yapılırken kişi, dinin konu hakkındaki hükmünü araştırmaya gerek duymadan kültür normlarına göre hareket etmektedir. Burada çokeşli evliliğe karşı toplumsal bir kabul görülmektedir. Bireyin genel kültür kalıpları içerisinde ailesinde veya çevresinde gördüğü çokeşlilik uygulamaları, onun çokeşlilikle ilgili dinsel boyutu araştırmadan yakın çevresinde tanık olduğu bu uygulamaları referans alarak çokeşliliğe yönelmesine neden olmaktadır. Çünkü görüşmeye katılan kadın ve erkeklerin % 70'i çokeşlilikle ilgili dini hükmü bilmediğini ifade etmiştir.(bkz. tablo-66) Bu da çokeşli evlenmelerin temelinde dinin hangi oranda etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

¹²⁰ Ulvan, a.g.e., s.45

3.3.6. Eğitim Faktörü

Çokeşlilik nedenlerinden bir diğeri; yöredeki eğitim düzeyidir. Eğitim düzeyi ile evlenme tercihleri arasında önemli bir ilişki mevcuttur. Genel olarak bireyin eğitim düzeyi yükseldikçe sosyal hayata katılımı ve yasal normlara uyumu daha da artar. Dolayısıyla, yasalarca yasaklanmış olan ve aile ilişkilerinde çeşitli psiko-sosyal problemlere neden olduğu bilinen çokeşlilik eğitim düzeyi yüksek kişiler tarafından daha az tercih edilmesi beklenir. Bu konu ile ilgili yapılan araştırmalar bu varsayımı doğrulamaktadır. Diyarbakır kırsalında yapılan bir tutum araştırmasında, erkeklerin eğitim düzeyi yükseldikçe çokeşli evliliği uygun görmedikleri saptanmıştır. Ayrıca Chaleby de çokeşli evlilikte sosyal sınıf, coğrafi yerleşim, eğitim olmak üzere üç ölçüte yer verir. Ona göre bunlar, çokeşli evliliğin dağılımını ve yoğunluğunu etkilemektedir.¹²¹

Şanlıurfa yöresindeki eğitim düzeyine bakıldığında oranların çok düşük olduğu görülmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü¹²² verilerine göre; ildeki okur-yazar oranı % 68 olup cinsiyetler arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Erkek nüfusun % 82'si okur-yazar iken bu oran kadınlarda ancak % 52 düzeyindedir. Köylerde ise okuma-yazma oranı; erkeklerde % 78, kadınlarda % 41'dir. İlkokul mezunu olma açısından duruma bakıldığında kadınların % 19.5 'i, erkeklerin ise % 44.4'ü ancak ilkokulu bitirebilmiştir. Eğitim düzeyinin düşüklüğü araştırma sonuçlarında da benzer şekilde çıkmıştır. Görüşme yapılan kadın ve erkeklerin eğitim düzeyinin dağılımı şöyledir. Araştırmaya katılan kadınların % 38'i okuma yazma bilmektedir. Erkeklerde ise bu oran % 86 olarak çıkmıştır. Bu oranlar ildeki genel eğitim verileri açısından erkeklerde % 4 fazla, kadınlarda % 14 düşük olarak çıkmıştır.

Kadın ve erkeklerde eğitim düzeyi yükseldikçe çokeşlilik oranında azalma olduğu yönündeki genel beklenti, çalışmamıza net olarak yansımamıştır. Araştırmaya katılan kadın ve erkeklerin eğitim düzeyi ilkokuldan, lise veya yüksek okula doğru ilerledikçe tablodaki çokeşli kişi oranlarında farklı dağılımlar olmaktadır. (bkz. Tablo-9) Bu anlamda, tesadüfi olarak görüşme formu uygulanan kadınların % 9'u lise, % 1'i yüksek okul, erkeklerin de % 14'ü lise ve % 2'si yüksek okul olarak çıkmıştır.

Erkekler açısından kişinin eğitim düzeyinin artmasıyla çokeşli evlilik yapması arasında doğrusal bir ilişki saptanamamıştır. Çokeşli erkeklerin eğitim düzeylerine bakıldığında ilkokul seçeneğinde bir yığılma olduğu görülmektedir.

¹²¹ Elmacı, a.g.e, s.106

¹²² D.İ.E, a.g.e, s.80

İlkokuldan yüksekokula doğru nisbi bir artış görülürken, okur-yazarlık ölçütüne göre bir ayırım yapıldığında erkeklerde % 86 oranında okur-yazar olan kesimin çokeşli evlilik yaptığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle araştırma varsayımları arasında olan bireyin eğitim düzeyi yükseldikçe çokeşliliğe yönelişinde azalma olduğu yönündeki varsayım erkeklerin bulgularına göre doğrulanmamış olmaktadır. Fakat, kadınlarda okur-yazarlık ölçütüne göre bir kıyas yapıldığında varsayımımız doğrulanmış görünmektedir. Çünkü okur-yazar olan kadın oranı % 38'dir. Dolayısıyla geri kalan % 62 oranındaki kadının okur-yazar olmaması onları çokeşli paydaşı olmalarını büyük oranda etkilemektedir. Araştırma kapsamındaki erkeklerin % 84'ünün ilkökul ve altı eğitim düzeyine sahip olması, kadınların ise % 62'sinin okur-yazar bile olamaması, birden fazla evlilik paydaşı olan kadın ve erkeklerin eğitim düzeyi ile çokeşliliği benimsemeleri arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

İl genelindeki kadınların yaklaşık yarısının okuma yazma bilmemesi, eğitim düzeyinde genel bir düşüşe neden olmaktadır. Bu da kadınların çokeşlilik paydaşı olmalarını daha kolay hale getirmektedir. Çünkü yasalar tarafından kendisine tanınan hak ve sorumlulukların farkında olmayan kadın, yaşadığı toplumsal yapı içerisinde geleneksel yaşam biçimi ve ilişkileri olağan kabul etmektedir. Birincil ilişki biçiminin hakim olduğu topluluk yapısında çok kadın ve çok çocuk teşvik edildiği için çokeşlilik kaçınılmaz olarak ortaya çıkmakta, bir gelenek haline gelen bu olgu kendi hakları ile ilgili hiçbir bir bilgiye sahip olmayan kadınlar tarafından bile uygun görülmektedir.

Kırsal alanda okur-yazarlık oranlarının daha da düşük olduğu göz önünde tutulursa çokeşliliğin kırsalda daha yoğun görülmesinin nedeni daha iyi anlaşılmış olacaktır. Söz konusu yukarıdaki veriler, sosyal bilinci belirleyen ve toplumsal yapıya yön veren rakamlardır. Durum böyle olunca eğitime bağlı olarak gelişen toplumsal olayların tümünde bu veriler etkili olmaktadır. Dolayısıyla bireyin eğitim düzeyi ve donanımı, onun evlenme tercihlerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bireyin eğitim düzeyi arttıkça hayata bakış açısı değişmekte daha rasyonel, eleştirel ve toplumsal davranmaya yönelmektedir. Aksi halde ise topluluk yaşamı içerisinde görmüş olduğu tüm adet ve örf kalıplarını doğru kabul etmekte, bu uygulamalara karşı herhangi bir karşı duruş sergileyememektedir.

Eğitim düzeyi artan kadın, kendi hak ve sorumluluklarını daha iyi kavramakta kadın ve çocuklar açısından çok büyük problemlere yol açan çokeşliliğe karşı daha net tavır takınmaktadır. Ancak aynı şeyi erkekler için söylemek mümkün değildir.

Okur-yazarlık ölçütüne göre bir değerlendirme yapıldığında, erkeklerin büyük çoğunluğunun belirli bir eğitim düzeyi almalarına rağmen koşullar oluştuğunda çokeşli evlilik yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu da erkeklerin çokeşliliğe yönelişinde eğitim faktörünün tek başına belirleyici bir değişken olmadığını, bunun yanında diğer faktörlerin de etkili olduğunu göstermektedir.

3.3.7 Çocuksuzluk

Antropolog B.Malinowski, evlilik ile aile arasındaki ilişkiyi açıklayan tanımında;“ Aile bir grup veya örgüt, evlilik ise çocuk yapmak ve yetiştirmek için yapılmış bir kontrattır.”¹²³ der. Birçok evlilik tanımında da evliliğin gerekçeleri ifade edilirken çocuk yapmak da evlilik için bir neden olarak sayılır. Yine bunun yanında babalık statüsü, evli olan her erkeğin beklentileri arasındadır.

Şanlıurfa yöresinde, çokeşli evlilik nedenleri arasında çocuk sahibi olamama da bir etken olarak görülmüştür. Görüşme esnasında yapılan mülakatlardan elde edilen bilgilere göre; evli olduğu halde eşinden hiç çocuk sahibi olamayan kimse, belirli bir süreden sonra bazen eşinin onayını alarak ve bazen de ona danışmadan ikinci evlilik yapmaktadır. Bu durumda kadın da, boşanma yerine eşinin ikinci bir eş almasına boyun eğmektedir.

Çocuksuzluğa bağlı olarak yapılan çokeşli evlenmelerde, bireylerin eğitim düzeyleri ve toplumdaki yaygın inançlar da etkili olmaktadır. Çocuksuzluğa neden olan problemin babadan mı yoksa anneden mi olduğu çoğu zaman araştırılmadan ve modern tıp imkanları kullanılmadan erkekler çokeşli evlilik yapmaktadır. Erkeğin çocuksuzluğa neden olan problemi araştırmaya yönelik bir bilinç düzeyinin olmaması, olayın eğitimle ilgili boyutunu gösterirken diğer taraftan toplumdaki erkek egemen anlayışın sonucu olarak çocuksuzluğun erkekten kaynaklanıyor olmasının bir “ayıp” olarak kabul edilmesi yöredeki geleneksel anlayışı göstermektedir. Bu yapı içerisinde olan birey, çocuksuzlukla ilgili sorunu çoğu zaman aşamadığı için herhangi bir girişimde bulunmadan çözümlü çokeşlilikte aramaktadır.

Araştırma kapsamındaki kent ve kırsal alanda uygulanan görüşme formlarında ortaya çıkan bulgulara göre; erkeklerin çokeşli evlenme nedenleri arasında ilk eşten çocuk sahibi olamama da bir faktör olarak sayılmaktadır.

¹²³ Koenig,a.g.e, s.134

Daha önce çalışma içerisinde sözü edilen, Nuran Elmacının Diyarbakır'da yaptığı araştırmada ve Gap Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması (1993) adlı bölgesel araştırmada çocuksuzluk çokeşlilik nedenleri arasında görülen en yaygın faktör olarak çıkmıştır.

3.3.8 Aile İçi İlişkiler

Evlenme ile birlikte başlayan yeni hayatta eşlerin birlikte yaşayabilmesi ve geçinebilmesi karşılıklı bir uyum sayesinde gerçekleşmektedir. Eşler arasında aile yapısını zedeleyecek uyumsuzlukların başlaması bu yapının dağılmasına neden olabilir.

Şanlıurfa yöresinde evlenme sonrası görülen eşler arasındaki olumsuz ilişkiler ve uyum nedeni ile ortaya çıkan geçimsizlik de çokeşliliğe neden olmaktadır. Erken yaşta yapılan evlilikler, eşlerin birbirini iyi tanımadan evlenmeleri, uyum problemleri, berdel, görücü usulü evlenmeler ve benzer nedenlerden doğan ve eşler arasında şiddetli geçimsizliğe sebep olan faktörler birden fazla evliliğe yol açmaktadır. Bu nedenlere bağlı olarak gelişen aile içi problemler, bir süre sonra şiddetli geçimsizliğe dönüşmektedir. Kadına göre daha rahat konumda olan erkek bazen ilk eşini boşayarak ve genelde ise ilk eşinin üstüne ikinci bir evlilik yaparak çokeşliliği gerçekleştirmektedir. O halde eşler arasında çeşitli nedenlerle oluşan geçimsizlik, çokeşli evliliklere neden olmaktadır denilebilir. Yapılan araştırmada görüşme formlarındaki sorular arasında bulunan “niçin çokeşli evlilik yaptınız?” sorusuna ‘diğer’ cevap şikkında görüşmeciler, kent ve kırsal toplamında % 10'luk bir oranla diğer eşleriyle yaşamış olduğu geçimsizliklerin çokeşliliğe neden olduğunu belirtmişlerdir.

Kent ve kırsalda yapılan birden fazla evliliğin nedenleri arasında çıkan kendi rahatım için evlendim seçeneği de aile içi ilişkilere bağlı olarak çalışmaya yansıyan çokeşlilik nedenleri arasındadır. Kentte % 34, kırsalda ise % 24 oranında çokeşlilik nedenleri arasında sayılan “kendi rahatım için” ifadesi, eşler arası ilişkiler, kişinin günlük (ev-aile) hayatındaki gereksinimleri ile cinsel ve psikolojik gereksinimlerini kapsamaktadır.

Kırsalda ev, tarla, bahçe hayatındaki iş yükünün fazlalığı birden fazla yapılan evlilikler ve bu yolla oluşan çocuklar aracılığıyla telafi edilmektedir. Psikolojik ve cinsel gereksinimler ile özellikle ilk eşlerle yaşanan çeşitli problemlere bağlı olarak yapılan çokeşli evlilikler de kendi rahatım ifadesi içinde yer almaktadır.

Çünkü çeşitli nedenlere bağlı olarak evlilikten umulan beklentilerin gerçekleşmemesi, toplumsal değerler açısından boşanmanın uygun görülmediği bir sosyal yapıda bireyin ikinci evlilik yapmasını sağlamaktadır. Ayrıca “kendi rahatım için” ifadesi içinde cinsel doyum sağlamak amacıyla da çokeşlilik yapıldığını ifade etmek gerekir.

Elde edilen bulgular arasında eşlerin geçimsizliğine bağlı olarak yapılan çokeşli evlenmeler, yöredeki baskın değerler gereği sadece erkeğin önünü açmaktadır. Geçimsizlikten kaynaklanan problem şayet kadın ise erkekler ikinci evlilik yaparak, çok nadir de olsa boşanarak problemi çözmektedir. Ancak, geçimsizliğin kaynağı erkek ise kadın toplumdaki erkek egemen anlayış gereği hiçbir şey yapamamakta, istisna denilecek sayıda kadın boşanmayı istemektedir. Onun ötesinde kadın var olan duruma “kader” deyip boyun eğmektedir. Dolayısı ile ilk eşlerle yaşanan problemler, evlilikten umulan beklentilerin karşılanamaması, aile içindeki şiddetli geçimsizlik, geleneksel ve dini değerler açısından boşanmanın uygun görülmediği bir toplumsal yapıda erkekler için çözüm; imam nikahı yoluyla gerçekleşen çokeşli evlilik olmaktadır.

3.3.9 Aşk Faktörü

Araştırma yapılan kent ve kırsalda, görüşme formlarında çokeşlilik nedenleri arasında sayılmayan ancak görüşmecilerin diğer şıkkında ifade ettikleri “aşk faktörü” de Şanlıurfa’da çokeşliliği belirleyen nedenler arasında çıkmıştır. Evli olduğu halde başka bir kadına aşık olup ikinci evlilik yapan kişilere ilişkin veriler, yapılan araştırma sonuçlarında belirli bir yüzdelik olarak görülmüştür. Buna göre evli olup sevgi ve aşk dışında herhangi bir neden olmaksızın ikinci defa evlilik yapan erkek oranı kentte % 2, kırsalda % 8 olarak uygulanan görüşme formunda ortaya çıkmıştır.

Araştırma kapsamındaki köyler arasında bulunan Turluk’ta, görüşme yapılan çokeşli olan bir kişi, ikinci eşine aşık olduğu için aldığını belirtmiş, Suriyeli olan bu akrabası ile evlenebilmek için tam 5 bin dolar başlık parası verdiğini ifade etmiştir. Çoğu zaman bir tesadüf sonucu gerçekleşen bu tür olaylar da Şanlıurfa yöresinde çokeşliliğe etki eden faktörler arasındadır. Bu şekilde gerçekleşen evlenmelerde de takip edilen yöntem, diğer çokeşlilerin yaptığıyla aynıdır. Kişi, genel olarak ilk eşini boşamadan imam nikahıyla çokeşli evlilik yapmaktadır.

Sonuç olarak; Şanlıurfa yöresinin sahip olduğu sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi, coğrafi ve dini şartları ile bölgedeki hakim normlardan kaynaklanan değerler ve bunların bireyin psikolojisi üzerindeki etkileri çokeşli evliliğin bu bölgede ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, birden fazla evliliğin tek bir faktörle açıklanması mümkün değildir. Çokeşlilik çok yönlü ve çok boyutlu bir olgu olarak toplumsal yapı içerisindeki bireyler tarafından gerçekleştirilmektedir. Çokeşlilik yapı ve fonksiyon açısından Şanlıurfa kent ve kırsalında farklılık gösteren bir olgudur. Kentteki çokeşlilik daha çok geçimsizlik ve çocuksuzluk nedeni ile yapılırken kırsalda bu tip evliliklerin nedeni nüfus, işgücü, siyasi nüfuz, örf ve maddi güç olarak ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle denilebilir ki çokeşliliğin Şanlıurfa yöresine özgü sosyal şartları mevcuttur. Bu şartlar çokeşliliğin yörede varlığını devam ettirmesine imkan vermekte ve kültür kalıpları içerisinde yeniden ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Özellikle kırsal alandaki sosyo-kültürel yapılanma çokeşliliğin yörede devam etmesini olanaklı kılmaktadır. Kırsal alandaki ekonomik faaliyetin tarıma dayalı olması, bunun yanı sıra birincil ilişkilerin hakim olduğu topluluk örgütlenmesi ve buna bağlı değerler sistemi çokeşliliğe ortam hazırlayan yapının temel taşlarını oluşturmaktadır. Durum böyle olunca kırsal alanda çokeşlilik daha yoğun görülmektedir. Örneğin Gap yöresinde yapılan ve

Mardin, Diyarbakır, Gaziantep, Şanlıurfa ve Adıyaman illerini kapsayan bir çalışmada, yörede % 4.6 olarak görülen çökeşli evli kimselerin % 70.8'nin köyde, % 29.2'sinin de kentte yaşadığı saptanmıştır.¹²⁴ O halde kuramsal bölümde birçok sosyolog ve antropolog tarafından ifade edilen; çökeşliliğin tarım ekonomisi ve geleneksel değerler sisteminin hakim olduğu toplumsal yapıda ortaya çıktığı tezi, Şanlıurfa yöresi için geçerli olmaktadır.

3. 4. Günümüzde Çökeşliliğe Bakış Açısı

Şanlıurfa bölgesindeki yöreye özgü şartlar nedeni ile ortaya çıkan çökeşlilik olgusu günümüzde halen belirli sebeplere bağlı olarak varlığını korumaktadır. Özellikle araştırma yaptığımız kırsal kesimde çökeşli evlilik yaygın bir şekildedir. Nitekim Pınar İlkaracan'ın “Doğu Anadolu’da Kadın ve Aile ” adlı makalesinde bildirdiğine göre çökeşlilik ve kuma olgusu ülkemizde halen var olan bir olgudur; Bu tür evliliklerin üçte ikisi % 64 oranında Güneydoğu Anadolu bölgesinde, üçte biri de % 36 oranında Doğu Anadolu da görülmektedir.¹²⁵

1994 yılında yapılan başka bir araştırmaya göre Güneydoğu Anadolu Bölgesinde kocası birden fazla evli olan kadınların oranı % 7.7 çıkmıştır. (Araştırmaya katılan kadın sayısı 1895’ tir.) Çökeşli evliliğe Şanlıurfa’nın Suruç, Harran, Bozova ilçelerine bağlı köylerinde ve Diyarbakır’ın Bismil ve Silvan ilçelerine bağlı köylerinde daha çok rastlanmıştır. Örneğin Suruç’a bağlı Kesmecik köyünde 50 haneden 12’sinde erkeklerin birden fazla kadınla evlenmiş oldukları gözlenmiştir.¹²⁶

Şanlıurfa yöresindeki çökeşlilik hakkında kent ile kırsal arasında bir karşılaştırma yapmak gerekirse kentteki evliliklerin çocuksuzluk, şiddetli geçimsizlik ağır hastalık hali v.b nedenlere bağlı olarak yapıldığı ancak bunun yanında kırsal kesimdeki çökeşlilik nedenlerinin farklılaştığı söylenebilir. Çünkü, kırsalda yapılan evliliklerin büyük kısmı ataerkil yapının bir sonucu olarak nüfus, daha fazla işgücü, kalabalık aile ve bunun neticesinde sosyal ve siyasi nüfuz-prestij elde etmek amacıyla yapılmaktadır.

¹²⁴ GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Ankara, 1993, s.282

¹²⁵ Nevin Başaran Alkan, *Anadolu’da Çökeşlilik ve Kuma Olgusu*, İ.Ü., Sosyal Bilimler Enst.(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001, s. 40

¹²⁶ GAP Bölgesinde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması, Yöneticiler İçin Özet, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, 1994

Dolayısıyla, tarım kültürünün bir sonucu olarak örf ve adetlere yerleşen çokeşlilik olgusunda, kırsal kesimde tarımda sulamaya geçişle birlikte görece bir artışın olduğu söylenebilir.

Çokeşlilik paydaşı olan kadınlar açısından olgu farklı değerlendirilmektedir. Araştırma kapsamındaki Taşlıca köyündeki kadınlardan birisi hiçbir neden yokken eşinin bir daha evlenmesine anlam veremediğini ve bu davranışın önüne geçecek hiçbir müdahale hakkının olmamasına neden olan sosyo-kültürel şartlardan şikayetini dile getirmişti. Kadınların düşüncelerini daha yakından gösteren görüşme sonuçları bu durumu daha da somut hale getirmektedir. “ Çokeşlilik, sizce gerekli midir? ” sorusuna; görüşme yapılan kadınların % 81’i çokeşliliği gereksiz bulduğunu ifade etmiştir. Yine kadınlara yöneltilen “Kuma sözünden rahatsız oluyor musunuz? ” sorusuna verilen cevap günümüzde kadınların çok eşliliğe bakış açılarını ortaya koymaktadır. Kadınların % 85’i kuma sözünden duyduğu rahatsızlığı belirtmiştir.

Çokeşli evlilik paydaşı olan kadınların eğitim düzeyi, onların çokeşli evliliğe yönelik bakış açılarına etki etmektedir. Çünkü bu tür evlilik paydaşı olan kadınların çoğunun eğitim düzeyi çok düşüktür. Çalışmaya katılan kırsal ve kentteki kadınların sadece % 22’si okuma yazma bilmekte, % 6 ‘sı ilkokul okumuş, ancak % 10’u lise ve yüksek okul okuyabilmiştir. % 62’lik oran ise okuma-yazma bilmemektedir. Dolayısıyla eğitim düzeyi düşük olan kadınlar yasaların kendilerine vermiş oldukları hak ve sorumluluklar hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları ve bu yasal hakları kullanma yol ve yöntemlerini bilemedikleri için çokeşli evliliği bilinçsiz bir şekilde kabul etmektedirler. Bu da birden fazla evliliğe yönelik uygulamaların ne kadar bilinçsizce yapıldığını ortaya koymaktadır.

O halde denilebilir ki kitle iletişim araçları, kentleşme, sosyal süreçlere katılma (özellikle okuma-yazma, halıcılık, dikiş nakış kursları v.b mesleki ve eğitici kurslar) kadınlarda bilinç düzeyinin artmasına, kendi haklarını bilmesine ve böylece çokeşliliğe karşı daha rasyonel tavır almalarına neden olabilir.

Araştırma kapsamındaki kişilerden almış olduğumuz bilgilere dayanarak bundan 15-20 yıl öncesine oranla, kadınların günümüzde çokeşliliğe karşı oluşlarını daha rahat ifade edebildiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla bilinç düzeyinde ortaya çıkan ilerleme, çokeşli evlenmelere etki etmekte ve yöredeki çokeşli evlenmelere yön vermektedir.

Buna somut bir örnek, kadınlara yöneltilen “çok eşliliği çocuklarınıza önerir misiniz?” sorusuna verilen cevaptır. Kadınların % 91’i çocuklarına çokeşliliği tavsiye etmediğini ve etmeyeceğini ifade etmişlerdir.

Günümüzde çocuksuzluk, erkek çocuk istemi, eşlerinin ağır hastalıkları v.b nedenlerle çokeşli evlilik yapan erkekler, kanuni yaptırımdan dolayı farklı çıkış noktaları geliştirmiştir.

Bu da, dini nikah sonucu yapılan evliliklerden doğan çocukları noter aracılığıyla babanın kendi nüfusuna almasıdır. Hukukta “ Tanıma ” olarak nitelenen bu durum, birinciden sonraki eşlerden doğan çocukların “babanın, nüfus memuruna veya mahkemeye yazılı başvurusu veya resmi senette ya da vasiyetnamesinde yapacağı beyanla gerçekleşir.”¹²⁷

Bu uygulamada çocuk hangi anneden doğmuşsa nüfus cüzdanına o kişinin adı yazılır. Böylece, birden fazla evlilik yapanlar çocuklarının eğitim, miras ve sağlık gibi haklardan faydalanmasını sağlamış olmaktadır.

Günümüzde kitle iletişim araçları ve ulaşımın gelişmesi sonucu ister kırsalda ister kentte olsun kadın ve erkek, artık sosyal hayat hakkında daha bilgili olmakta ve toplumsal sürece katılma noktasında daha aktif olmaktadır. Şanlıurfa yöresinde uzun yıllardan beri geleneksel olarak devam eden çokeşli evlilik olgusu, günümüzde iletişim, ulaşım imkanlarının gelişmesi ve çeşitli eğitim süreçleri (kentte ve kırsaldaki yaygın ve örgün eğitim süreçleri) sayesinde bu tür evlilik tercihlerinde belirli bir azalmaya neden olmuştur. Kentte çokeşli evlilikler, görelî olarak az yapılırken kırsalda durum tam tersidir. Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki 5 ili kapsayan bir araştırmada bölgede % 4.6 olarak görülen çokeşliliğin kent ve kır dağılımına bakıldığında, bu tür evliliği yapan hane halkı reislerinin % 70.8’i köyde, % 29.2 ‘sinin ise kentte yaşadığı tespit edilmiştir.¹²⁸ Dolayısıyla kırsal alanda toprağa bağlı tarımsal faaliyetin içinde olan erkek, tarıma yönelik işgücü kaygısı taşıdığı, aşiret ve kabile şartlarının gerektirdiği çok çocuk ve nüfuz sahibi olma anlayışından kurtulamadığı için çokeşli evlilik yapma düşüncesini halen devam ettirmektedir.

¹²⁷ *Türk Medeni Kanunu*, Zafer Ergün, Adil Yay. Ankara, 2002, madde-295, s.75

¹²⁸ *GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması*, s.282

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ŞANLIURFA YÖRESİNDE ÇOKEŞLİLİK OLGUSU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI ve TABLOLAR

4.1. Hane Halkı Yapısı

Araştırmanın yapıldığı Şanlıurfa merkez ve köylerinin hane halkına ilişkin nüfus oranı, hane halkı sayısı, kent ve kırsalda nüfusun dağılımı, kadın erkek oranları, eğitim düzeyi, cinsiyete göre işgücü ve istihdam oranları, kent ve kırsalda cinsiyete göre evlenme oranları, ekonomik faaliyet açısından nüfusun dağılımı gibi veriler, Devlet İstatistik Enstitüsü 2000 yılı Nüfus Sayımı¹²⁹ verileri baz alınarak aşağıda açıklanmıştır.

Buna göre; 2000 yılının verileri göz önünde tutulursa, çalışmanın yapıldığı evren olan Şanlıurfa İli, ilçeler, bucak ve köylerle birlikte toplam nüfus oranı 1.442.422'dir. Toplam nüfusun kent, köy ve ilçelere göre dağılımı aşağıda tablo halinde verilmiştir.

Tablo-1 Şanlıurfa il ve ilçeleri demografik dağılımı

	Kadın	Erkek	Toplam
İl geneli	694.493	748.929	1.443.422
Şehir	399.346	442.783	842.129
Köy	295.147	306.146	601.293
Merkez	256.768	277.938	534.706
Akçakale	36.030	41.231	77.261
Birecik	37.116	37.555	74.671
Bozova	32.223	33.619	65.842
Ceylanpınar	32.770	35.047	67.817
Halfeti	17.944	16.458	34.402
Harran	27.286	28.972	56.258
Hilvan	18.746	19.665	38.411
Siverek	108.295	115.807	224.102
Suruç	38.810	43.437	82.247
Viranşehir	88.505	99.200	187.705

Kaynak; D.İ.E, 2000 yılı nüfus verileri

¹²⁹ T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Ankara,2000

Şanlıurfa yöresindeki genel nüfus yapısına bakıldığında kentteki dağılımın kırsala göre biraz daha fazla olduğu görülmektedir. Cinsiyete göre il ve ilçelerin dağılımında kadın ve erkek oranları arasında çok az bir fark bulunmaktadır. Oysa kuramsal bölümde birçok sosyolog ve antropolog çokeşlilik nedeni olarak kadın ve erkek arasındaki nüfus farklılığına vurgu yapmaktaydı. Yörede görülen polijini tipi çokeşlilik için kadın nüfusunun erkek nüfusuna oranla daha fazla olması gerekirken tabloda da görüldüğü gibi yöredeki kadın-erkek dağılımı yaklaşık olarak aynıdır. Bu da çokeşliliğin kadın-erkek arasındaki nüfus farklılığından öte başka nedenlere dayalı olarak yapıldığını göstermektedir.

Tablo-2 Araştırma Yapılan Köylerin Cinsiyet dağılımı

Köyler	Kadın	Erkek	Toplam	Görüşme yapılan		
				Kadın	Erkek	Toplam
Ayanlar	63	75	138	6	4	10
Aşağı Alınca	216	215	431	4	2	6
Bakımlı	440	422	862	5	5	10
Çamlıdere	442	909	1351	5	6	11
Dinçkök	193	193	386	4	7	11
Horoz	366	308	674	3	3	6
Kaynaklı	439	465	904	6	4	10
Ovabeyli	155	141	296	4	7	11
Taşlıca	185	179	364	6	3	9
Turluk	385	396	781	3	3	6
Uğurlu	1527	1792	3319	2	3	5
Yardımcı	676	666	1342	2	3	5
Toplam	5087	5761	10.848	50	50	100

Kaynak:D.İ.E. 2000 Yılı Nüfus Verileri

Araştırma için elde edilecek bulgularda yeterlilik ve güvenilirliğin artması için köylerin seçiminde yörenin genel karakterini yansıtacak nitelikler aranmıştır. Bu nedenle etnik ve kültürel açıdan yörenin sosyolojik yapısına uygun değişik köyler seçilmiştir. Köylerin cinsiyet dağılımı, yörenin genel yapısına uygundur. Bazı köylerde bazen erkek ve bazen de eşler görüşmeyi kabul etmedikleri için kadın-erkek dağılımında farklılıklar oluşmuştur.

Tablo-3 Araştırma Yapılan Mahallelerin
Cinsiyet dağılımı

Mahalleler	Hane Sayısı	Nüfus	Görüşme Yapılan		
			Kadın	Erkek	Toplam
Bağlarbaşı	2339	14972	7	5	12
Eyyübiye	1315	9023	6	7	13
İmam Bakır	784	5247	6	4	10
Karşıyaka	1269	11755	4	6	10
Muradiye	2115	13151	6	5	11
Süleymaniye	3181	12797	4	6	10
Ahmet Erseven	3294	18111	4	5	9
Hızmalı	440	2614	5	3	8
Yenişehir	3712	20489	4	5	9
Akşemsettin	1500	10.000	4	4	8
Toplam	19.949	118.159	50	50	100

Şanlıurfa Belediyesi Numarataj Şefliği Mahalle İstatistikleri

Köylerin seçiminde olduğu gibi kent merkezindeki mahallerin seçiminde de kentin yapısını yansıtacak değişik gelir ve meslek gruplarının olduğu mahalleler araştırma kapsamına alınmıştır. Yine mahallelerde de görüşme formunun uygulanmasını istemeyen kadın ve erkekler olduğu için dağılımda farklılıklar oluşmuştur. Bu nedenden dolayı hem köy hem de mahallerdeki kadın ve erkekler arasında birebir karı-koca ilişkisi yoktur.

Tablo-4 Cinsiyete Göre Şanlıurfa'daki Genel Eğitim Oranları
(6 Ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus)

Eğitim Düzeyi	Kadın		Erkek		Toplam	
	F	%	F	%	F	%
Okuma yazma bilmeyen	157.911	65.8	52.492	21.2	210.403	43.2
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitiremeyen	17.186	7.1	17.876	7.2	35.062	7.2
İlkokul	46.645	19.4	109.520	44.3	156.165	32
Ortaokul veya dengi meslek okulları	6.138	2.5	22.778	9.2	28.916	5.9
Lise veya dengi meslek okulları	7.605	3.1	28.587	11.5	36.192	7.4
Yükseköğretim	3.771	1.5	15.274	6.1	19.045	3.9
Bilinmeyen	664	0.2	340	0.1	1004	0,2
Toplam	239.920	100	246.867	100	486.787	100

Kaynak:D.İ.E. 2000 Yılı Nüfus Verileri

2000 yılı verilerine göre; ildeki okur-yazar oranı % 68 olup cinsiyetler arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Erkek nüfusun % 82'si okur-yazar iken bu oran kadınlarda ancak % 52 düzeyindedir. Köylerde ise okuma-yazma oranı erkeklerde % 78, kadınlarda % 41'dir il merkezinde okuma-yazma oranı ise % 77'dir. İlkokul mezunu olma açısından duruma bakıldığında kadınların % 19.5 'i, erkeklerin ise % 44.4'ü ancak ilkokulu bitirebilmiştir. Kadınlarda okuryazarlık oranının düşüklüğü yapılan çalışmadaki bulgularla benzer çıkmıştır.

Yöredeki ortalama hane halkı büyüklüğü 6.9'dur. Siverek ilçe merkezi hane halkı büyüklüğü en yüksek oranla 8.9, Birecik hane halkı büyüklüğü, en düşük oranla 5.4'tür. Kadın-erkek kıyaslamasında 2000 yılı verilerine göre yörede 100 kadına 108 erkek düşmektedir.

Hane halkında kadın başına düşen çocuk sayısı DİE'nin 2000 yılı verilerine göre binde, altı yüz altmış ikidir. Yani 1000 kadına 662 çocuk düşmektedir. Hane halkı ekonomik durumlarına bakıldığında üretim, istihdam ve işgücü açısından değişik dağılımlar oluşmaktadır. Ekonomik faaliyetler açısından yöredeki toplam nüfusun istihdam edilen alanlara göre dağılımında belirli alanlarda yığılma olduğu görülmektedir.

Tarım ve avcılık alanında istihdam gören kişi sayısı 312.542'dir. Bu rakamın çok azı avcılığa karşılık gelirken söz konusu sayının büyük kısmı tarımda çalışmaktadır. Hane halkının sanayi sektöründeki dağılımı da çok az bir düzeydedir. 13.935 olan bu sayı yöredeki ekonomik faaliyetin tarıma ve buna bağlı sektörlerde yığılmasına neden olmuştur.

DİE'nin 2000 yılı verilerine göre, toplam nüfus içinde kadınların işgücüne katılma oranları % 40.8, erkeklerde ise bu oran % 67.8'dir. Bunun yanında istihdam edilen kadın oranı artış hızı % 40, erkek oranı ise % 31.6'dır. Özellikle tarım sektöründe kadınların işgücü olarak kullanması yukarıdaki oranların erkeklerden daha yüksek çıkmasını sağlamıştır. Nitekim istihdam edilen toplam nüfus içinde; erkekler % 80 oranında iken kadınlar % 95 oranındadır. Bu da tarımsal işgücünde kadın ve ondan doğacak çocukların önemini dolayısıyla çokeşliliğe yönelişin nedenini göstermektedir.

Hane halkı yapılarında cinsiyet oranı ve evli olma durumu DİE'nin 2000 yılı verilerine göre, bütün yöredeki kadın oranı 694.493, erkek oranı ise 748.929'dur. Yöredeki evli hane halkı sayısına bakıldığında 12-65 yaş nüfus içerisinde kadın ve erkek toplamı 476.584'tir. Bu oranda 233.401 erkek ve 243.183 kişi ise kadındır. İl merkezindeki evli kadın oranı 71.040 kişi, erkek oranı ise 67.617 kişidir. Kalan kesim ise ilçe ve köyleri temsil etmektedir. Evli kadın ve erkek sayısı arasındaki farkta çokeşli evlilik yapmış olanların da olduğunu belirtmek gerekir.

4.2 Örneklem Nitelikleri

Yürürlükteki kanunlara göre yasaklanmış olduğu halde yöremizde sosyolojik bir olgu olarak devam eden çokeşlilik ve özellikle erkeğin birden fazla kadınla evliliğini araştırmak üzere kent merkezi ve kırsaldan görüşme formundaki soruları cevaplandırmayı kabul eden 200 kişi ile yapılan görüşme sonucu aşağıdaki veriler elde edilmiştir. Araştırmanın sonuçları tablolar halinde, çalışmaya hane halkından katılan kadın ve erkeklerin cinsiyet, meslek, eğitim düzeyi ve yerleşim yeri gibi genel nitelikler, sonra kadın ve erkeklere yönelik araştırma bulgularını içeren tablolar halinde ayrı ayrı verilmiştir. Daha sonra ise çapraz tablolarda elde edilen veriler hem kendi içerisinde hem de araştırma varsayımlarıyla karşılaştırılıp yorumlanmıştır.

Görüşme yapılan hane halkındaki kadın ve erkeklerin hepsi karı-koca değildir. Bazı ailelerde, kadınlardan veya erkeklerden görüşme yapılmasını kabul etmedikleri için araştırmaya katılan tüm kadın ve erkekler arasında bir aile bağı olduğu söylenemez. Bu nedenle bazı tablolarda

farklı dağılımlar oluşmuştur. Araştırma Mayıs, Haziran, Temmuz 2003 tarihlerinde yapılmıştır. Görüşme formu; çökeşliliğin, yerleşim yeri, ekonomik durum, eğitim düzeyi, mesleki konum, aile tipleri ile ilişkisi, çökeşli evlilik yapanların evlenme öncesi, evlenme dönemi ve evlilik sonrası durumlarına yönelik çeşitli sorulara verilen cevapları kapsamaktadır.

Tablo-5 Cinsiyet dağılımı

Cinsiyet	Kent frekans	%	Kırsal frekans	%
Kadın	50	50	50	50
Erkek	50	50	50	50
Toplam	100	100	100	100

Araştırmaya birden fazla evlilik yapan 100 erkek, (bunların 50'si kent, 50'si kırsaldan) ve çökeşli evlilik yapmış olan birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü eş konumundaki kadınlar arasından görüşme yapmayı kabul eden 100 kadın (50'si kent, 50'si kırsaldan) katılmıştır.

Tablo-6 Doğum yerine göre dağılım

Yerleşim yeri	Kadın Frekans	%	Erkek Frekans	%
Şehir	21	21	19	19
İlçe	12	12	9	9
Kasaba	1	1	-	-
Köy	66	66	72	72
Toplam	100	100	100	100

Araştırma hem kent hem de il kırsalında yapılmasına karşın çalışmaya katılan hane halkındaki kadınların % 66'sı, erkeklerin ise %72'sinin kırsal kökenli olması, araştırma varsayımlarından çökeşlilik geleneğinin kırsalda daha yoğun yapıldığı görüşünü desteklemektedir. Kentten 100 kişi çalışmaya katılmasına karşın kentte yaşayan kimselerin büyük çoğunluğu da kırsal kökenli çıkmıştır. Çünkü doğum yeri kent olan erkek oranı % 19, kadın oranı ise % 21 olarak tabloya yansımıştır.

Tablo-7 Konuşulan ana dile göre dağılım

Ana dil	Kadın frekans	%	Erkek frekans	%
Arapça	34	34	48	48
Kürtçe	58	58	49	49
Türkçe	8	8	3	3
Toplam	100	100	100	100

Araştırmaya katılan hane halkındaki kişilerin konuştukları ana dil, kadınlar arasında % 58 oranında Kürtçe, % 34 oranında Arapça ve % 8 oranında ise Türkçe, erkekler arasında % 49 oranında Kürtçe, % 48 oranında Arapça ve % 3 oranında Türkçe şeklinde çıkmıştır. Tesadüfi olarak seçilen çokeşli kişilerden araştırmaya daha çok aşiret ve kabile mantığının hakim olduğu Kürtler ve Arapların girmiş olması yöredeki sosyo-kültürel yapının profilini gözler önüne sermektedir.

Tablo-8 Mesleki dağılım

Meslek	Kadın frekans	%	Erkek frekans	%
İşsiz-çalışmıyor	-	-	1	1
Ev hanımı	97	97	-	-
Çiftçi	1	1	50	50
İşçi	-	-	3	3
Memur	2	2	36	36
Esnaf	-	-	9	9
Serbest-gündelikçi	-	-	1	1
Toplam	100	100	100	100

Çokeşli evlilik yapmış olan hane halkındaki erkeklerin %50 'si çiftçi ,% 36'sı memur,% 9'u esnaftır. Kadınların ise % 97'si ev hanımı % 2'si memurdur. Kadınların büyük çoğunluğunun ev hanımı olması bu tür evliliğe yönelişin temelinde kadınların kendi haklarını bilmeme ve sosyal hayattan yeterli oranda yararlanmama gibi faktörler yatmaktadır. Erkeklerin % 50'sinin çiftçilikle uğraşiyor olması, bu tür evliliğin halen bir nüfuz ve işgücü sağlama aracı olarak görülüyor olmasının en büyük göstergesidir. % 36'lık memur oranı ise daha çok çocuk sahibi olamama ve ilk eşle olan şiddetli geçimsizlik sonucu yapılan evlilikleri belirtmektedir.

Tablo-9 Eğitim düzeyine göre dağılım

Eğitim düzeyi	Kadın Frekans	%	Erkek frekans	%
Okur-yazar değil	62	62	14	14
Okuma-yazma biliyor	22	22	26	26
İlkokul	6	6	44	44
Lise	9	9	14	14
Yüksekokul Üniversite	1	1	2	2
Toplam	100	100	100	100

Araştırma kapsamında bulunan hane halkındaki erkek ve kadınların eğitim düzeyi onların çokeşliliğe yaklaşımlarını etkilemektedir. Çalışmaya katılan kadınların eğitim düzeylerine bakıldığında % 62'sinin okur yazar olmadığı geri kalan % 38'inin ancak belirli bir eğitim alabildiği görülmektedir. Bu yüzdelik içindeki dağılımda da okuma-yazma bilenler % 22, ilkokul % 6, lise % 9 ve yüksekokul % 1 olarak çıkmıştır. Kadınlara oranla erkeklerin eğitim düzeyleri daha yüksek görünmektedir. Erkeklerde okur-yazar olmayan oran % 14, okuma-yazma bilen % 26, ilkokul % 44, lise % 14 ve yüksek okul % 2 olarak tabloya yansımıştır. Çokeşli erkeklerin eğitim düzeylerine bakıldığında ilkokul seçeneğinde bir yığılma olduğu görülmektedir. İlkokuldan yüksekokula doğru nisbi bir artış görülürken okur-yazarlık ölçütüne göre bir ayırım yapıldığında % 86 oranında okur-yazar olan kesimin çokeşlilik yaptığı anlaşılmaktadır. O halde araştırma varsayımları arasında olan bireyin eğitim düzeyi yükseldikçe çokeşliliğe yönelişinde azalma olduğu yönündeki varsayım erkeklerin bulgularına göre doğrulanmamış olmaktadır. Ancak kadınlarda okur-yazarlık ölçütüne göre bir kıyas yapıldığında varsayımımız doğrulanmış görünmektedir. Çünkü okur-yazar olan kadın oranı % 38'dir. Dolayısıyla geri kalan % 62 oranındaki kadının okur-yazar olamaması onları çokeşli paydaşı olmalarını daha kolay hale getirmektedir.

İldeki genel eğitim verileri (bkz. tablo-4) ile yukarıdaki tablo, genel bir kıyas yapma açısından karşılaştırıldığında Okur yazarlık ölçütüne göre kadınlarda çokeşlilik okur-yazar olmayan kesim içerisinde daha yaygın görülürken (% 65.8), erkeklerde okur-yazar olan kesim içerisinde (% 78.8) çokeşlilik daha yoğun çıkmıştır. Öyleyse iki tablo arasındaki kıyasta elde edilen bulgu, tablo-9'daki sonuçlarla benzer çıkmıştır. Çünkü her iki tabloda da kadınların okur-yazarlık oranı artarken çokeşlilik azalmaktadır. Ancak erkeklerin okur-yazarlık oranının artması, çokeşliliğe yönelişlerine engel teşkil etmemektedir.

Bunda yöredeki geleneksel değer ve normların etkili olduğu düşünülmektedir. Çocuksuzluk, erkek çocuk ve ilk eşle olan şiddetli geçimsizlik gibi faktörler, eğitilmiş erkek üzerinde sosyal bir baskı oluşturmaktadır. Özellikle çocuksuzluk ve erkek çocuk konuları “ayıp” ve yadırganma nedeni olarak algılandığı için bireyin eğitim düzeyi ne olursa olsun genel olarak çözüm, çekeşlilikte aranmaktadır.

Tablo-10 Evlenmeden önceki aile tipinin ne olduğu hakkındaki dağılım

Aile tipi	Kadın Frekans	%	Erkek Frekans	%
Büyük (geniş) aile	75	75	82	82
Çekirdek aile	25	25	16	16
Cevapsız	-	-	2	2
Toplam	100	100	100	100

Çalışmaya katılan hane halkındaki birden fazla evlilik yapmış olan erkeklerin % 82’si anne, baba, dede, nine ve evli çocukların hep birlikte aynı aile ortamını paylaştığı geniş aile, % 16’sı da anne, baba ve evlenmemiş çocukların olduğu çekirdek aile yapısı formundaki ailelerde yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Kadınların % 75’i geniş aile, % 25 ‘i ise çekirdek aile ortamında yetiştiklerini belirtmiştir. Araştırmanın varsayımları arasında olan polijinin geniş aile yapılarında daha çok rastlandığı varsayımı yukarıdaki bulgular ışığında kanıtlanmış bulunmaktadır. Çokeşli evlilik geniş aile yapısının bir sonucu olarak ortaya çıkmakta ve bu yapı sayesinde devam etmektedir.

4.3. KADINLARA YÖNELİK ELDE EDİLEN BULGULAR

Görüşme formundaki sorular, kent ve kırsalda hem kadınlar hem de erkeklere yönelik bulguları elde etmek üzere hazırlanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde Şanlıurfa kent ve kırsalında bulunan çokeşli paydaşı kadınların çokeşli evliliğe ilişkin görüşleri tablolar halinde verilmiştir

Tablo-11 Kadınların yerleşim yerine göre dağılımı

Yerleşim yeri	Frekans	%
Kent	50	50
Kırsal	50	50
Toplam	100	100

Araştırmaya Şanlıurfa kent merkezinden 50, Şanlıurfa kırsalından 15 köyden 50 olmak üzere 100 bayan katılmıştır..

Tablo-12 Kadınların evlenme biçimi hakkındaki dağılım

Evlenme biçimi	Frekans	%
Görücü	65	65
Berdel	14	14
Görüşüp tanışarak	17	17
Aile zoru	3	3
Cevapsız	1	1
Toplam	100	100

Birden fazla evlilik yapan erkeklerle evlenen kadınların % 65'i görücü usulü, % 4'ü berdel, % 17'si görüşüp tanışarak ve % 3'ü ise aile zoru ile evlendiğini ifade etmiştir. Yörede halen evliliklerin büyük çoğunluğu geleneksel anlayışla yapılmaktadır. (görücü-berdel v.b) Kanunen yasak olan birden fazla evlilikler de toplumdan gizli tutulmak amacıyla görücü usulü ve genelde törensiz yapılmaktadır

Tablo-13 Eşlerle olan yakınlık derecesi
hakkındaki dağılım

Yakınlık derecesi	Frekans	%
Akrabam	45	45
Akrabam değil	55	55
Toplam	100	100

Çokeşli evlilik yapmış olan kişi ve bunların eşleri arasındaki akrabalık ilişkilerine bakıldığında % 45'i akraba olan kimselerdir. % 55'lik akrabam değil oranı ise aynı mahalle veya aynı köyü paylaşan kimselerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu tür evliliğin oluşmasında birinci derecede yakın bağlar ve akrabalık önemli bir etken olarak görülmektedir.

Tablo-14 Kadınların kaçınıcı eş olduğu
hakkındaki dağılım

Eş konumu	Kent		Kırsal	
	Frekans	%	Frekans	%
Birinci	18	36	16	32
İkinci	26	52	28	56
Üçüncü	5	10	5	10
Dördüncü	1	2	1	2
Toplam	50	100	50	100

Tablodaki dağılım, bize aynı zamanda yöredeki birden fazla evlenmelerin kaç kadar olduğu hakkında ipucu da vermektedir. Kente baktığımızda, % 52 ile ikinci evlilikler ön sırada gelmektedir. Üçüncü ve dördüncü eş alma % 12 gibi düşük bir orandadır. Kırsaldaki dağılımda da yaklaşık benzer oranlar mevcuttur. İkinci evlilikler % 56, üçüncü ve dördüncü evlilikler kentteki ile aynı oranda çıkmıştır. Bu da yöredeki çokeşli evlilik yapmış olan kimseler arasında dört eşli olanların az olduğunu göstermektedir.

Tablo-15 Kadınların evlenme yaşı hakkındaki dağılım

Evlenme yaşı	Kent		Kırsal	
	Frekans	%	Frekans	%
14 ve altı	7	14	8	16
15-20	27	54	32	64
21-25	5	10	7	14
26-30	11	22	3	6
Toplam	50	100	50	100

Yörede genelde küçük yaşta evlenmelerin yaygın olduğu bilinmesine rağmen görüşme sonuçlarında bu oranın düştüğü gözlemlenmiştir. Kent ve kırsalda toplamda % 30'luk oranda 14 yaş ve altında evlenmeler gerçekleşmiştir. Evlenmelerin büyük çoğunluğu 15-20 yaş aralığında olmaktadır. Evlenme yaşında görülen yükselme son yıllardaki sosyo-kültürel gelişme ve kadınlara yönelik çalışmalara bağlı olarak geliştiği söylenebilir.

Tablo-16 Çokeşli evlilikte aile ve akraba etkisinin olup olmadığı hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
Evet	59	59
Hayır	40	40
Cevapsız	1	1
Toplam	100	100

Birden fazla evlenmelerde aile ve akraba etkisinin fonksiyonu üzerine kadınlara yöneltilmiş olan bu soruya, kadınların yapmış olduğu evliliklerde aile ve akrabalarının etkisi % 59 oranında olmuştur. % 40 oranında ise kadınlar, evliliklerinde aile ve akrabalarının etkisinin olmadığını ifade etmişlerdir. Ailelerin yaklaşık % 60'ı kendi kızlarının evlenme tercihlerinde önemli bir ağırlık göstermektedir. Bu da eş seçiminde kadınların görüş ve tercihlerinin kısıtlanması anlamına gelmektedir.

Tablo-17 Kur'an-ı Kerimdeki çokeşli evlilikle ilgili ayetin bilinmesi hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
Evet biliyorum	19	19
Hayır bilmiyorum	81	81
Toplam	100	100

“Kur'an-ı Kerim'deki çokeşlilikle ilgili ayeti biliyor musunuz?” sorusuna, Çalışmaya katılan kadınların % 81'i Kur'an-ı Kerim'in çok eşli evliliğe izin veren hükmünü bilmediğini belirtmiştir. % 19'luk oran ise söz konusu hükmü bildiğini ifade etmiştir. Dinin çokeşli evlilikle ilişkisini ortaya koyan bu tablodaki bulgulara göre, kadınların evlenme konusundaki tutumlarında dini bilgilerinin yetersiz olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo-18 Kadınlarda din çokeşli evliliğe izin vermeseydi yine evlenir miydiniz sorusuna verilen cevap hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
Evet	5	5
Hayır	94	94
Cevapsız	1	1
Toplam	100	100

Şayet, İslam dininin çokeşlilik hakkında yasaklayıcı emri bulunsaydı, yine çokeşli evlilik yapar mıydınız sorusuna kadınların, % 94'ü hayır cevabı vermiştir. Bu oran yukarıdaki tablo ile kıyaslandığında kadınların çokeşli evlilikle ilgili dini bilgileri olmasa da bu tür evliliğe yönelik yasaklayıcı bir dini hükümle karşılaştığında çokeşli evlilik yapmayacağını göstermektedir. Dinin yasaklayıcı hükmüne rağmen evet çokeşli evlilik yaparım diyenlerin oranı ise % 5'tir. Yörede din, evlenme üzerinde belirleyici bir etken olarak görülmektedir.

Tablo-19 Çokeşliliğin gerekliliği
hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
Evet	13	13
Hayır	81	81
Cevapsız	6	6
Toplam	100	100

Görüşme yapılan kadınlara yöneltilen; sizce çokeşlilik gerekli midir? Sorusuna kadınların % 81'i hayır demiştir. Çokeşliliğin gerekliliğine inanan kadın oranı ise %13'tür. Kadınların büyük çoğunluğunun gözünde erkeklerin birden fazla evlilik yapmaları gereksiz görülmekte ve bu oran olarak tabloya % 81 olarak yansımaktadır.

Tablo-20 Erkek (koca) hiç çocuk sahibi değilse ikinci evlilik yapmalı mı
sorusuna verilen cevabın dağılımı

Görüş	Frekans	%
Uygundur	73	73
Uygun değildir	20	20
Fikrim yok	7	7
Toplam	100	100

Çocuk sahibi olmak üzere ikinci evlilik yapmak uygun mudur sorusuna kadınlar, % 73 oranında uygundur, % 20 oranında uygun değildir cevabı vermiştir. Çokeşliğe yol açan faktörlerden en önemlisi olan çocuksuzluk, yöredeki evlenmeleri önemli oranda etkilemektedir. Bu nedenle hiç çocuk doğuramamış kadın, kocasının salt bu amaçla ikinci defa evlenmesini uygun görmektedir. İlginç olan, normal şartlarda üstüne kuma gelmesini istemeyen kadın, şayet çocuk doğuramamışsa eşinin bir daha evliliğine izin vermektedir. Buna yöredeki geleneksel anlayışın yol açtığı söylenebilir. Çocuk doğuramayan kadın, problemin kendisinde olduğunu düşünmekte ve eşinin ikinci evliliğini kabul etmektedir.

Tablo-21 Erkek (koca),erkek çocuk sahibi olmak için ikinci kez evlenmeli mi sorusuna verilen cevabın dağılımı

Görüş	Frekans	%
Uygundur	51	51
Uygun değildir	43	43
Fikrim yok	6	6
Toplam	100	100

Çokeşliliğe yol açan faktörlerden bir diğeri de erkek çocuk istemidir. Bir varsayım olarak kadınlara yöneltilen erkek çocuk için çokeşli evlilik yapılabilir mi? sorusuna kadınların % 51'i, erkek çocuk sahibi olmak için kocalarının ikinci evliliğine izin vermekte, % 43'ü buna gerek olmadığını ifade etmektedir. Yöredeki cinsiyet ayrımı kadınlar arasında da benimsenmiş görünüyor. Erkek çocuğa atfedilen yüksek değer kadınlarda da görülmekte ve bu anlayış; - erkek çocuğun kız çocuğuna üstünlüğü- halen bir olgu olarak yörede devam etmektedir.

Tablo-22 Zengin bir erkeğin ikinci evlilik yapmasının uygunluğu hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
Uygundur	7	7
Uygun değildir	89	89
Fikrim yok	4	4
Toplam	100	100

Çocuk ve erkek çocuk için yapılan ikinci evliliğe izin veren kadınlar salt zengin olduğu için birden fazla evlilik yapan anlayışa % 89 gibi büyük bir oranla karşı çıkmıştır. Ancak kadınların % 7'si buna evet demiştir. % 4'lik oran ise fikir belirtmemiştir. Kadınlar arasında, çocuksuzluk ve erkek çocuk sahibi olmak üzere yapılan birden fazla evlilikler kabul edilebilir sayılırken, salt gelir fazlalığı nedeni ile erkekler tarafından yapılacak çokeşli evlilikler % 89 gibi büyük bir oranla reddedilmekte ve uygun görülmemektedir.

Tablo-23 Kocanın eşlere eşit (adaletli) davranması
hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
Evet adaletli	58	58
Hayır adaletsiz	40	40
Cevapsız	2	2
Toplam	100	100

Erkeklerin eşler arasında adalet ve eşitlik sağlanması hakkındaki bu soruya kadınlar % 40'lık bir oranla çokeşli evlilik yapmış olan kocalarını adaletli bulmadıklarını, kadınların % 58 'i ise eşlerini kendilerine karşı adaletli bulduklarını ifade etmişlerdir. Birden çok eşle evlilik yapmış erkeklerin, eşler arasında eşit ve adaletli davranma noktasında başarılı olmadıkları kadınların ifadesinden anlaşılmaktadır.

Tablo-24 Kocayla yaşanan sorunlar konusu hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
Problem yaşamıyorum	35	35
Eşler arası eşitlik	25	25
Zaman	11	11
Ekonomik	16	16
Cinsel	2	2
Yaş farkı	2	2
Çocuklar	6	6
Geçimsizlik	3	3
Toplam	100	100

Karı-koca arasında yaşanan problemlere yönelik yukarıdaki soruya, kadınların özgür cevap vermedikleri anlaşılmaktadır. Çünkü görüşme esnasında genel olarak kadınların yanında kocaları veya kumaları bulunmaktaydı. Bu nedenle kadınların % 35'i eşleri ile problem yaşamadığını ifade etmiştir. Kadınların eşleri ile en çok yaşadığı problem ise % 25 oranla eşler arası eşitliktir.

Geçimle ilgili parasal sorunlar % 16, eşlerin bir diğerine zaman ayırtmaması % 11, Çocuklar % 6 , cinsellik ve eşler arası yaş farkı % 2 oranında görülen problemlerdir. Buna göre çokeşli evliliğin kadın ve erkek arasında çok boyutlu sorunlara neden olduğu ifade edilebilir.

Tablo-25 Kumalar arası ilişkiler
hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
İyi	17	17
Normal	44	44
Fena değil	29	29
Kötü	10	10
Toplam	100	100

Kumalarınızla ilişkileriniz nasıl? sorusuna kadınların % 44'ü normal, % 29'u fena değil, % 17'si iyi diye cevap vermiştir. Kötü diyenlerin oranı ise % 10'dur. Bu oranlara bağlı olarak genel olarak kumaların kendi aralarında geçindiği iyi ifade edilebilir. Ancak özellikle kırsalda görüşme yapılırken kumaların aynı yerde olması yaşanan problemlerin açıkça ifade edilmesini engellemiştir. Fakat buna rağmen % 10'luk bir kesim kumalarıyla ilişkilerinin kötü olduğunu belirtmiş, % 29 da fena değil diyerek ilişkilerdeki belirsizliğe vurgu yapmıştır.

Tablo-26 Çokeşli evlilik yaşağının kalkması
hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
Evet	70	70
Hayır	29	29
Cevapsız	1	1
Toplam	100	100

Çokeşli evlilikten dolayı bir çok problem yaşayan kadınlara, bir varsayım olarak çokeşlilikle ilgili yasak kalkmalı mı? diye sorulduğunda, % 70 oranında kadınlar, yaşağın kalkması gerektiğini ifade etmiştir. Yasak devam etmeli diyen kadın oranı ise % 29'dur. Kadınlar çokeşliliğin getirmiş olduğu problemlere rağmen söz konusu yaşağın kalkmasını % 70 oranında benimsemiş görünüyorlar.

Tablo-27 Tüm eşler için resmi nikahın olması
hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
Evet	72	72
Hayır	28	28
Toplam	100	100

Tüm eşler için resmi nikah olmalı mı, sorusuna kadınların % 72'si evet bütün eşler için resmi nikah olmalı diye cevap vermiştir. % 28 oranında kadın ise hayır cevabı vermiştir. Tablodaki oranlara bakıldığında, resmi nikah da kadınların büyük çoğunluğunca istenmekte sosyal ve ekonomik imkanlardan tüm eşlerin yararlanması çalışmaya katılan kadınlar tarafından talep edilmektedir. Bu duruma kuma olarak giden kadınların yaşamış olduğu sorunlar yol açmaktadır. İmam nikahı ile evlenen kadın, herhangi bir olumsuzluk anında hiçbir resmi hak talep edememektedir. Ayrıca çocukların çeşitli haklardan yararlanması da resmi nikahın kadınların büyük çoğunluğunca istenmesinin diğer bir nedenidir.

Tablo-28 Kuma sözünden rahatsız olma
hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
Evet	85	85
Hayır	14	14
Cevapsız	1	1
Toplam	100	100

Tabloya yansıyan oranlara göre; kuma sözünden rahatsız oluyorum diyen kadın oranı % 85'tir. Bunun nedeni toplumda kumalık statüsüne yüklenen olumsuz imaj ve aile içi diyaloglarla yakından ilişkilidir. Çünkü, kadınların büyük çoğunluğu kuma sözünden rahatsız olduğunu ifade etmiştir. Kuma sözünden rahatsız olmayan kadın oranı ise % 14 olarak tabloya yansımıştır. Erkeğin eşinin üstüne başka bir eş alarak aileye kuma getirmesi kadınları endişelendirmektedir. Özellikle aynı mekanı paylaşmak zorunda kalan kumalar için bu problem daha da büyümektedir. Çünkü resmi nikah, erkeğin eşlere karşı farklı uygulamaları ve aileye en son katılan eşin daha değerli görülmesi kumalar arasındaki ilişkiyi olumsuz etkilemektedir.

Dolayısıyla bir kadın için kumalık statüsü bütün bu olumsuzlukları yaşamak olduğundan kadınlar kuma olgusuna karşı çıkmaktadırlar. Kumalığı olumlu olarak görenler ise genelde aileye en katılan kadınlardan oluşmaktadır. % 85 oranındaki kumalık statüsünden rahatsız olma ifadesi, araştırma varsayımları arasında olan çokeşliliğin aile içi ilişkilerini olumsuz etkilediği görüşünü kanıtlamaktadır.

Tablo-29 Çokeşli evliliğin aile kurumuna etkisi
hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
Olumlu	10	10
Olumsuz	90	90
Toplam	100	100

Kadınlara yöneltilen, çokeşli evliliğin aile kurumuna etkisi hakkında neler düşünüyorsunuz? sorusuna kadınların % 90'u olumsuz diye cevaplamıştır. Kadınların ancak % 10'u çokeşliliğin aile kurumuna olumlu katkısının bulunduğunu ifade etmiştir. % 90 oranındaki olumsuz görüş, çokeşliliğin aile kurumu üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir. Çokeşli evlenme, özellikle kadın ve çocuklar açısından büyük çapta psiko-sosyal problemlere yol açmaktadır. Erkeğin kumalara yaklaşımı, resmi nikah ve çocuklara yönelik uygulamalar nedeni ile aile içerisinde çeşitli problemler yaşanmaktadır. % 90 oranındaki olumsuz görüşü aynı zamanda araştırma varsayımı olan çokeşliliğin aile içi ilişkileri olumsuz etkilediği ve çeşitli problemlere yol açtığı yargısını da doğrulanmış bulunmaktadır.

Tablo-30 Evlilikten sonraki aile tipi
hakkındaki dağılım

Aile tipi	Frekans	%
Geniş aile	41	41
Çekirdek aile	59	59
Toplam	100	100

Çokeşli evlilik paydaşı olan kadınlara yöneltilen evlilikten sonraki aile yapınız hangi aile tipine uymaktadır soruna kadınların % 59'u evlendikten sonra çekirdek aile tipinde, % 41'i ise geniş aile yapısında yaşamını sürdürdüğünü ifade etmiştir.

Evlenmeden önce % 75 olan geniş aile oranında % 34'lük bir düşüş olmuştur. (Kadınlarda evlenmeden önceki aile tipi için bkz.tablo-10) Evlilik sonrası aile tiplerinde geniş aileden çekirdek aileye doğru bir geçişin olduğu söylenebilir.

Tablo-31 Kadınların ifadesi ile çocukların çokeşli evlilik hakkındaki görüşleri hakkındaki dağılım

Görüş	Kız Frekans	%	Erkek Frekans	%
Olumlu	9	9	13	13
Olumsuz	74	74	66	66
Cevapsız- çocuk yok	17	17	21	21
Toplam	100	100	100	100

Çocukların çokeşli evlilikten ne derecede etkilendiğine yönelik bu soruya, annelerinin ifadesi ile kız çocukların %74 'ü, erkek çocukların ise % 66'sı "çokeşli evliliği" aile yapıları için olumsuz bulmuşlardır. Çokeşliliği olumlu bulan erkek çocuk oranı % 13 kız çocuk oranı ise % 9'dur. Erkeklerle oranla kızlar % 8 daha fazla çokeşliliği olumsuz görmüşlerdir. Bunun nedeni kızların ev içinde erkeklerle oranla daha çok bulunması ve aile içinde çokeşlilikten dolayı oluşan problemleri yakından görmeleridir. Bu da çokeşli evlilikten kızların daha olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Bu tablodan da çokeşliliğin aile içi ilişkileri ne oranda etkilediğini görmek mümkündür. Annelerin yanı sıra aynı aile ortamını paylaşan çocuklar da çokeşliliğin getirmiş olduğu problemlerden etkilenmektedir.

Tablo-32 Kadınların çokeşliliği çocukları için uygun görüp görmedikleri hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
Evet	8	8
Hayır	91	91
Cevapsız	1	1
Toplam	100	100

Çocuklarınıza çokeşliliği önerir misiniz? sorusuna kadınların % 91'i hayır diye cevap vermiştir. Çocuklarına çokeşliliği öneren kadın oranı ancak % 8 olabilmektedir. Kadınların kesin bir tavırla çokeşliliği çocukları için istemediği tabloda görülmektedir.

Hayır yüzdesinin yüksek olması, çokeşli evliliklerin kadınlar açısından birçok olumsuzluğu beraberinde getirmesiyle yakından ilişkilidir.

Tablo-33 Kadınların yaşadığı aile ortamından memnun olması hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
Evet	61	61
Hayır	39	39
Toplam	100	100

Kadınlara yöneltilen, yaşadığınız aile ortamından memnun musunuz? sorusuna % 61 oranında evet, % 39 oranında hayır cevabı çıkmıştır. Kadınların yaklaşık % 40'ı yapmış olduğu çokeşli evlilik sonucu yaşamış olduğu aile ortamından memnun görünmemektedir. Bu da çokeşliliğin aile içi ilişkilerindeki olumsuz etkisini ortaya koymaktadır. Evet yüzdesinin içinde görüşlerinin kocaları veya diğer eşler tarafından öğrenileceği endişesini taşıyan kişiler bulunduğunu da ifade etmek gerekir. Bu nedenle % 60'lık oran içerisinde çokeşli evlilik paydaşı olup görüşlerini gizleyen kadınlar olduğu göz ardı edilmemelidir.

4.4 ERKEKLERE YÖNELİK ELDE EDİLEN BULGULAR

Tablo-34 Erkeklerin yerleşim yerine göre dağılım

Yerleşim yeri	Frekans	%
Kent	50	50
Kırsal	50	50
Toplam	100	100

Araştırmaya kent merkezi ve Şanlıurfa kırsalından 50'şer olmak üzere toplam; 100 erkek katılmıştır. Erkeklerin tümü çökeşli evlilik yapmış olan kişilerden oluşmaktadır.

Tablo-35 Erkeklerin ekonomik durumu hakkındaki dağılım

Ekonomik durum	Frekans	%
Çok iyi	17	17
İyi	34	34
Normal	31	31
Düşük	15	15
Çok düşük	3	3
Toplam	100	100

Tablodaki sonuçlara bakıldığında çökeşli evlilik yapmış olan erkeklerin belirli bir üst gelir düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Buna göre erkeklerin % 51'inin ekonomik durumu iyi ve üzerindedir. Tabloda ön plana çıkan % 18'lik oran, ekonomik durumu düşük ve çok düşük olanlardır. Ekonomik zorluklara rağmen kişilerin yaptığı bu evlilikler geçimsizlik ve çocuk sahibi olmak üzere yapılmış olan evlilikleri temsil etmektedir. Dolayısıyla birden fazla eşle evliliğin, çeşitli harcama ve giderler nedeni ile normalin üzerinde bir ekonomik düzeyi zorunlu kıldığı görülmektedir. Aileye yeni katılan eşe ayrı ev açma, birey sayısının artması ile temel ihtiyaçları karşılama maliyetlerini de arttırmaktadır. Öyleyse çökeşliliğin belirli bir gelir düzeyini zorunlu kıldığı ifade edilebilir. Buna göre; çökeşliliğin belirli bir ekonomik standarda sahip kimselerce yapıldığı yönündeki varsayımımız da kanıtlanmış olmaktadır.

Tablo-36 Evlenmeden önceki aile tipi hakkındaki dağılım

Aile tipi	Frekans	%
Geniş aile	82	82
Çekirdek aile	16	16
Cevapsız	2	2
Toplam	100	100

Birden fazla evlilik yapmış olan erkeklerin % 82'si evlenmeden önce geniş aile yapısında yaşadığını ifade etmiştir. % 16'sı ise çekirdek ailede yaşadığını belirtmiştir. Çokeşli evlilik yapanların daha çok geniş aile sistemlerinden çıktığı tablodan anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar araştırmanın varsayımlarından olan çokeşli evliğin evlilik öncesi yaşamdaki geniş aile yapılarında daha çok ortaya çıktığı ifadesini doğrulamaktadır.

Tablo-37 Erkeklerin evlenme biçimleri hakkındaki dağılım

Evlenme biçimi	1.eş frekans	%	2.eş frekans	%	3.eş frekans	%	4.eş frekans	%
Görücü	74	74	61	61	13	81.25	1	20
Berdel	14	14	4	4	3	18.75	-	-
Görüşüp tanışarak	9	9	29	29	-	-	4	80
Aile zoru	3	3	4	4	-	-	-	-
Cevapsız	-	-	2	2	-	-	-	-
Toplam	100	100	100	100	16	100	5	100

Erkeklerin yapmış olduğu çokeşli evliliklerde ön plana çıkan evlenme biçimi görücü yöntemidir. İlk eşten dördüncü eşe kadar yapılan evlilikler daha çok görücü yöntemi ile yapılmıştır. Bu oran ilk eşlerde % 74, ikinci eşlerde % 61 olarak çıkmıştır.

Bu oranları ikinci eşlerde % 29 oranı ile görüşüp tanışarak yapılan evlenme biçimi takip etmektedir. Çokeşli tüm evliliklerde görücü yönteminin ön planda olması, bu tür evliliğin toplum tarafından tasvip edilmemesi ve kanuni yasağın etkili olduğu söylenebilir.

Tablo-38 Erkeklerin evlenirken başlık parası vermesi
hakkındaki dağılım

Başlık verme durumu	1.eş frekans	%	2.eş frekans	%	3.eş frekans	%	4.eş frekans	%
Evet Verdim	78	78	77	77	13	80	4	75
Hayır vermedim	22	22	23	23	3	20	1	25
Toplam	100	100	100	100	16	100	5	100

Evlenirken başlık parası verdiniz mi ? sorusuna erkeklerin % 70'inden fazlası ilk eşten itibaren yapılmış olan tüm evliliklerde “evet başlık parası verdim” diye görüş bildirmiştir. Bu anlamda ilk eşlerde % 78, ikinci eşlerde % 77, üçüncü eşlerde % 80 ve dördüncü eşlerde % 75 oranında erkekler başlık parası verdiğini ifade etmiştir. Birden fazla evliliklerde erkeklerde başlık parası vermeden yapılan evlenme oranı % 20 civarında görünmektedir. Yukarıdaki sonuçlara göre, başlık parası halen sosyolojik bir olgu olarak yörede devam etmektedir. Ve birden fazla evliliklerin en az % 70 lik oranlarda başlık parasıyla gerçekleşmesi çokeşli evliliklerde başlık faktörünün etkisini göstermektedir.

Tablo-39 Erkeklerin sahip olduğu eş sayısı
hakkındaki dağılım

Eş sayısı	Frekans	%
İki eş	85	85
Üç eş	11	11
Dört eş	4	4
Toplam	100	100

Çokeşliliğin eş sayısına göre dağılımını bulmaya çalışan bu soruda örnekleme dahil olan erkeklerin % 85'i iki eşli, % 11'i üç eşli, % 4'ü dört eşli olarak çıkmıştır. Çokeşli evlilik yapmış olan erkekler arasında iki eşlilik daha yaygın görülmektedir. 3. ve 4. eşle evlenme, görüşme yapılan erkekler arasında çok düşük oranda çıkmıştır.

Tablo-40 Erkeklerde ikinci eşin akraba olması
hakkındaki dağılım

Yakınlık derecesi	Frekans	%
Akrabam	29	29
Akrabam değil	71	71
Toplam	100	100

İkinci eşinizle aranızda akrabalık ilişkisi var mı? diye sorulan soruya, çökeşli evlilik yapmış olan erkeklerin % 29'u ikinci eşini akrabalar arasından, % 71'i ise aralarında akrabalık bağı bulunmayan kimselerden seçerek evlendiğini ifade etmiştir. Yüzdelere bakıldığında akrabalar arasında kızların ikinci eş olarak verilmesinin yaygın olmayan bir durum olduğu görülmektedir. Ancak akraba olmayan kesim içerisinde komşuluk ve köylülük ilişkisine dayalı yakın sosyal bağlar olabileceği dikkate alınmalıdır.

Tablo-41 Erkeklerin çökeşlilik hakkındaki görüşlerinin dağılımı

Görüş	Kent		Kırsal	
	Frekans	%	Frekans	%
İhtiyaçtır	32	64	33	66
İhtiyaç değildir	14	28	16	32
Diğer-cevapsız	4	8	1	2
Toplam	50	100	50	100

Sizece çökeşlilik bir ihtiyaç mıdır? sorusuna kent ve kırsaldaki erkelerin cevabı yaklaşık olarak aynı çıkmıştır. Çökeşlilik ihtiyaçtır diyen erkekler, kentte % 64, kırsalda % 66 oranında çıkmıştır. Kentte, çökeşlilik ihtiyaç değildir diyen oran % 28, kırsalda ise % 32'dir. Çökeşliliğin ihtiyaç olduğu konusunda Şanlıurfa kent erkeği ile kırsaldaki erkek arasında ortak görüş bulunmaktadır. Bunun nedeni; kentteki erkeklerin de daha önceleri kırsaldan göç edip kente yerleşmiş ailelerden yetişmiş kimseler olması ile açıklanabilir.

Çünkü çalışmaya katılan kadınların % 66'sı, erkeklerin % 72'si kırsal kökenli olarak çıkmıştır.(bkz. Tablo-6) Öyleyse tarım kültürüne dayalı sosyal bir ortamda yetişen bireylerin çokeşliliğe daha olumlu baktıkları ifade edilebilir.

Tablo-42 Erkeklerin birden fazla evliliğinin nedenleri hakkındaki dağılım

Çokeşlilik nedeni	Kent Frekans	%	Kırsal Frekans	%	Genel Toplam	
					Frekans	%
Çocuksuzluk	8	16	9	18	17	17
Nüfus ve işgücü	-	-	10	20	10	10
Erkek çocuk için	4	8	3	6	7	7
Kendi rahatım için	17	34	7	14	24	24
Adet olduğundan	2	4	5	10	7	7
Dini nedenler	11	22	5	10	16	16
1. eşle olan geçimsizlik	3	6	7	14	10	10
Sevgi	1	2	4	8	5	5
Cevapsız	4	8	-	-	4	4
Toplam	50	100	50	100	100	100

Kent merkezinden araştırmaya katılan erkeklerin % 34'ü kendi zevki ve rahatı için evlendiğini ifade etmiştir. Burada “kendi rahatım” ifadesi bireyin günlük ev yaşamı, psikolojik ve cinsel yaşamındaki problemlerine çözüm olmak üzere yapmış olduğu çokeşli evlilikteki rahatlamayı ifade etmektedir. Kırsaldaki en büyük yüzdelerik ,% 20 ile nüfus ve işgücü için yapılan evliliklerde görülmektedir. Kentteki ikinci büyük yüzdelerik % 22 ile çok eşliliğinin dini nedenlere bağlı olarak yapıldığıdır. Kentte, % 16 çocuksuzluk, % 8 erkek çocuk ve % 6 ilk eşle olan geçimsizlik nedeni ile birden fazla evlilik yapıldığı görülmektedir.

Kırsalda ise, çocuksuzluk nedeniyle % 18, kendi rahatı ve ilk eşle olan geçimsizlik nedeniyle % 14, dini nedenler ve adetler nedeniyle % 10 oranında birden fazla evlenmeler yapılmıştır. Kırsal ve kent toplamında % 5'lik bir kesim de ikinci eşe aşık olma (sevgi) nedeni ile birden fazla evlilik yaptığını belirtmiştir.

Tablo-43 Kur'an-ı Kerimde çökeşli evlilikle ilgili ayetin bilinmesi hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
Evet biliyorum	41	41
Hayır bilmiyorum	59	59
Toplam	100	100

Erkeklerin % 59'u Kur'an-ı Kerimde çok eşliliğe izin veren ayeti bilmediğini, % 41'i ise söz konusu ayeti bildiğini ifade etmiştir. Dini hüküm, erkekler arasında kadınlara oranla daha yaygın olarak bilinmektedir. Ancak, erkeklerin büyük bir kısmı da İslam dininin çökeşlilikle ilgili söz konusu ayetini bilmediğini belirtmiştir. Buna, dini hükmün bilinmemesine karşın olgunun kültür kalıpları içerisinde bir gelenek olarak öğrenilmesinin neden olduğu düşünülmektedir.

Tablo-44 Erkeklerde, din çökeşli evliliğe izin vermeseydi yine evlenir miydiniz? sorusuna verilen cevap hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
Evet	13	13
Hayır	87	87
Toplam	100	100

İslam dini çok eşliliğe izin vermeseydi yine çökeşli evlilik yapar mıydınız? sorusuna erkeklerin % 87'si hayır diye cevap vermiştir. Evet diyenlerin oranı ise % 13'tür. Tablodan dini inanç ve eğilimlerin erkeklerin evlenme tarzlarında belirleyici olduğu görülmektedir. Çünkü tablo 39'da çökeşlilikle ilgili ayetin bilinme oranı % 41 çıkmasına karşın çökeşlilikle ilgili dinin yasaklayıcı emri olması halinde bu oran % 87'ye çıkmıştır. Bu da dinin evlenme tercihleri üzerindeki etkisini göstermektedir.

Tablo-45 Çokeşli evlilikte akraba etkisinin olup olmadığı
hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
Evet	43	43
Hayır	57	57
Toplam	100	100

Tabloda, çokeşli evlilik yapmamda akrabalarımın etkisi oldu diyen erkek oranı % 43, hayır olmadı diyenlerin oranı ise % 57'dir. Tablodan çıkan sonuca göre erkeklerin evlenmelerinde yaklaşık yarı yarıya akrabaların etkisi olmuştur. Bu da çokeşli evliliklerin ortaya çıkmasında yakın çevre ve akrabalık ilişkilerinin önemini göstermektedir.

Tablo-46 Erkek (koca) hiç çocuk sahibi değilse ikinci evlilik yapmalı mı
sorusuna verilen cevabın dağılımı

Görüş	Frekans	%
Uygundur	88	88
Uygun değildir	11	11
Fikrim yok	1	1
Toplam	100	100

Araştırmaya katılan erkeklerin % 88'i bir erkeğin eşinden hiç çocuğu olmuyorsa ikinci evlilik yapmalıdır, % 11'i ise buna gerek yok diye görüş belirtmiştir. Erkekler arasında çocuksuzluk birden fazla evlenmenin en büyük nedeni olarak kabul edilmektedir. Çünkü erkeklerin % 88'i eşinin herhangi bir nedenden dolayı çocuk doğuramamasını birden fazla evlilik yapmaya sebep olarak görmekte ve bu amaçla çokeşliliğe yönelmektedir. Aynı soruya kadınlar da % 73 oranında bir erkeğin eşinden hiç çocuğu olmuyorsa ikinci evlilik yapmalıdır diye cevap vermiştir. (bkz.tablo-20) Çocuksuzluk kadın ve erkek arasında çokeşlilik için kabul edilebilir bir neden olarak görülmektedir.

Tablo-47 Erkek (koca),erkek çocuk sahibi olmak için ikinci kez evlenmeli mi sorusuna verilen cevabın dağılımı

Görüş	Frekans	%
Uygundur	71	71
Uygun değildir	28	28
Fikrim yok	1	1
Toplam	100	100

Kız çocuğu olan bir erkeğin, eşinden erkek çocuğu olmuyorsa bir daha evlenmesi uygun mudur? sorusuna erkekler % 71 oranında evet uygundur cevabını vermiştir. Fakat % 28 oranında erkek buna karşı çıkmıştır. Erkek çocuğa yörede atfedilen önem tabloda da kendini göstermektedir. Araştırmaya katılan erkekler, erkek çocuk sahibi olmak için birden fazla evliliği meşru saymaktadır.

Tablo-48 Zengin bir erkeğin ikinci evlilik yapmasının uygunluğu hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
Uygundur	41	41
Uygun değildir	58	58
Fikrim yok	1	1
Toplam	100	100

Ekonomik yeterliliğin çokeşlilik için uygun bir neden olup olmadığı hakkındaki soruda, erkekler, salt zengin olduğu için bir erkeğin ikinci defa evlenmesini % 58 oranında uygun bulmamış, % 41'i ise böyle bir durumun ikinci evliliğe neden olabileceğini uygun bulmuştur. Birden fazla evlilik için çocuksuzluk ve erkek çocuk sahibi olmak meşru bir neden olarak kabul edilirken salt zenginlik açısından bu tür evliliğe erkeklerin % 58'i karşı çıkmıştır.

Tablo-49 Eşlerin mekan paylaşımı
hakkındaki dağılım

Mekan paylaşımı	Frekans	%
Aynı evdeler	19	19
Ayrı evdeler	81	81
Toplam	100	100

Çokeşli evlilik yapmış olan bireylerin en büyük sorunlarından biri mekan konusudur. Eşlere ayrı ev açma konusundaki soruda belirli bir ekonomik düzeyi gerektiren çokeşli evliliklerde eşler için ayrı evlerin tutulması büyük oranda bir zorunluluk haline gelmiş görünüyor. Çünkü birden fazla evlilik yapmış olan erkeklerin bu konudaki ifadeleri arasında çok büyük fark bulunmaktadır. Buna göre erkeklerin % 81'i eşlerine ayrı evler tutmakta, aynı evi paylaşan eş oranı ise % 19'dur. Çokeşli evlilikte eşlerin pek azı aynı ev ortamını paylaşmakta bunun yanında büyük çoğunluk ayrı oturmaktadırlar.

Tablo-50 Erkeklerin ikinci evliliklerini yaparken ilk eşlerinden izin alması
hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
İzin aldım	43	43
İzin almadım	57	57
Toplam	100	100

Birinci eşinizden sonra yapmış olduğunuz evliliklerde önceki eş veya eşlerinizden izin aldınız mı? sorusuna erkekler % 57 oranında hayır, % 43 oranında evet cevabı vermişlerdir. Erkeklerin yarısından fazlası eşlerinden izin veya görüş almaya gerek duymamıştır. Görüldüğü gibi kadının temel yaşama biçimini etkileyen evlenme anında bile kadına söz ve görüş hakkı tanınmamaktadır. Aile içinde karar alma süreçlerine katılım açısından kadınların geri planda tutulduğu görülmektedir.

Tablo-51 Erkeklerin en çok problem yaşadığı eşler hakkındaki dağılım

Eş sırası	Frekans	%
İlk eş	48	48
İkinci eş	6	6
Üçüncü eş	3	3
Cevapsız	43	43
Toplam	100	100

En çok hangi eşinizle problem yaşıyorsunuz? sorusuna sırasıyla % 48 ilk eş, % 6 ikinci eş ve % 3 üçüncü eşle diye cevap verilmiştir. Ancak erkeklerin görüşme yapılan ortamda başka kimselerin (eşlerden herhangi biri, çocuklar v.b) oluşunu dikkate alarak % 43 oranında bu soruyu cevapsız bırakması, yüzdeliğin sağlıklı dağılımını engellemiştir. Fakat bunlara rağmen erkeklerin en çok sorun yaşadığı kimseler, ilk eşler olarak tabloya yansımıştır. Nitekim erkeklerin çokeşlilik nedenleri arasında ilk eşle olan geçimsizliği saymaları bu tablodaki oranlarla ilişkilidir. (bkz.tablo- 42) İlk eşle olan geçimsizlikler de ikinci evliliklerin niçin olduğunu açıklamada bir etken olarak tabloya yansımaktadır.

Tablo-52 Erkeklerin eşlerine karşı adaletli olması hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
Evet	77	77
Hayır	19	19
Ara sıra	4	4
Toplam	100	100

Çokeşli evlilik yapmış olan kişilerin eşler arası ilişkilerine yönelik bu soruya, erkeklerin % 77 'si tüm eşlerine karşı adaletli ve eşit davrandığını, % 19'u ise adaletli olmadığını, % 4'ü ise ara sıra adaletli olduğunu ifade etmiştir. Erkeklerin görelî olarak eşlerine eşit davrandığı kendi ifadelerinde yer almaktadır.

Tablo-53 Erkeklerin eşleri ile yaşamış olduğu problemin nedeni hakkındaki dağılım

Problem	Kent		Kırsal	
	Frekans	%	Frekans	%
Eşitlik-Adalet	4	8	10	20
Zaman	3	6	7	14
Ekonomik	4	8	4	8
Yaş farkı	5	10	-	-
Çocuklar	2	4	-	-
Geçimsizlik	9	18	10	20
Cevapsız	23	46	19	38
Toplam	50	100	50	100

Görüşme formunun hem kadın hem de erkeklere uygulanacağını denekler tarafından biliniyor olması bu soruya net cevap verilmemesine neden olmuştur. Eşlerinizle en çok hangi problemi yaşıyorsunuz? sorusunu, kentteki erkeklerin % 46'sı, kırsaldaki erkeklerin ise % 38'i cevapsız bırakmıştır. Bireylerin bu tutumunun altında, yaşanan problemlerin dışarıya yansımaması kaygısı yatmaktadır. Buna rağmen çalışmaya katılan erkeklerin eşleri ile en çok yaşadığı problemlerin dağılımı sırasıyla şöyledir: geçimsizlik hem kentte hem de kırsalda birinci sıradaki problemdir. Bu oranlar kentte % 18, kırsalda ise % 20'dir. Kırsalda % 20 oranındaki diğer bir problem, eşler arası adalet ve eşitlik ile ilgilidir. Kentteki erkekler arasında % 10 eşler arası yaş farkı, % 8 hem eşitlik ve adalet ayrıca ekonomik problemler olarak çıkmıştır. Kırsalda ise zaman problemi % 14, ekonomik problemler % 8 olarak çıkmıştır. Kırsalda eşler arasında yaş farkı ve çocuklar problem olarak görülmezken, kentte bu durumlar eşler arasında % 10 ve % 4 oranında sorun olarak görülmüştür. Tablodan da anlaşıldığı gibi çokeşli evlenme biçimi aile içinde çok yönlü problemlere neden olmaktadır.

Tablo-54 Erkeklerin ifadesi ile çocuklarının çokeşliliğe bakış açısı
hakkındaki dağılım

Görüş	Kız Frekans	%	Erkek frekans	%
Olumlu	24	24	21	21
Olumsuz	65	65	69	69
Cevapsız- çocuk yok veya çocuk küçük	11	11	10	10
Toplam	100	100	100	100

Çocuklarınız çok eşli evliliği nasıl değerlendiriyor? Sorusuna çokeşli evlilik yapmış olan erkekler, kızlarının % 65 oranında olaya olumsuz yaklaştıklarını, erkek çocukların da benzer şekilde % 69 oranında bu tür evliliği olumsuz gördüklerini ifade etmişlerdir. Çokeşli evliliği normal gören çocuk oranı kız ve erkekler toplamında % 22.5 olarak çıkmıştır. Tablodaki oranlara göre birden fazla evlilik yapan ailelerin çocuklarının bu tür evliliklere olumsuz yaklaştığı ve çokeşliliği tasvip etmedikleri anlaşılmaktadır.

Tablo-55 Erkeklerin çokeşliliği çocuklarına tavsiye etmesi
hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
Evet	19	19
Hayır	79	79
Cevapsız	2	2
Toplam	100	100

Görüşme formundan elde edilen verilere göre birden fazla evlilik yapmış olan erkeklerin çokeşliliği çocuklarına tavsiye etmediği yukarıdaki tabloda anlaşılmaktadır. Çünkü erkeklerin % 79'u çokeşliliği çocuklarına tavsiye etmediğini belirtmiştir. Ancak erkekler, % 19 oranında çocuklarına çokeşliliği tavsiye eden bir görüşü tabloya yansımıştır. Bu oranlara göre çokeşli evlilik yapmış olanların bu tercihlerinden pek de memnun olmadıkları ortaya çıkmaktadır.

Tablo-56 Erkeklerde çokeşli evlilik nedeni ile kaynanalarla yaşanan problem hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
Evet	37	37
Hayır	61	61
Cevapsız	2	2
Toplam	100	100

Çokeşli evlilik yapmış olan erkeklerin kaynana-damat ilişkisine yönelik sorusuna, birden fazla eşim olduğu için kaynanamla aramda problem oldu diyen erkek oranı % 37'dir. Herhangi bir problem yaşamadım diyenlerin oranı ise % 61'dir. Bu oranlara bakıldığında birden fazla kadınla evliliğin aile içi ilişkilerini belirli oranda zedelediği anlaşılmaktadır.

Tablo-57 Erkeklerde çokeşliliğin aile kurumuna etkisi hakkındaki görüşün dağılımı

Görüş	Frekans	%
Olumludur	39	39
Olumsuzdur	61	61
Toplam	100	100

Sizce çokeşliliğin aile kurumuna etkisi nasıldır? sorusuna olumlu diyen erkekler % 39 olumsuzdur diyen erkekler ise % 61'dir. Birden fazla evlilik yapmasına rağmen erkekler, % 61 oranında çokeşliliği aile yapıları için olumsuz bir faktör olarak görmüşlerdir. Çokeşlilikten en fazla etkilenenin kadın olduğu düşünülürse, erkeklerin büyük bir oranda çokeşliliğin aile yapılarına zarar verdiğini ifade etmesi ilginçtir. Buna göre çokeşliliğin hem erkek hem de kadın açısından aile yapısı için pek de yararlı olmadığı kabul edilmektedir.

Tablo-58 Çokeşlilik yasağının kalkması
hakkındaki görüşün dağılımı

Görüş	Frekans	%
Evet	89	89
Hayır	11	11
Toplam	100	100

Bir varsayım olarak çalışmaya katılanlara yöneltilen yukarıdaki soruya, birden fazla evlilikle ilgili yasağın kalkmasına erkeklerin % 89'u evet kalsın cevabını vermiştir. Yasak devam etmeli diyen erkek oranı ise % 11'dir. Tablodaki oranlara bakılırsa çokevlilik yapmış olan erkekler, mevcut kanunun bir an önce değişmesini istemektedir. Bu görüşün ortaya çıkmasında eşler ve çocuklarla ilgili değişik problemlerin yaşanması etkili olmuştur. Çünkü tüm eşlere resmi nikah kıyılmadığı için hem anneler ve hem de nikahsız annenin çocukları birtakım sosyal ve ekonomik olanaklardan yararlanamamaktadır. (sağlık, sigorta, miras gibi)

Ayrıca toplumda kumalık statusüne yüklenen anlam ve çokeşli evlilik yapmış olanlara yönelik olumsuz bakış açısı bu tür evlilikleri yapanları rahatsız etmektedir. Dolayısıyla yasağın kalkması çokeşli evliliği tercih edenlerde yukarıdaki problemler açısından bir rahatlamaya neden olacağı için yasağın kalkması büyük bir çoğunluk tarafından istenmektedir.

Tablo-59 Tüm eşler için resmi nikahın olması hakkındaki görüşün dağılımı

Görüş	Frekans	%
Evet	92	92
Hayır	8	8
Toplam	100	100

Halen geçerli olan tekeşli evlilikte sadece bir eş için resmi nikah yapılmaktadır. Buna bağlı olarak erkeklere yöneltilen, sizce tüm eşler için resmi nikah olmalı mı ? sorusuna % 92 gibi büyük bir yüzde ile evet cevabı çıkmıştır. Hayır diyenler ise % 8' de kalmıştır. Resmi nikah konusunda eşler arasında sosyal ve ekonomik haklarla ilgili problem yaşayan erkekler, çözümü tüm eşler için resmi nikahın olmasında görmektedirler.

Tablo-60 Çokeşlilikten dolayı toplum tarafından eleştiri veya ayıplanma olduğu hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
Evet	28	28
Hayır	72	72
Toplam	100	100

Birden fazla evlenmenin toplumsal boyutuyla ilgili bu soruya erkekler % 72 oranında toplum tarafından herhangi bir eleştiri veya ayıplanmaya maruz kalmadığını ifade etmiştir. Erkeklerin % 28'si ise çokeşli olduğu için ayıplanıp eleştirildiğini belirtmiştir. Hayır yüzdesinin bu kadar yüksek çıkmasında kırsal kesimdeki sosyal değer ve normların etkisi göz ardı edilmemelidir. Çünkü çok kadın ve çok çocuğun yüksek prestij kaynağı kabul edildiği bir ortamda bu prestijin aracı olan çokeşliliğin de ayıplanmaması gayet doğaldır.

Tablo-61 Erkeklerin yaşadığı aile ortamından memnun olması hakkındaki dağılım

Görüş	Frekans	%
Evet	80	80
Hayır	19	19
Diğer-cevapsız	1	1
Toplam	100	100

Şu an yaşadığınız aile ortamından memnun musunuz? sorusunu erkekler % 80 evet, %19 hayır diye cevaplamışlardır. Tablodan çokeşli evlilik yapmış olan erkeklerin hayatlarından memnun olduğu anlaşılmaktadır. Çok az erkek, çokeşli hayattan memnun değildir. Ancak diğer veriler göz önüne alındığında erkeklerin bu soruya rahatlıkla cevap verdiği düşünülemez. Çünkü eşleri ile de görüşme yapılacağını bilen erkeklerin bu soruda görüşlerini tam olarak belirtmedikleri düşünülmektedir.

4.5 ÇAPRAZ TABLOLAR

Araştırma sonucunda elde edilen veriler cinsiyet, eğitim, meslek, yerleşim yeri, ekonomik düzey v.b faktörlerle karşılaştırıldığında ortaya önemli bulgular çıkmaktadır. Bu bölümde görüşme formundaki soruların çeşitli değişkenlerle kıyasını içeren veriler, çapraz tablolar halinde yer almaktadır.

Tablo-62 Doğum yeri ve çokeşliliğin ihtiyaç olması hakkındaki dağılım

Çokeşlilik İhtiyaç mı?	Doğum yeri									
	Şehir		İlçe		Kasaba		Köy		Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
İhtiyaçtır	18	45	8	38	-	-	52	37	78	39
İhtiyaç değildir	20	50	12	57	1	100	78	56	111	55.5
Diğer Cevapsız	2	5	1	4.7	-	-	8	5	11	5.5
Toplam	40	100	21	100	1	100	138	100	200	100

Çokeşlilik ile yerleşim yeri arasında ilişkinin boyutlarını öğrenmek üzere analiz edilen bu tabloda, çokeşliliğe yönelik tutumlarda yerleşim yerleri kendi içerisinde analiz edilmiştir. Şehir yerleşim yerindeki görüşmecilerin çokeşlilik ile ilgili tutumlarına bakıldığında % 50 oranında görüşmeci, çokeşliliğin ihtiyaç olmadığını, % 45'inin ise çokeşliliği bir ihtiyaç olarak kabul ettiğini görmekteyiz. Doğum yeri İlçe olanların %57'si çokeşliliği ihtiyaç olarak görmezken, % 38'i ise çokeşliliğin ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Köyde doğanların görüşlerine bakıldığında % 56 oranında ihtiyaç değil görüşü baskın çıkmaktadır. Çokeşliliği ihtiyaç olarak gören kesim ise % 37 düzeyinde kalmıştır. Kırsal kesim ile kent arasında bir kıyaslama yapmak gerekirse aslında çokeşliliğe bakış arasında kent ile kırsal erkeğinin çok büyük farkı bulunmamaktadır. Yaklaşık olarak kent ve kırsal erkeğinin yüzdeleri aynı olmuştur. Çokeşliliğe karşı aradaki % 8 civarındaki tutum farklılığı araştırmaya katılan kimselerin dağılımı ile ilişkilidir.

Ancak kentteki erkeklerin çökeşliliğe karşı daha net karşı tavır almaları beklenirken durum bunun aksine çıkmıştır. Bunda çocuksuzluk ve ilk eşlerle olan şiddetli geçimsizliğin etkili olduğu düşünülmektedir.

Tablo-63 Eğitim düzeyi ve Çökeşliliğin ihtiyaç olması hakkındaki dağılım

Eğitim düzeyi													
Çökeşlilik İhtiyaç mı?		Okur yazar değil		Okuma yazma biliyor		İlkokul		Lise		Yüksek okul-üniv.		Toplam	
		F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
KADIN	İhtiyaç	5	8	4	18.1	2	33.3	2	25	1	50	14	7
	İhtiyaç değil	53	85.4	18	81.8	4	66.6	5	62.5	1	50	81	40.5
	Cevapsız	4	6.4	-	-	-	-	1	12.5	-	-	5	2.5
	Toplam	62	100	22	100	6	100	8	100	2	100	100	50
ERKEK	İhtiyaç	9	64	16	61.5	27	61	11	73	2	100	65	32.5
	İhtiyaç değil	4	28.5	8	30.7	16	36	2	13	-	-	30	15
	Cevapsız	1	7	2	4.7	1	2	1	6.6	-	-	5	2.5
	Toplam	14	100	26	100	44	100	15	100	2	100	100	50

Eğitim düzeyi ile çökeşlilik arasındaki nasıl bir ilişki olduğuna yönelik bu çapraz tabloda ortaya çıkan bulgular, önemli sonuçlara ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. Buna göre kadın ve erkekler arasında eğitim düzeyinin artması ile çökeşliliğe karşı farklı tavır aldıkları görülmektedir. Çökeşliliğin bir ihtiyaç olduğu konusunda kadın ve erkekler arasında büyük anlayış farkı bulunmaktadır. Kadınlar ve erkekler arasında çökeşliliğe yaklaşım arasında derin farklar bulunmaktadır. Kadınlar tüm eğitim düzeylerinde çökeşliliğe karşı net bir tavır alırken, erkekler ise bunu aksine eğitim düzeyinin her aşamasında çökeşliliği bir ihtiyaç olarak kabul etmektedirler. Kadınlarda çökeşliliğe karşı en yüksek oran % 85.4 ile okur –yazar olmayanlarda çıkmıştır. Çökeşliliği % 50 oranında ihtiyaç olarak kabul eden kadınların yüksekokul-üniversite seçeneğinde çıkması araştırmaya katılan görüşmeci sayısının azlığı ile ilişkilidir.

Diğer tüm eğitim düzeylerinde kadınlar en az % 60 oranında çökeşliliğin ihtiyaç olmadığını ifade etmişlerdir. Erkeklerin eğitim düzeyleri ile çökeşliliği ihtiyaç olarak görmeleri arasındaki yüzdelerle bakıldığında eğitim düzeyi ile çökeşlilik arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Yüksek okul-üniversite seçeneğinin % 100'lük bir oranla çökeşliliği ihtiyaç olarak kabul etmesi görüşmecisi sayısının azlığı ilişkiliyken, % 73 ile bu seçeneği lise eğitim düzeyinin takip etmesi ve diğer tüm eğiti düzeylerinde erkeklerin en az % 60'lık bir oranla çökeşliliği ihtiyaç olarak görmeleri, yöredeki evlenmelerin temelinde eğitim faktörünün dışında da başka faktörler olduğunu göstermektedir. Onun ötesinde, yöre erkeği için geleneksel değerlerin de baskısıyla çocuksuzluk ve şiddetli geçimsizlik hali eğitim düzeyi ne olursa olsun çökeşliliği zorunlu kılan bir nedendir. Birey için çökeşliliği gerektiren herhangi bir durum oluşmuşsa eğitim düzeyini gözetmeksizin çökeşli evliliğe yönelmektedir. Özellikle çocuksuzluk ve erkek çocuğun "ayıp" ve yadırganan bir durum olması bireyi birden fazla evliliğe yönelten değerler sistemi ile ilişkilidir. Burada, yöredeki geleneksel değerlerin bireyler üzerindeki baskısı ve birincil ilişkiler etkili olmaktadır

Tablo-64 Mesleki konum ve Çökeşliliğin ihtiyaç olması hakkındaki dağılım

Çökeşlilik İhtiyacı?	Meslekler													
	İşsiz		Ev hanımı		Çiftçi		İşçi		Memur		Esnaf Gündelikçi		Toplam	
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
İhtiyaçtır	1	100	13	13.4	33	64.7	3	75	24	61.5	4	50	78	39
İhtiyaç değildir	-	-	78	80.4	16	31.3	-	-	13	33.3	4	50	111	55.5
Diğer Cevapsız	-	-	6	6.1	2	3.9	1	25	2	5.1	-	-	11	5.5
Toplam	1	100	97	100	51	100	4	100	39	100	8	100	200	100

Araştırma kapsamındaki kadın ve erkeklerin meslekleri ile çökeşliliğe yönelik bakış açılarındaki ilişkide önemli sonuçlar çıkmaktadır. Buna göre araştırmaya katılan ev hanımlarının % 80.4'ü çökeşliliği bir ihtiyaç olarak görmemektedir.

Bunun yanında tarımsal faaliyetlerin içinde olan çiftçilerin görüşlerinde çökeşlilik % 64.7 oranında bir ihtiyaç olarak kabul edilmektedir. İlgili çekici olan diğer bir bulgu memurların tutumlarında ortaya çıkmaktadır. Belirli bir kültür ve eğitim düzeyine sahip olan memurları yasak olan çökeşliliğe karşı tavır almaları beklenirken bunun aksine % 61.5 oranında memur çökeşliliği bir ihtiyaç olarak görmektedir. Esnafların tutumlarında ise çökeşliliğe karşı kararsız bir tavır görülmektedir. Çökeşliliğin ihtiyaç olup olmaması % 50 oranında kalmıştır. Dolayısıyla, çökeşliliğin ihtiyaç olduğu görüşü tarımsal faaliyetlerle uğraşan çiftçilik gibi meslek gruplarına sahip kimselerce dile getirilmesi tarıma yönelik işgücü ve nüfus gereksinimi ile açıklanabilir. Diğer yandan memurların da çökeşliliği bir ihtiyaç kabul etmesi, çocuksuzluk ve ilk eşle olan geçimsizlik gibi faktörlerin etkisine bağlanabilir. Çökeşliliğe en çok karşı çıkan yüzdeliğe sahip olanların ev hanımı olması ise genelde birden fazla evlenmelerin ev hanımları arasında yaygın olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle görüşme yapılan kadınların büyük çoğunluğunu ev hanımları oluşturmaktadır. Dolayısıyla çökeşli evlilikten en çok etkilenenlerin de ev hanımları olduğu tablodan anlaşılmaktadır.

Tablo-65 Cinsiyete göre çökeşli evlilikte akraba etkisinin olup olmadığı hakkındaki dağılım

Görüş	Kadın		Erkek		Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Evet	59	59	43	43	102	51
Hayır	40	40	57	57	97	48.5
Cevapsız	1	1	-	-	1	0.5
Toplam	100	100	100	100	200	100

Çökeşli evlilik yapmış olan kadın ve erkeğe yöneltilen, çökeşli evlilik tercihlerinizde aile ve akraba etkisi var mıdır? sorusuna, kadınlar % 59, erkekler ise % 43 düzeyinde akraba etkisinin çökeşli evlenme biçimlerinde etkili olduğunu ifade etmiştir. Özellikle kadınlarda aile ve akraba etkisi erkeklere oranla daha yoğun olmaktadır. Kadın ve erkek toplamında ise görüşme yapılan kimselerin % 51'inde çökeşli evlenme eğilimlerinde aile ve akraba etkisinin olduğu görülmektedir. Yakın akrabaların birden fazla evlenmelerde hiçbir etkisinin olmadığını ifade eden toplam kadın-erkek oranı % 48.5'dur.

Tablo-66 Cinsiyete göre Kur'an-ı Kerimde çokeşli evlilikle ilgili ayetin bilinmesi hakkındaki dağılım

Görüş	Kadın		Erkek		Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Evet biliyorum	19	19	41	41	60	30
Hayır bilmiyorum	81	81	59	59	140	70
Toplam	100	100	100	100	200	100

Birden fazla evliliklerin temelinde din faktörünün etkisini bulmayı amaçlayan bu soruya görüşmeye katılan erkeklerin kadınlara göre dinin çokeşliliğe yönelik hükmünü daha yakından bildikleri anlaşılmaktadır. Erkekler, Kur'an-ı Kerimde bulunan ve çokeşliliğe yön veren ilgili hükmü % 41 oranında, kadınlar ise % 19 oranında bildiklerini belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan kadın ve erkeklerin % 70'i dinin çokeşli evlilikle ilgili hükmünü bilmediklerini ifade etmişlerdir. Bu da çokeşli evliliklerin temelinde dinin tek belirleyici faktör olmadığını ve bu tür evliliklerin dinin dışındaki ihtiyaç ve isteklere bağlı olarak yapıldığını göstermektedir.

Tablo-67 Cinsiyete göre din çokeşli evliliğe izin vermeseydi yine evlenir miydiniz sorusuna verilen cevap hakkındaki dağılım

Görüş	Kadın		Erkek		Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Evet	5	5	13	13	18	9
Hayır	94	94	87	87	181	90.5
Cevapsız	1	1	-	-	1	0.5
Toplam	100	100	100	100	200	100

Din ve çokeşli evlenmeler arasındaki ilişkinin boyutlarını ortaya koyan başka bir veri, çalışma kapsamındaki kadın ve erkeklere bir varsayım olarak sorulan şayet din çokeşli evliliğe izin vermeseydi yine çokeşli evlilik yapar mıydınız? sorusunda ortaya çıkmıştır. Buna göre kadınların % 94'ü, erkeklerin ise % 87'isi hayır cevabını vermiştir. Tabloda, kadınların dini buyrukları daha az bilmesine karşın erkeklere oranla daha yüksek oranda hayır yanıtını vermeleri ilgi çekicidir. Kadın ve erkek toplamındaki % 90.5'lik oran, çokeşli evlilikte dini buyruk bilinmese dahi dinin yasaklayıcı emirlerinin dikkate alındığını göstermektedir.

Tablo-68 Cinsiyete göre çokeşliliğin ihtiyaç olması
hakkındaki dağılım

Görüş	Kadın		Erkek		Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
İhtiyaçtır	13	13	65	65	78	39
İhtiyaç değildir	81	81	30	30	111	55.5
Cevapsız	6	6	5	5	11	5.5
Toplam	100	100	100	100	200	100

Çokeşlilik bir ihtiyaç mıdır ? sorusuna kadın ve erkeklerin yanıtları farklı olmuştur. Kadınlar, % 81’lik bir oranla çokeşliliği gereksiz görürken, kadınların % 13’i de çokeşliliği bir ihtiyaç olarak gördüğünü belirtmiştir. Kadınların çokeşliliğe karşı oluşlarının temelinde aile içinde çocuklarla birlikte yaşanan çeşitli problemler neden olmaktadır. Erkeklerin % 65’ i çokeşliliği bir ihtiyaç olarak görürken, % 30’u ise bu tür bir evliliğin ihtiyaç olmadığını ifade etmiştir. Çokeşli evlilik yapmış olmalarına rağmen kadın ve erkeklerin toplamda % 55.5’i birden fazla evliliği bir ihtiyaç olarak kabul etmemektedir.

Tablo-69 Cinsiyete göre Erkek (koca) hiç çocuk sahibi değilse ikinci evlilik yapmalı mı
sorusuna verilen cevabın dağılımı

Görüş	Kadın		Erkek		Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Uygundur	73	73	88	88	161	80.5
Uygun değildir	20	20	11	11	31	15.5
Fikrim yok	7	7	1	1	8	4
Toplam	100	100	100	100	200	100

Çocuksuzluktan dolayı çokeşli evlilik yapılabilir mi? sorusuna kadın ve erkeklerin yanıtları benzer çıkmıştır. Kadınların % 73’ü erkeklerin ise % 88’i hiç çocuğu olmayan bir erkeğin ikinci bir evlilik yapmasını uygun gördüklerini belirtmişlerdir.

Kadınların % 20'si, erkeklerin ise % 11'i bu nedenden dolayı bir erkeği birden fazla evlilik yapmasının uygun olmadığını belirtmiştir. Çocuksuzluk hem kadın ve hem de erkeklerin toplamında % 80.5 düzeyinde ikinci bir evlilik için meşru bir neden olarak görülmektedir. Ancak % 15.5'lik bir oran bunun çokeşliliğe neden olamayacağını belirtmiştir.

Tablo-70 Cinsiyete göre Erkek (koca), erkek çocuk sahibi olmak için ikinci kez evlenmeli mi sorusuna verilen cevabın dağılım

Görüş	Kadın		Erkek		Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Uygundur	51	51	71	71	122	61
Uygun değildir	43	43	28	28	71	35.5
Fikrim yok	6	6	1	1	7	3.5
Toplam	100	100	100	100	200	100

Kız çocukları olduğu halde erkek çocuk sahibi olmak amacıyla çokeşlilik yapılabilir mi? sorusuna kadın ve erkeklerin yanıtı büyük ölçüde uygundur olmuştur. Kadınların % 51'i, erkeklerin ise % 71'i erkek çocuk sahibi olmak üzere birden fazla evliliği meşru kabul etmişlerdir. Kadınların % 43'ü, erkeklerin % 28'i böyle bir nedenle de olsa çokeşliliğin yapılamayacağını belirtmişlerdir.

Görüşme yapılan toplam kişi açısından bakıldığında erkek çocuk için birden fazla evliliğe, % 61 oranında bir kabul, % 35.5 oranında bir ret söz konusudur. Bu oranlar yörede hem kadın ve hem de erkekler açısından çocuklar arasında erkek çocuğun, ne derece farklı bir konumda olduğunu göstermektedir. Bu toplumsal değerlerden dolayı erkek çocuk sahibi olmak amacıyla çokeşli evlilikler yapılmaktadır.

Tablo-71 Cinsiyete göre zengin bir erkeğin ikinci evlilik yapmasının uygunluğu hakkındaki dağılım

Görüş	Kadın		Erkek		Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Uygun	7	7	41	41	48	24
Uygun değildir	89	89	58	58	147	73.5
Fikrim yok	4	4	1	1	5	2.5
Toplam	100	100	100	100	200	100

Ekonomik açıdan yeterli bir konumda olan bir kişinin çokeşli evlilik yapması uygun mudur? Bu soruya kadınlar % 89 düzeyinde karşı çıkarken, erkekler % 41 düzeyinde bu durumun uygun olduğunu ifade etmişlerdir. Toplamda ise kadın ve erkeklerin % 73.5'i ekonomik yeterliliğin çokeşliliğe meşruiyet sağlayan yeterli bir neden olarak görmemektedir. Çocuksuzluk ve erkek çocuk istemi çokeşlilik için geçerli bir neden olarak görülürken salt zengin olduğu için bir erkeğin çokeşli evlilik yapması özellikle kadınlar açısından hiç uygun görülmemektedir. Erkeklerde ise ancak % 58 oranında bu duruma karşı tavır alınmaktadır.

Tablo-72 Cinsiyete göre çokeşli evlilik yasağının kalkması hakkındaki dağılım

Görüş	Kadın		Erkek		Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Evet	70	70	89	89	159	79.5
Hayır	29	29	11	11	40	20
Cevapsız	1	1	-	-	1	0.5
Toplam	100	100	100	100	200	100

Kadın ve erkeğe yöneltilen, çokeşlilik yasağı kalksın mı? sorusuna kadın ve erkeklerin yanıtlarının ortak çıkması ilginçtir. Çünkü bu tür evlilikte en mağdur kimseler kadınlar olmaktadır. Ancak buna rağmen kadınların % 70'i çokeşlilik ile ilgili yasağın sona ermesini istemiştir. Erkeklerde ise bu oran % 89'dur. Çocuklar ve eşler açısından; sağlık, eğitim, miras v.b konularda çeşitli problemlere yol açan çokeşli evlilik kadın ve erkeklerin % 79.5'i tarafından yasalarla yeniden düzenlenmesi istenmektedir.

Tablo-73 Cinsiyete göre çokeşli evliliğin aile kurumuna etkisi
hakkındaki dağılım

Görüş	Kadın		Erkek		Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Olumlu	10	10	39	39	49	24.5
Olumsuz	90	90	61	61	151	75.5
Toplam	100	100	100	100	200	100

Çokeşli evliliğin aile kurumuna etkisinin olup olmadığı hakkındaki bu soruya kadınların % 90'u , erkeklerin ise % 61'i olumsuz diye yanıt vermiştir. Erkeklerle oranla kadınlar daha yüksek oranda çokeşliliğin aile kurumuna olumsuz etkisi olduğunu ifade etmiştir. Buna neden olarak kadınların çokeşli evlilikten daha olumsuz etkilendiği söylenebilir. Kadınların % 10'u birden fazla eşliliği aile kurumu açısından olumlu kabul ederken erkeklerin ise % 39'u çokeşliliği aile kurumu için olumlu bulduğunu belirtmiştir. Toplam olarak çalışmaya katılan kadın ve erkelerin % 75.5'i birden fazla eşle evliliğin aile kurumu bakımından olumsuz bir etkisi olduğunu ifade etmiştir.

Tablo-74 Cinsiyete göre çokeşliliğin çocuklara önerilmesi
hakkındaki dağılım

Görüş	Kadın		Erkek		Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Evet	8	8	19	19	27	13.5
Hayır	91	91	79	79	160	85
Cevapsız	1	1	2	2	3	1.5
Toplam	100	100	100	100	200	100

Çokeşli evlilik yapmış olan kimselere, bu tür evliliği çocuklarınıza önerir misiniz? sorusuna kadın ve erkeklerin yanıtları farklı yüzdeliklerde olmuştur Kadınlar, kesin bir kararlılıkla % 91 düzeyinde bu soruya hayır derken, erkekler % 79 düzeyinde hayır cevabını vermişlerdir. Oranlara bakıldığında kadınların erkeklerle oranla çokeşli evliliğe karşı daha yüksek oranda tavır aldıkları görülebilir.

Toplam yüzdeler de ise kadın ve erkeklerin % 85'i birden fazla evliliği çocuklarına tavsiye etmediklerini belirtmişlerdir. Buna da bu tür evlilik sürecinde yaşanan problemlerin neden olduğu söylenebilir.

Tablo-75 Cinsiyete göre tüm eşler için resmi nikahın olması hakkındaki dağılım

Görüş	Kadın		Erkek		Toplam	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Evet	72	72	92	92	164	82
Hayır	28	28	8	8	36	18
Toplam	100	100	100	100	200	100

Halen yasak olan çokeşliliğin yasallaşması ve tüm eşler için resmi nikah olması hakkındaki dağılıma bakıldığında erkeklerin % 92 oranında tüm eşler için resmi nikah istediği görülmektedir. Bunun yanında görüşmeye katılan kadınların da büyük bir kısmı resmi nikahın ilk eş dışındaki diğer eşleri de kapsamasını istemişlerdir. % 72 düzeyindeki evet şikkının yanında kadınların % 28'i de çokeşliliğin yasallaşmasına ve tüm eşler için resmi nikahın olmasına karşı çıkmıştır. Karşı çıkanların genel olarak ilk eşler olduğu ifade edilebilir. Çünkü kumalar çoğu zaman imam nikahıyla alındığı için sosyal haklardan daha çok ilk eşler yararlanmaktadır. Resmi nikahın ilk eşle olması kuma olarak aileye girenlerin de aynı hakları talep etmesine yol açmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1 SONUÇ

Aile ve akrabalık sistemleri ile ilişkili olarak incelenen ve bu anlamda Sosyoloji ve Antropolojinin konuları arasında yer alan evlenme olgusu, toplumdaki diğer kurum ve sosyal süreçlerle yakından ilişkilidir. Her toplumda çeşitli norm ve değerlere göre şekillenen evlilik kurumunun biçimi ve işleyişi, yine her toplumdaki başat kültür tarafından belirlenip gelecek nesillere bırakılır. Çeşitli ölçütlere göre sınıflandırılan evlenme türleri arasında bulunan polijini, yani erkeğin birden fazla kadınla evliliği bu çalışmada ana tema olarak ele alınmıştır. Bu anlamda araştırma, kanunen yasak olmasına rağmen sosyolojik olarak Şanlıurfa yöresinde varlığını sürdüren çokeşliliği ve bu olguyu ortaya çıkaran sosyo-kültürel faktörleri bulmayı hedeflemiştir. Çalışma sonucunda, kuramsal ve uygulamalı olmak üzere iki boyutta analiz edilen çokeşlilik olgusu ile ilgili önemli bulgulara ulaşılmıştır. Bu bulgulara göre yöredeki çokeşli evlenmeler ile sosyo-kültürel yapı ve bu yapı içerisinde yer alan bireyler arasında çok yönlü ilişki görülmüştür.

Tarıma dayalı üretime bağlı olarak ortaya çıkan sosyal ilişkiler çokeşliliğin sosyo-ekonomik boyutunu oluşturmaktadır. Tarımsal faaliyet için gereken işgücünü sağlamak amacıyla çokeşli evlilik yöredeki kırsal topluluk tarafından tercih edilmektedir. Kırsal kesimde bireyin ekonomik gücü arttıkça tarımsal işgücüne yönelik istihdamı karşılamak için çokeşli evlilik yapmaktadır. Çok kadın ve çok çocuğun sosyal prestij unsuru olarak görüldüğü topluluk yapısında bireyin ekonomik gücü arttıkça bu prestije ulaşmak için birden fazla kadınla evlenmeyi önemsemektedir. Ayrıca topluluk içerisinde elde edilen statüyü pekiştirmek amacıyla da çokeşliliğe yönelik söz konusu olmaktadır.

Tarım ekonomisinin yoğun uygulandığı Şanlıurfa yöresindeki çokeşli bireylerin ekonomik yapısı da onların birden fazla evliliklerini etkilemektedir. Araştırma kapsamındaki bireylerin gelir dağılımına bakıldığında bu tür evliliği yapanların ekonomik anlamda belirli bir kategori oluşturdukları görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre ekonomik düzeyi düşük olan bireylerde polijini evliliği daha az yapılmıştır. Ekonomik düzeyi düşük kimselerin çokeşli evlenme tercihlerinde çocuksuzluk, erkek çocuk istemi veya aşk faktörünün etkili olduğu düşünülmektedir. Onun ötesinde çokeşli evlilik için belirli bir ekonomik standart, çeşitli nedenlere bağlı olarak zorunlu görünmektedir.

Eşlere ayrı evlerin açılması, ailedeki birey sayısının artması ile giderlerde ortaya çıkan maliyetler, polijini için belirli bir ekonomik düzeyi zorunlu kılmaktadır. Durum böyle olunca çokeşlilik de ekonomik anlamda belirli bir sınıfa özgü hale gelmektedir.

Bölgedeki aşiret tipi sosyal örgütlenme, nüfuz ve erk açısından çokeşli evlenmelere yön vermektedir. Buna göre aşiretler, birbirine üstünlük sağlamak için sayıca çoğunluğa büyük önem vermekte bu da çokeşliliği dolaylı olarak etkilemektedir. Yapılan araştırmada nüfus ve işgücü sağlamak amacıyla yapılan çokeşli evlilik oranı kırsal kesimde % 20'dir. Kentte bu nedene bağlı olarak yapılan çokeşli evliliğe rastlanmamıştır.

Çok kadın ve çok çocuk, kırsal topluluk anlayışı açısından bir prestij ve politik güç unsuru olarak da kabul edilmekte, bu anlayışla çokeşli evlenmeler yapılmaktadır. Kadının geleneksel olarak aşiretler arasındaki çatışmalarda bir barış aracı olarak kullanılması da çokeşli evliliğin bir diğer nedenidir. Bu anlamda dul kadınlar hatta evlenmemiş genç kızlar aşiret liderleri veya oğullarına ikinci, üçüncü eş olarak verilmekte, özellikle kan davalarında iki tarafın barışmasını sağlamak için kadın dökülen kan yerine diyet olarak kullanılmaktadır.

Çokeşliliğin Şanlıurfa yöresinde yoğun olarak görülmesinin nedenleri arasında sosyo-kültürel yapı içerisindeki bireylerin psiko-sosyal tutumları da sayılabilir. Çokeşlilik nedenleri arasında görülen “ kendi rahatım için” şikkının araştırma bulgularındaki en yüksek şık olması ilginçtir. Kendi rahatım için ifadesinin taşıdığı anlam, bireyin ve ailesinin (eşi ve çocukları) günlük hayatındaki gereksinimleri ile erkeğin cinsel ve psikolojik gereksinimlerini kapsamaktadır. Görüşme formalarında kentte % 34 ve kırsalda % 24 oranında çokeşli evlenme nedeni olarak sayılan bu gerekçenin altında görüşme yapılan kişilerin de ifadeleri doğrultusunda şu nedenler yatmaktadır; Kırsalda, kendi rahatım için çokeşli evlilik yaptım diyenlerin öncelikli gerekçeleri arasında; ev-tarla işleri, çocukların bakımı ve cinsel gereksinimlerin tatmini gelmektedir. Kırsal alanda kadın hem ev işleri (yemek, temizlik, çocukların bakımı, varsa kümes, küçük ve büyük baş hayvanların bakımı gibi işler) hem de tarla ve bahçe işleri için önemli bir görev üstlenmektedir.

Bütün bu işlerin zorluğuna karşı erkekler, çokeşli evlilik yaparak kendi sorumluluğunu ve iş yükünü azaltmakta ve böylece onların ifadesi ile kendi rahatlarını sağlamaktadırlar. Psikolojik ve cinsel gereksinimlerin tatmini ile özellikle ilk eşlerle yaşanan çeşitli problemlere bağlı olarak yapılan çokeşli evlilikler de kendi rahatım ifadesi içinde yer almaktadır.

Kentte, çokeşlilik nedenleri arasında sayılan kendi rahatım ifadesinin öncelikli gerekçeleri arasında ise eşler arasında yaşanan problemler gelmektedir. Evlilik öncesi eşlerin birbirini iyi tanımadan evlenmesi, erken yaşta yapılan evlilik, zorla evlendirme ve benzeri nedenlere bağlı olarak evlilik döneminde yaşanan problemler eşler arasında çatışma ve geçimsizliklere yol açmaktadır. Ayrıca psikolojik ve cinsel gereksinimlere bağlı olarak yapılan çokeşlilik, kent erkeği için de ifade edilebilir. Toplumsal normlar açısından boşanmanın hoş karşılanmadığı yörede hem kent hem de kırsaldaki birey, çözümü ikinci evlilik yapmakta bulmaktadır

Çocuksuzluk ve erkek çocuk istemi de yörede çokeşli evlenmelere neden olmaktadır. Araştırma sonuçlarında da görüldüğü üzere çocuksuzluk ve özellikle erkek çocuk için erkekler ve kadınların büyük bir kısmı çokeşli evliliği uygun görmektedirler. Yöredeki yerleşik eğilime bağlı olarak denilebilir ki; bir ailede çok sayıda kız çocuğu olsa da bir erkek çocuğun yerini tutmamaktadır.

Çocuklar arasındaki cinsiyet ayırımına dayalı bu anlayış, toplumda erkek çocuğa atfedilen değer, erkek çocuk sahibi olmayan kişilerin yörede çokeşli evlilikler yapmasına neden olmaktadır. Bu anlayışın altında, neslin erkek çocuktan devamı, erkek çocuğun tarımsal üretime yönelik işgücü sağlaması, yaşlılıkta erkek çocuğun ebeveyn için bir koruyucu unsur olması gibi nedenler sayılabilir. Araştırma sonucunda çocuksuzluk nedeni ile yapılan çokeşli evlilik oranı kentte % 16 kırsal kesimde ise % 18 olarak görülmüştür. Erkek çocuk istemine bağlı olarak çokeşli evlilik yapan erkek oranı kentte % 8, kırsal kesimde ise % 6'dır.

Çokeşliliğe neden olan diğer bir faktör bu tür evliliği yapan erkek ve bu tür evliliğin paydaşı olan kadınların yetiştiği aile ortamıdır. Bu anlamda geniş aile yapısı çokeşli evliliklere belirli oranda etki etmektedir. Araştırmaya katılan kadın ve erkeklerin % 78.5'i evlenmeden önceki aile ortamının geniş aile tipi olduğunu ifade etmiştir.

Aile içinde çeşitli etkenlere bağlı olarak yapılan birden fazla evlenmeler, geniş aile yapısında yetişen sonraki kuşaklara örnek olmakta, çokeşlilik sosyalleşme sürecinde bir kültür ögesi olarak öğrenilmektedir. Sonrasında birey için bir ihtiyaç olmasa da gelenek olarak gördüğü bu uygulamayı bilinçsiz bir şekilde gerçekleştirmektedir.

Geniş aile yapısında bireyler tarafından yapılan çokeşlilik, aynı aile ortamında yetişen kadın ve erkeklerin de zihninde olağan hale gelmekte, böylece bu tür evlilik, geniş aile yapısının bir sonucu olarak devam etmektedir.

Şanlıurfa yöresinde görülen çokeşli evlenmelerin temelindeki diğer bir neden İslam dininin çokeşli evlilikle ilgili hükmünün yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Görüşme sonuçları ve mülakatlardan elde edilen verilere göre İslam dininin söz konusu hükmü, çokeşli evliliklere çerçeve oluşturmakta ve meşruiyet sağlamaktadır. Ancak birden fazla evlenme ile ilgili ayetin yapısı ve içeriği görüşmeye katılan büyük bir çoğunluk tarafından bilinmemesine rağmen kültür içerisinde öğrenilen olgu devam ettirilmektedir. Araştırmaya katılan kadınların % 81'i, erkeklerin ise % 59'u İslam dinini çokeşlilikle ilgili hükmünü bilmediklerini belirtmişlerdir. Bu verilere rağmen çokeşli evliliklerin yapılmasının nedeni; dinin hükmünün zamanla diğer kültür öğeleriyle karışarak olgunun bir gelenek haline dönüştüğü söylenebilir. Bu bakımdan kişi, çokeşlilikle ilgili dini bir bilgi ve birikime sahip olmasa dahi içinde yaşadığı toplulukta gördüğü bu uygulamayı bilinçsiz bir şekilde taklit etmektedir. Görüşme formlarında salt dini nedenlere bağlı olarak yapılan çokeşli evlilikler de erkeklerin çokeşli evliliği kolaylaştırıcı faktörler arasında çıkmıştır. Bu oran kentte % 22, kırsalda ise % 10 düzeyinde çıkmıştır.

Birden fazla evlenmelerin yörede yaygın olarak görülmesinin nedenleri arasında, erken yaşta yapılan evlilikler ve buna bağlı olarak aile içi ilişkilerde eşlerin şiddetli geçimsizlik yaşamaları da yer almaktadır. Aileler tarafından erken yaşta evlendirilen kişiler, belirli bir aşamadan sonra uyum problemi yaşamakta ve sonrasında bu, aile içi ilişkilerinde şiddetli geçimsizliğe dönüşmektedir. Boşanmanın dini ve toplumsal normlar açısından uygun görülmediği bir toplumsal yapıda çözüm çokeşli evlilikte aranmaktadır. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre ilk eşle olan geçimsizlik erkeklerin birden fazla evlenme nedenleri arasında kentte % 6, kırsalda ise % 14 olarak bulunmaktadır.

Çokeşliliğe yol açan faktörlerden biri de, olguya örf ve adet anlamının yüklenmiş olmasıdır. Özellikle kırsal kesimde, görüşülen ve çalışmaya katılan erkekler, aile büyüklerinden görmüş olduğu çokeşli evliliği bir adet olarak değerlendirmekte ve bunu bir topluluk geleneği olarak uygulamaktadırlar. Araştırmada bu oran kentte % 4 , kırsalda ise % 10 olarak tablolara yansımıştır.

Çokeşli evlilik nedenleri arasında topluluk yapısına bağlı olarak gelişen akrabalık ilişkileri de etkili olmaktadır. Kocasını ölen kadının eşinin kardeşlerinden biriyle ve karısı ölen erkeğin eşinin kız kardeşlerinden biriyle evlendirilmesi; Levirat ve Sororat türü evlilikler çokeşli evlenmeleri arttırmaktadır. Mirasın bölünmemesi ve kızların aile dışına çıkmaması gibi nedenlerle yapılan söz konusu evlilikler, dolaylı olarak çokeşliliğin toplumsal yapıda ortaya çıkmasını ve devamını sağlamaktadır.

Yörede yapılan araştırmada çokeşliliğin nedenleri arasında aşk faktörünün de etkili olduğu görülmüştür. Aile ve akraba zoruyla yapılan gönülsüz evlilikler kişiyi psikolojik açıdan tatmin etmemektedir. Bu nedenle evlendikten sonra başka bir kadını seven ve ona aşık olan erkek, bazen ilk eşinden gizli ve bazen de ilk eşinin bilmesine rağmen ikinci evlilik yapmaktadır. Yapılan görüşmelerde yörede bu şekilde çokeşli evlilik yapmış olan erkek sayısı kentte % 2, kırsal alanda ise % 8 olarak tablolarda görülmüştür.

Araştırmanın varsayımları ile elde edilen bulgular karşılaştırıldığında söz konusu varsayımların önemli oranda gerçekleştiği söylenebilir. Bu anlamda yörede yapılan çokeşli evlenmelerin genel karakterine bakıldığında bu tür evliliği yapanların ortak bazı özelliklerine de rastlanmaktadır.

Öncelikle çokeşli evlilik yapanların büyük oranda kırsal kökenli olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü araştırma kapsamındaki kadın ve erkeklerin toplam % 69'u köy kökenli çıkmıştır. Kentte de bu tür evliliği yapanların büyük bir kısmı kırsal kökenli olup sonradan kente göç edenlerden oluşmaktadır. Birden fazla evlilik; kırsalda yaşayan toplulukta yaygın bir şekilde bir adetmişçesine görülürken, kent merkezinde bu tür evlilik daha dar kapsamda yapılmaktadır. Kent hayatı ve bireyin kentteki çeşitli sosyo-kültürel süreçlere katılımı onun çokeşliliğe yaklaşımını değiştirmektedir. Böylece yörede kentleşme arttıkça çokeşlilik tercihlerinde azalma olmaktadır. Bu sonuçlar da araştırma varsayımlarından çokeşliliğin kırsal kesimde daha yaygın ve yoğun olduğu kentleşme süreçlerinin çokeşliliği azalttığı ifadelerini doğrulamaktadır.

Elde edilen bulgulara göre çokeşliliğin geniş aile yapılarında daha sık görüldüğü tespit edilmiştir. Bu tür evliliği yapanların ifadesine göre , çokeşli evlenme biçimine ilk olarak aile içinde veya yakın çevrede rastlanmakta sonrasında birey için bu uygulama aile büyüklerinin bir adeti olarak algılanmaktadır.

Araştırma kapsamında görüşme yapılan kadın ve erkeklerin büyük çoğunluğunun polijini evlilik öncesi geniş aile yapılarında yetişmiş olması, araştırma varsayımlarından çokeşliliğin geniş aile yapılarında daha çok ortaya çıktığı yargısını doğrulamış bulunmaktadır. Geniş aile yapısında ailenin diğer bireyleri tarafından yapılan çokeşli evlenme, bireyin zihninde meşrulaşmaktadır. Daha sonra birey tarafından model alınan bu uygulama, taklit edilerek çokeşli evlilik gerçekleştirilmektedir.

Birden fazla evlenmelerde bireyin ekonomik konumu da etkili olmaktadır. Buna göre çalışmaya katılan erkeklerin % 51'inin gelir düzeyi normal ve üstü kategorisine girmektedir. Çok düşük oranda bir kesim düşük ekonomik düzeye sahiptir. Burada çokeşliliğe yol açan faktörün çocuksuzluk veya tesadüfi olarak gerçekleşen bir aşk olayının yol açtığı düşünülmektedir. Öte tarafta çokeşlilik belirli bir ekonomik standardı zorunlu kıldığı için bu tür evliliği yapanların üst gelir düzeyine sahip olmaları gerekmektedir. Eşlere ayrı ev açma, ailedeki birey sayısının artması ile giderlerin artması gibi nedenler çokeşli erkeğe belirli bir gelir düzeyini zorunlu kılmaktadır. Durum böyle olunca bu tip evlilikler doğal olarak ekonomik anlamda bir sınıfa özgü olmaktadır. Araştırma varsayımları arasında olan çokeşliliğin belirli bir ekonomik standarda sahip kimselerce yapıldığı ve belirli bir gelir düzeyi gerektirdiği yönündeki ifade elde edilen bulgularca doğrulanmış olmaktadır.

Çokeşlilikle eğitim düzeyi arasındaki ilişkiye bakıldığında araştırma varsayımı kadın ve erkeğe göre farklılaşmıştır. Bireyin eğitim düzeyinin yükselmesi ile çokeşli evlilik tercihinde azalma olacağı yönündeki varsayım elde edilen bulgulara göre kısmen doğrulanmıştır. Okur-yazarlık ölçütüne göre, kadınların eğitim düzeyi yükselirken çokeşlilik oranları düşmektedir. Ancak araştırmaya katılan ve tesadüfi olarak görüşme yapılan erkeklerde eğitim düzeyinin yükselmesi ile çokeşlilik oranında belirgin bir azalma olmamıştır. Özellikle ilköğretim seçeneğinde bir yığılma olduğu görülmüştür. Okur-yazarlık ölçütüne göre, okur-yazar kesimde çokeşlilik oranı daha yüksek çıkmıştır. Buna göre yöredeki erkeklerde, eğitim faktörünün tek başına çokeşliliğe yönelişi azaltan bir etken olmadığı anlaşılmaktadır. Bireyin eğitim düzeyi ne olursa olsun kendisi için çokeşliliği gerektiren bir durum oluşmuşsa (çocuksuzluk, şiddetli geçimsizlik, erkek çocuk istemi v.b.) bunu gerçekleştirmektedir. Eğitim düzeyi yüksek bireylerin yasal normlara daha çok uyması beklenirken, kanunen yasaklanmış olan çokeşliliği tercihlerinde, yöredeki geleneksel normların baskısı olduğu düşünülmektedir. Çocuksuzluk ve erkek çocuk sahibi olamama "ayıp" olarak algılandığı ve yadırgandığı için yöredeki birey, bu geleneksel baskıya dayanamayıp çokeşliliğe yönelmektedir.

Bireyin eğitim düzeyi ne olursa olsun, çokeşliliği gerektirecek imkanlar mevcutsa birey, geleneksel normlara uyarak çokeşliliği gerçekleştirmektedir.

Çokeşliliğin aile kurumuna etkisi ve aile içi ilişkilerde problemlere yol açması da elde edilen bulgulara göre doğrulanmış bir başka varsayımdır. Çalışmaya katılan kadın ve erkeğin ortak ifadesi ile çokeşlilik aile kurumuna herhangi olumlu bir katkı sağlamamaktadır. Ayrıca kadın ve erkeklerin büyük çoğunluğu çokeşli evliliği çocuklarına tavsiye etmeyeceklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla çokeşlilik, aile içi ilişkilerde olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Eşler arası ilişkiler, ebeveyn ve çocuklar arası ilişkiler, kumalar arası ilişkiler, öz ve üvey kardeşler arası ilişkiler v.b yakın çevre ve aile içi ilişkilerde çokeşliliğin neden olduğu çeşitli psiko-sosyal problemlerin olduğu gerek görüşmecilerin ifadelerinde ve gerekse elde edilen bulgularda açıkça anlaşılmaktadır. Özellikle resmi nikah, eşler arasında çok büyük sorunlara neden olmaktadır. Erkeğin resmi nikah için seçtiği eşi aile içinde el üstünde tutulurken diğer eş adeta aileden dışlanmış sayılmaktadır. Çünkü resmi nikah kıyılan eş ve onun çocukları sosyal ve ekonomik haklardan açıkça yararlanırken diğer eş veya eşler bu kapsamın dışında kalmaktadır. Yine mekan paylaşımı, temel ihtiyaçların karşılanma biçimi de aile içinde problemlere neden olmaktadır.

Çocuksuzluğun çokeşliliğe neden olduğu hakkındaki diğer varsayım da, çalışma sonucunda elde edilen bulgularca doğrulanmıştır. En yaygın çokeşlilik nedeni olan çocuksuzluk, toplumsal normların da zorlaması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Araştırma kapsamında elde edilen bulgulara göre, çocuksuzluktan dolayı yapılan çokeşli evlilik kadınların da büyük bir kısmı tarafından uygun görülmektedir.

Yöredeki baskın sosyo-kültürel yapı gereği erkek çocuğa yüklenen anlam çokeşliliğin diğer bir nedenidir. Araştırma varsayımları arasında olan erkek çocuk istemi ile çokeşlilik yapılmaktadır yargısı görüşme formundaki sonuçlara göre doğrulanmıştır. Erkek çocuğun neslin devamını sağlaması, işgücü potansiyeli olması ve ebeveyn için yaşlılıkta koruyucu bir unsur olması onu değerli kılmaktadır. Ayrıca çocuklar arasındaki cinsiyet dayalı ayrımcılık yöredeki hem kadın hem de erkek tarafından benimsenmiş görünmektedir. Çünkü görüşme formunda, kadın ve erkeklerin büyük çoğunluğu erkek çocuk nedeni ile polijini evliliği yapılmasını uygun bulduğunu ifade etmişlerdir.

Dinin çokeşlilikle ilgili hükmünün bölgede farklı yorumlanması birden fazla evliliklerin oluşmasında öne sürülen varsayımların doğrulanmasına neden olmuştur. Kuramsal bölümde görüşlerine yer verilen din bilginlerince belirtildiği üzere çokeşliliğin belirli koşullarda yapılmasına karşın görüşme formlarında, çalışmaya katılan erkeklerin çokeşli evlilikte yeterli dini bilgiye sahip olmadan bu tür evliliğe gerçekleştirdiği görülmüştür.

Şanlıurfa yöresinde yaygın bir şekilde görülen çokeşli evlilikler, genel olarak toplumsal anlamda kadının ezilmesine, aile içinde ise gerek kumalar arası ve gerekse ebeveyn ve çocuklar arasında çok yönlü ve çok boyutlu psiko-sosyal problemlere yol açmaktadır. Medeni kanuna göre yasal olan evlenme biçimi tekeşli evlilik olmasına rağmen ülkemizde ve özellikle Şanlıurfa yöresinde çeşitli nedenlere bağlı olarak çokeşlilik halen görülmektedir. Bu anlamda yapılması gereken, çokeşlilik gibi toplumsal olguların hangi şartlara bağlı olarak yapıldığını tespit etmektir. Yasalarca yasaklanmış olan çokeşliliğe karşı yörede yapılacak sosyo ekonomik girişimler ve akademik çalışmalar olgunun çözümlenmesini daha kolaylaştıracaktır.

5.2 ÖNERİLER

Yörede görülen bu tür evliliğe yönelik olarak toplumsal ve hukuki boyutu olan çözümler bulmak gerekmektedir. Bunun için de sosyolog ve hukukçular tarafından olgunun detaylı olarak incelenmesi ve çeşitli platformlarda tartışılıp çökeşliliğe yönelik ortak çözümler bulunması ve bunların uygulamaya konulması için çeşitli girişimler yapılmalıdır. Böylelikle çökeşli evliliğin hangi zorunluluk ve keyfilik koşullarına göre yapıldığı konusunda sağlıklı sonuçlara ulaşılabilir. Bunun dışında çeşitli nedenlerle yapılan ve çökeşli evlenmeleri doğuran sosyal yapıya yönelik ekonomik, kültürel ve eğitim içerikli kapsamlı çalışma ve projelere gereksinim vardır.

Bölgedeki tarımsal faaliyetin sanayiye dönüşmesi noktasında yapılacak ekonomik yatırımlar, toplumsal bilinci arttıracak sosyo-kültürel etkinlikler ve eğitim projeleri çökeşli evliliğe yönelişi büyük oranda azaltacaktır. Resmi nikah olgusunun toplumda daha yaygın hale getirilmesi ve aile rehberlik hizmetlerinin kurulması, bunun yanı sıra yöredeki kadın ve erkeklerin çökeşliliğin doğurmuş olduğu ekonomik, sosyal, psikolojik ve ailesel problemler hakkında bilgilendirilmesi bu tür evliliğe karşı bireylerin daha dikkatli tutum takınmalarına neden olacaktır. Ayrıca tarımda güncel teknolojik yöntem ve tekniklerin kullanılmasının sağlanması, kırsal kesimde nüfus ve işgücüne bağlı olarak yapılan birden fazla evlilikleri sınırlandırabilir.

Çocuksuzluk nedeni ile yapılan birden fazla evliliklerde, bireylere ikinci eş alma yerine modern tıp imkanlarını kullanarak çocuk sahibi olma yollarını sağlayacak rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin sunulması yöredeki çökeşlilik oranının azaltılması açısından yararlı olacaktır. Çünkü özellikle çocuksuzluk; değiştirilemez bir yazgı gibi kabul edilmekte ve zaman kaybedilmeden ikinci evlilikler yapılmaktadır. Gelişmiş tıp imkanlarına rağmen yöredeki bu anlayış, eğitimsizliğin aynı zamanda yeterli oranda iletişim olanaklarından yararlanamamanın bir sonucudur. Dolayısıyla bölgede, özellikle kırsal alana yönelik ulaşım ve iletişim olanaklarının iyileştirilmesi de yöredeki sosyo-kültürel düzeyi olumlu etkileyecek ve toplumsal yaşamdaki tüm tercihlerde olduğu gibi evlenme tercihlerinde de bireylerin yasal normlara uymasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- *ALKAN, Nevin Başaran, Anadolu'da Çokeşlilik ve Kuma Olgusu, İ.Ü., Sosyal Bilimler Enst. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001*
- *Ana Britannica Ansiklopedisi Cilt:8*
- *ATEŞ, Süleyman, Kuran'a Göre Evlenme –Boşanma, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul*
- *AYDOĞAN, Feramuz, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Sosyo-ekonomik ve Kültürel Yapının Aileye Etkileri" Sosyal Bilimler Kavşağında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sempozyumu, Van Valiliği Yüzüncü Yıl Üniv., Yayına Haz, ,Ahmet Bilgili, Van 1997*
- *BALAMAN, Ali Rıza , Evlilik ve Akrabalık Türleri, Karınca Matbaacılık, İzmir,1982*
- *BENSADON, Ney , Kadın Hakları, (Çev.Şirin Tekeli) , Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İletişim yay.*
- *ÇAĞATAY, Tahir,Modern Aile ve Sosyal Problemleri, Aile Yazıları,Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme, B.A.A.K-Ankara-1991*
- *ÇAĞATAY, Tahir, Evli Çiftler Arası Münasebetlerin Bazı tezahürleri Etrafında, Aile Yazıları, Evlilik Kurumu ve İlişkileri , B.A.A.K., Ankara-1991*
- *DARGA, A.Muhibbe, Eski Anadolu'da Kadın, İ.Ü Edebiyat Fak. Yay.,*
- *DOĞAN, İsmail, Sosyoloji, Sistem Yayınları, Ankara, 1995*
- *DOĞAN, Mehmet, Büyük Türkçe Sözlük, Acar Matbaası, İstanbul*
- *DEDEOĞLU, Abdülkadir, Peygamberimizin Evlenenlere 100 Vasiyeti, Osmanlı yay., İstanbul*
- *DUBEN, Alan, BEHAR, Cem, İstanbul Haneleri (Evlilik, Aile ve Doğurganlık-1880-1940), İletişim Yay. İstanbul, 1998*
- *ELMACI, Nuran, Poligami Çok Eşli Evlilikler, Türkiye'de Kadın Olmak, (Yayına haz. Prof. Dr. Necla Arat) Say yay., İstanbul 1996*
- *ERDENTUĞ, Aygen, Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri, Aile Yazıları Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç B.A.A.K, Ankara,1991*
- *ERDENTUĞ, Nermin, Yeryüzünde İnsan Topluluklarında Başlık,Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı, Belleten(1974), Aile Yazıları Evlilik Kurumu ve İlişkileri B.A.A.K., Ankara, 1991*
- *ERGİN, Emin. M, Şanlıurfa Evlenme Adetleri,Şanlıurfa Uygarlığın Doğduğu Şehir, Şurkav yay., Ankara , 2002*

- *ERGÜN, Zafer, Türk Medeni Kanunu, Adil Yay. Ankara, 2002,*
- *ERTEN, Hayri, Konya Şeriyeye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (18.y.y İlk yarısı), Kültür Bakanlığı yay.,Ankara 2001*
- *ESERPERK, Altan, Türk Köyünde Poligam Evliliğe İlişkin Formel-Enformel Norm Çatışması, Aile Yazıları Evlilik Kurumu ve İlişkileri, B.A.A.K Ankara, 1991*
- *FINDIKLIOĞLU, Z. Fahri, Türklerde Aile İçtimaiyatı, Aile Yazıları, Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç, B.A.A.K, Ankara, 1991*
- *FREYER, Hans, Sosyolojiye Giriş, (Çev.,Nermin Abadan), Sevinç Matbaası, Ankara, 1963, s.,229*
- *GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı 2000 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2001,*
- *GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, 1993*
- *GAP Bölgesinde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması, Yöneticiler İçin Özet, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, 1994*
- *GÖKÇE, Birsen, Aile Tanımları Üzerindeki Görüşler ve Özellikleri, Aile Yazıları, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (der), Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem), Ankara,1991*
- *GÖKÇE, Birsen, Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme, Aile Yazıları Temel Kavramlar Yapı ve Süreç, B.A.A.K, Ankara, 1991*
- *GÖKÇE, Birsen, Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım, Aile Yazıları-Evlilik Kurumu ve İlişkileri B.A.A.K, Ankara-1991*
- *HARMAN, Ömer Faruk, Yahudi ve Hıristiyan (Kutsal) Metinlerinde Peygamberlik ve Peygamber Evlilikleri, Aile Yazıları Evlilik Kurumu ve İlişkileri B.A.A.K., Ankara, 1991,*
- *HAWİLAND, William A, Kültürel Antropoloji (Çev. Hüsamettin İnaç), Kaknüs Yay.2002*
- *İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi,*
- *KAYA, Mahmut, Sıra Geceleri Geleneği (Basılmamış Lisans Tezi) Fırat Üniv. Sosyoloji Bölümü, Elazığ-2000*
- *KOENİG, Samuel, Sosyoloji, Çevirenler: S.Sucu-O.Aykaç, Ütopya Kitabevi, İstanbul, 2000*
- *KOTTAK, C. Phillip, Antropoloji, (Çev.Sibel Özbudun ,v.d.) Ütopya Yay. Ankara, 2001*

- *MADEN, Ahmed, Evlenme ve Evlenme Şekilleri Türk Aile Ansk., Aile Araştırma Kurumu Ankara,1991*
- *MARAŞ, Atilla, Şanlıurfa, Şanlıurfa Belediyesi Kültür Hizmetleri Serisi, Şanlıurfa, 1997*
- *NARLI, Nilüfer, Türk Toplumunda İmam Nikahı Olgusu, Kadınların Gündemi, Hazırlayan, Necla Arat , Say yay.İstanbul,1997*
- *NURİ, Celal, Kadınlarımız, (Osmanlıca'dan çeviren:Özer Ozankaya) Kültür Bakanlığı yay .Ankara,1993*
- *ÖZCAN , M. Teyfik, İlkel Topumlarda Toplumsal Kontrol, Özne yay, İstanbul 1998,*
- *ÖZDEMİR, Rifat, Tokatta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı, Aile Yazıları Temel Kavramlar Yapı ve Süreç, B.A.A.K. Ankara, 1991*
- *ÖZEN, Sevinç, Aile Kurumuna Bazı Sosyolojik Yaklaşımlar, Aile Yazıları Temel Kavramlar Yapı ve Süreç, B.A.A.K, Ankara, 1991*
- *ÖZEN, Sevin,ç Mübadele ve Çatışma Kuramlarında Aile ,Ege Üniv. Fak. Yay. Sosyoloji dergisi, 1992*
- *RUSSEL, Bertnard, Evlilik ve Ahlak, (Çeviren;Sultan Neval Şimşek), İstanbul, 1998*
- *SERVİCE, Elman R. Avcı Toplayıcı Topumlarda Evlilik ve Akrabalık, (Çev.Aygen Erdentuğ), Aile Yazıları Evlilik Kurumu ve İlişkileri,B.A.A.K. Ankara,1991*
- *Şanlıurfa Belediyesi Numarataj Şefliği Mahalle İstatistikleri-2004*
- *TEZCAN, Mahmut, Köy Gençlerinin Evlenme İsteklerine İlişkin Davranış Kalıpları Aile Yazıları Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme B.A.A.K, Ankara, 1991*
- *T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Ankara,2000*
- *TİMUR, Serim, Türkiye'de Aile Yapısı, H.Ü Yay., Ankara, 1972,*
- *TOPALOĞLU, Bekir İslam'da Kadın Yağmur yay.İstanbul, 1977,*
- *TOPRAK, Zafer,Osmanlıda Alafranga Evlenme İlanları, Aile Yazıları Evlilik Kurumu ve İlişkileri , B.A.A.K, Ankara, 1991*
- *Türk Aile Ansiklopedisi, c.2, Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1991*
- *ULVAN, Abdullah, İslam'da Dört Evlilik ve Rasülüllahın Çok Evlenmesindeki Hikmetler, (Çeviren:İ.Hakkı Sezer),Uysal Kitabevi, Konya, 1985*

- ÜNAL, Asife, *Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslam'da Evlilik*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1998
- *Urfa Hakkında Salname* (Çev. Kemal Kapaklı) (1927), Şurkav yay:19, İstanbul,1998,
- VERGİN, Nur, *Toplumsal Değişme ve Aile, Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme*, B.A.A.K., Ankara, 1991
- VİLAR, Esther, *Çokeşlilik* (Çev.Sevgi Tamgüç), Özne Yay., İstanbul, 1999
- YAZAN, Ümit Meriç, *İleri Endüstri Topluluklarında Aile Kurumu Üzerine Bir Araştırma, Aile Yazıları, Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*, B.A.A.K. Ankara, 1991,

BAY

ŞANLIURFA YÖRESİNDE ÇOKEŞLİLİK OLGUSU

GÖRÜŞME FORMU

YAŞINIZ:.....

DOĞUM YERİNİZ: Büyük şehir Şehir İlçe Kasaba Köy

1) Ana diliniz aşağıdakilerden hangisidir?

Arapça Kürtçe Türkçe diğer.....

2) Şu anda geçiminizi sağladığınız işiniz nedir?

işsizim- çalışmıyorum çiftçi işçi memur
 esnaf serbest(gündelikçi,amele,ırgat v.b)
 diğer.....

3) Tahsiliniz(eğitim düzeyi) nedir?

okur yazar değil okuma yazma biliyor ilköğretim
 lise yüksekokul üniversite

4) Ekonomik durumunuz aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?

çok iyi iyi normal düşük çok düşük

5) Evlenmeden önceki aile tipiniz aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?

Büyük (geniş) aile Çekirdek aile diğer.....

6) Nasıl evlendiniz?

	1.eş	2.eş	3.eş	4.eş
☐ Görücü usulü	☐	☐	☐	☐
☐ Berdel	☐	☐	☐	☐
☐ Görüşüp Tanışarak	☐	☐	☐	☐
☐ Beşik kertmesi	☐	☐	☐	☐
☐ Anne-Baba zoruyla	☐	☐	☐	☐
☐ diğer.....				

7) Evlenirken başlık parası verdiniz mi?

	1.eş	2.eş	3.eş	4.eş
• Evet verdim	☐	☐	☐	☐
• Hayır vermedim	☐	☐	☐	☐
.....				

8) Kaç eşiniz var?

1 2 3 4 diğer.....

9) İkinci eşinizin size yakınlık derecesi nedir?

akrabam akrabam değil

10) Bir erkek olarak çokeşliliği nasıl buluyorsunuz?

ihtiyaçtır ihtiyaç değildir başka.....

11) Niçin birden fazla evlilik yaptınız?

- Hiç çocuğum olmadığı için
- Nüfus ve iş gücü için
- Erkek çocuk sahibi olmak için
- Kendi rahatım için
- Adet olduğu için
- Din izin verdiği için
- Başka

12) K.kerim'de çokeşliliğe izin veren ayeti biliyor musunuz?

evet biliyorum hayır bilmiyorum

13) Din bu tür evliliğe izin vermeseydi yine evlenir miydiniz?

evet evlenirdim hayır evlenmezdim diğer.....

- 14) Bu tür (çokeşli) evliliği seçerken aile ve akrabalarınızın etkisi oldu mu?
O evet oldu O hayır olmadı
- 15) Sizce bir erkeğin eşinden **hiç çocuğu olmuyorsa** bir daha evlenmesi uygun mudur?
O uygundur O uygun değildir O fikrim yok
- 16) Sizce bir erkeğin eşinden **erkek çocuğu olmuyorsa** bir daha evlenmesi uygun mudur?
O uygundur O uygun değildir O fikrim yok
- 17) Sizce bir erkeğin **hali vakti müsaitse (zenginse)** bir daha evlenmesi uygun mudur?
O uygundur O uygun değildir O fikrim yok
- 18) Eşleriniz aynı evde mi kalıyorlar?
O aynı evdeler O ayrı evdeler
- 19) Diğer evliliğinizi(evliliklerinizi) yaparken ilk eşinizin görüşünü aldınız mı?
O evet aldım O hayır almadım
- 20) Eşlerinize karşı adil davrandığınızı düşünüyor musunuz?
O evet O hayır O ara sıra
- 21) En çok hangi eşinizle problem yaşıyorsunuz?
O ilk eşimle O ikinci eşimle O üçüncü eşimle O dördüncü eşimle
- 22) Yaşamış olduğunuz problem aşağıdakilerden yaşıyorsunuz?
O eşitlik(adalet) problemi O zaman problemi O ekonomik problemler
O Cinsel problemler O yaş farkı O Çocuklar
O diğer.....
- 23) Çocuklarınız çokeşliliği nasıl görüyorlar?
Olumlu olumsuz
• Kız O O
• Erkek O O
- 24) Çocuklarınıza çokeşliliği tavsiye eder misiniz?
O evet O hayır O diğer.....

25) Birden fazla evli olduğunuz için kaynanalarınızla hiç problem yaşadınız mı?

O evet yaşadım O hayır yaşamadım O diğer.....

26) Sizce çok eşliliğin aile kurumuna katkısı nasıldır?

O olumludur O olumsuzdur

27) Kanunen birden fazla eşle evlenmek yasak.sizce bu yasak kalkmalı mı?

O evet kalkmalı O hayır kalkmamalı O diğer....

28) Sizce tüm eşler için resmi nikah olmalı mı ?

O evet olmalı O hayır olmamalı O diğer

29) Birden fazla eşle evli olduğunuz için toplum tarafından eleştirilip ayıplandığınız olur mu?

O evet olur O hayır olmaz O ara sıra olur

30) Şu an yaşadığınız aile ortamından memnun musunuz?

O evet memnunum O hayır memnun değilim O diğer.....

BAYAN

ŞANLIURFA YÖRESİNDE ÇOKEŞLİLİK OLGUSU

GÖRÜŞME FORMU

YAŞINIZ:.....

DOĞUM YERİNİZ: Büyük şehir Şehir İlçe Kasaba Köy

1) Ana diliniz aşağıdakilerden hangisidir?

Arapça Kürtçe Türkçe diğer.....

2) Şu anda geçiminizi sağladığınız işiniz nedir?

Ev hanımı- çalışmıyorum çiftçi işçi memur
 esnaf serbest (gündelikçi,amele,ırgat v.b)
 diğer.....

3) Tahsiliniz (eğitim düzeyi) nedir?

okur yazar değil okuma yazma biliyor ilköğretim
 lise yüksekokul üniversite

4) Evlenmeden önceki aile tipiniz aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?

Büyük (geniş) aile Çekirdek aile diğer.....

5) Nasıl evlendiniz?

	1.eş	2.eş	3.eş	4.eş
☐ Görücü usulü	☐	☐	☐	☐
☐ Berdel	☐	☐	☐	☐
☐ Görüşüp Tanışarak	☐	☐	☐	☐
☐ Beşik kertmesi	☐	☐	☐	☐
☐ Anne-Baba zoruyla	☐	☐	☐	☐
☐ diğer.....				

6) Eşinizle yakınlık dereceniz nedir?

akrabam akrabam değil

7) Siz kaçınıcı eşsiniz ?

1 2 3 4 diğeri.....

8) Kaç yaşında evlendiniz?

14 ve altı 15-20 21-25 26-30 30 ve üzeri

9) Bu tür evliliği (çok eşliliği) seçerken aile ve akrabalarımızın etkisi oldu mu?

evet oldu hayır olmadı

10) K.kerim’de çokeşliliğe izin veren ayeti biliyor musunuz?

evet biliyorum hayır bilmiyorum

11) Din bu tür evliliğe izin vermeseydi yine evlenir miydiniz?

evet evlenirdim hayır evlenmezdim diğeri.....

12) Bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi sizce gerekli midir?

evet gereklidir hayır gereksizdir diğeri.....

13) Sizce bir erkeğin eşinden **hiç çocuğu olmuyorsa** bir daha evlenmesi uygun mudur?

uygundur uygun değildir fikrim yok

14) Sizce bir erkeğin eşinden **erkek çocuğu olmuyorsa** bir daha evlenmesi uygun mudur?

uygundur uygun değildir fikrim yok

15) Sizce bir erkeğin **hali vakti müsaitse(zenginse)** bir daha evlenmesi uygun mudur?

uygundur uygun değildir fikrim yok

16) Eşinizi size karşı adil biri olarak görüyor musunuz?

evet hayır diğeri

17) Kocanızla en çok hangi problemi yaşıyorsunuz?

Problem yaşamıyorum eşitlik(adalet) problemi
 zaman problemi ekonomik problemler
 Cinsel problemler yaş farkı
 Çocuklar diğeri.....

18) Kuma(ları)nızla ilişkileriniz nasıl?

iyi normal fena değil kötü

19) Kanunen birden fazla eşle evlenmek yasak.sizce bu yasak kalkmalı mı?

evet kalkmalı hayır kalkmamalı diğer

20) Sizce çok eşlilik yasal olup tüm eşler için resmi nikah olmalı mı ?

evet olmalı hayır olmamalı diğer

21) Kuma kelimesinden rahatsız oluyor musunuz?

evet hayır diğer.....

22) Birden fazla evli olduğunuz için toplum tarafından eleştirilip ayıplandığınız olur mu?

evet olur hayır olmaz ara sıra olur

23) Sizce çokeşliliğin aile kurumuna katkısı nasıldır?

olumludur olumsuzdur

24) Şu anki aile tipiniz aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?

Büyük (geniş) aile çekirdek aile diğer.....

25) Çocuklarınız çokeşliliği nasıl görüyorlar?

Olumlu olumsuz

- Kız
- Erkek

26) Çocuklarınıza çokeşliliği tavsiye eder misiniz?

evet hayır diğer.....

27) Şu an yaşadığınız aile ortamından memnun musunuz?

evet memnunum hayır memnun değilim diğer.....

Zaman ayırdığınız TEŞEKKÜRLER

Mahmut KAYA